

De Kleine Aarde

Milieu op het werk

Werf een donateur

Vrekken winnen sympathie

Revolutionair:
de rubberen tampon

Uitgeverij De Kleine Aarde

BOEKEN

Een spoor van paardemest, relaas van een trektocht. Door Mariëtte Meester. 112 pag. paperback. f 19,50

Mijn Paradijs. Door Heinz Erven. 120 pagina's. Paperback. f 24,50

Gezond fruit telen. Een complete handleiding. Door Joke Bloksma. 96 pag. paperback. f 19,70/Bf 394

Jakkes Beestjes! Het leuke leerzame buitenbeestjesboek. Door Peter Kouwenhoven. Gebonden. 48 pag. f 15,-/Bf 300

Jakkes, wat een weer! Het weer verklaard voor kinderen en andere nieuwsgierigen. Door Peter Kouwenhoven. Gebonden. 48 pag. f 15,-/Bf 300

Jakkes, Vogelpoep! Over vreemde en vroege vogels. Door Peter Kouwenhoven. Gebonden. 48 pag. f 15,-/Bf 300

Je eigen moestuin. Over de mooiste tuin van Nederland. Door Peter Kouwenhoven. Gebonden. 48 pag. f 15,-/Bf 300

Grijp de wind. Bouw een windmolen! 84 pag. paperback. Nu van f 14,50 voor f 7,50/Bf 150

Isoler je huis anders. Doe het zelf. Door David Douwes en Gerard Murre. Paperback. 80 pag. f 19,70/Bf 394

'Anders' eten in instellingen (inkl. porto) f 27,50/Bf 500

EKOLOGISCHE ALTERNATIEVEN

Meer dan 25 leuke doe-het-zelf boekjes. Voor mensen die kiezen voor een gezonde en milieuvriendelijke leefwijze. Verschenen zijn ondermeer:

De Groene Keuken - Keukenkruiden - Babyvoeding - Kompost. Een complete handleiding - Zelf kippen houden - Anders eten voor diabeten - Een konijn op eigen terrein - Toetjes zonder suiker - Sap maak je natuurlijk zelf - Schik in schapen - Brood uit eigen oven - Doe het thuis - Wijn uit eigen tuin - Maak wat van snoeihout - Lekker bakken zonder suiker

Deze Ekologische Alternatieven kosten f 6,-/Bf 120 per deeltje, exclusief verzendkosten.

ETIKETTEN

Vele honderden gebruikte enveloppen gaan dagelijks opnieuw de rode brievenbussen in dankzij de Hergebruiketkettten. Een pakje van 60 stuks kost f 5,50/Bf 110 inclusief verzendkosten. Twee pakjes voor f 8,50/Bf 170.

BESTELLEN

Als uw boekhandel of natuurvoedingswinkel deze uitgaven niet in voorraad heeft, kan de winkelier ze voor u bestellen. Bestelt u rechtstreeks bij De Kleine Aarde, dan kost dat extra verzendkosten.

Verzendkosten boeken: f 4,-/Bf 80 voor het eerste boek. Ieder boek extra f 1,50/Bf 30 erbij tellen.

Verzendkosten brochures en Ekologische Alternatieven: f 2,50/Bf 50 voor het eerste exemplaar. Voor elk volgende exemplaar f 0,75/Bf 15 erbij tellen.

Stort het bedrag met verzendkosten op postgiro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel en vermeld het gewenste. Voor België: giro 000-1137770-57.

Prijswijzigingen voorbehouden.

De Groene Keuken

De keuken is de plek waar ieder makkelijk en simpel een flinke bijdrage kan leveren aan een schoner milieu. Hoe dit moet kunt u zelf gaan zien in De Groene Keuken, een rijden-de voorbeeldkeuken die vroeg of laat ook bij u in de buurt komt. In het boekje 'De Groene Keuken' leest u de achtergronden, aangevuld met praktische tips. Daarmee kunt u vandaag al aan de slag. Een boekje voor iedereen die vaak in de keuken werkt.

In de serie Ekologische Alternatieven
De Groene Keuken
ISBN 9064542864
Prijs f 6,-

Verkrijgbaar in de boekhandel. Of bestel door f 8,50 (inclusief verzendkosten) over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel. Vermeld de titel.

Een potje pindakaas

Achter een pot pindakaas gaat een verhaal schuil over voeding, gezondheid, verpakkingen en de Derde Wereld. Dat verhaal staat in 'Een potje pindakaas'. Een lespakket voor groep acht van de basisschool en de eerste klas van het voortgezet onderwijs. Met veel kopieerbaar leerlingmateriaal en een handleiding voor de leerkracht. Genoeg voor vele leuke leerzame lessen. Je gaat met plezier naar school als je de smaakproef en de verpakkingstest mag doen!

Een potje pindakaas. Brochure 21 x 30 cm. Geïllustreerd. 36 pagina's. ISBN 9064547521 Prijs: f 9,75.

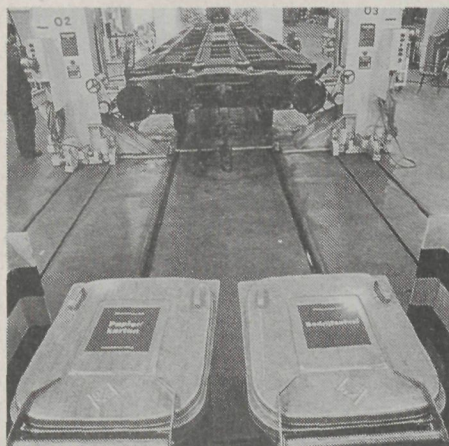
Verkrijgbaar in de boekhandel. Of bestel door f 12,25 (inclusief verzendkosten) over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Bostel. Vermeld 'Pindakaas'.

MILIEU OP HET WERK

Vervuiling door bedrijven gaat verder dan stinkende uitstoot van de industrie. Wat te denken van al die tonnen afval-papier, ballpennen en plastic bekertjes? De Kleine Aarde vroeg bedrijven en instellingen of ze nadenken over milieu op hun werk, en liet het daarbij niet alleen bij de industrie en witte boorden.

Milieu op het werk	9
Goede tomaten kweken zonder gif	10
In eigen huis moet nog veel gebeuren	12
Milieuzorg in de horeca	13
NS en de bewustwording	14
Maar dat mag toch niet van het milieu?	16
Tips	18

VOEDING

Recepten: van paasbroodjes tot Haagse bluf	38
Vegetarisch eten in het buitenland	40

IN DE TUIN

De tuin in de lente	53
Komkommers en hun verwanten	54

BOUWEN EN WONEN

Goed hout is vlakbij	43
Een blokhut in Bergen	44

RUBRIEKEN

Blij en boze brieven	2
Regeladvertenties	8
Aktiviteitenprogramma	34
Mensen en mogelijkheden	46
Raadgevers	52
Milieu thuis	48
Bezig met buiten	56

EN VERDER...

Willem Hoogendijk	5
Groene Pluim voor grootste krentenkakkers	19

De smalle marges van de politiek	20
Wandeling over het Pieterpad	22
Kraker	24
Het verschijnsel Eko-stad	25
Een schone kunstenaar	26
In een Ekoteam móet niks	28
Architekten van het landschap	30
Alternatief voor wegwerptampon	49
Recensies	50

WERVINGSAKTIE

De komende jaren staat De Kleine Aarde voor een grootse taak: eind 1995 moet het aantal donateurs gestegen zijn tot twintigduizend, om de toekomst veilig te stellen. De Kleine Aarde doet een beroep op alle huidige donateurs om dat doel te helpen bereiken. Ga op stap met de kaart in dit tijdschrift om vrienden, kennissen, familie en collega's te interesseren. Lees alles over De Kleine Aarde en haar aktie.	32
---	----

Leefstijl

Het jaar 1993 staat voor De Kleine Aarde in het teken van leefstijl. Na het thema 'tijd' van vorig jaar leek ons dat een gepaste opvolger. Tijd gaf het inzicht dat haast slecht is voor ons milieu, dat we te hard rennen voor het tempo van de aarde. We zeiden: we moeten rustig aan doen. De boel de boel laten. Niet meerrenen in de race van groei, maar onze omgeving erop wijzen dat hardlopers doodlopers zijn. Maar meer tijd betekent niet automatisch minder vervuiling. Vrije tijd hebben is mooi, maar als daardoor nog meer Nederlanders in de al zo lange file richting Costa Brava gaan staan... Nee, voor minder vervuiling is meer nodig dan tijd.

Een andere leefstijl dus.

Leefstijl is een ruim begrip. Hoe die nieuwe leefstijl er uit moet gaan zien; we weten er veel van, maar nog lang niet alles. In ieder geval hoeft humor niet te ontbreken! De makers van de Vrekkenkrant, geïnterviewd en gerecenseerd in dit nummer, zijn het levende bewijs dat een vrekkerige, maar milieuvriendelijke leefstijl niet saai is. Niet voor niets hebben de grootste Vrekken van Nederland de zeventiende Groene Pluim gewonnen. Over stijl gesproken. De redactie heeft gesleuteld aan het uiterlijk van dit tijdschrift. We hopen dat u er net zo gelukkig mee bent als wij.

Tuinmarkt 1993

Tuinliefhebbers opgelet! Op 17 april houdt de De Kleine Aarde weer de jaarlijkse tuinmarkt. Er is volop gelegenheid zaaigoed en plantjes voor de tuin te kopen. En er is meer: aandacht voor kippen-, bijen-, geiten- en schapenhouden. Met vragen over uw sier- of moestuin kunt u terecht bij een speciale Kleine Aarde stand. Of meedoen aan een rondleiding door verschillende tuinen op het terrein.

De Kleine Aarde
Postbus 151
5280 AD Boxtel
04116-84921

De Kleine Aarde wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke, gezonde leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingsgewoonten en omgang met energie en grondstoffen, die het milieu ontzien en ook in andere landen een duurzame ontwikkeling ondersteunen.

Verschijnt viermaal per jaar, bij het wisselen der seizoenen.

Redactie

Helène Kleijburg, Laurens Lammers, Yvonne Lauwers, Michel Robles en Dick Verheul.

Aan dit nummer werkten verder mee

Alice Bender, Inge Bleyenbergh, Elise Bleyerveld, Rianne Burgmans, Diana Doornenbal, Wim van Heerde, Willem Hoogendijk, Otto Koedijk, Aemilia de Koningh, Peter Kouwenhoven, Ronald Paping, Jan Paul Smit, Anja Sparidaans, Monique Teubner, Patricia Wessels

Foto's en tekeningen

Studio Bajo, Rob Bonber, Fred Geven, Mark Kohn (omslag), Peter Kouwenhoven, Marcel Minnée, Jeroen Nooter, Leo van Oostrom, Horacio Sormani, Patricia Wessels, Michel Robles, Twan Wiermans, Bert Zijlma en anderen.

Vormgeving

Robert Schaap

Drukkerij

De Kempen Hapert

Advertenties

Paula van Woerkom en Heleen Petter (04116-84921)

Abonnement/donateurschap

Donateurs krijgen het tijdschrift gratis toegestuurd. Standaarddonatie f 40,-. Minimumdonatie f 25,- per jaar. U wordt donateur door f 40,-

of f 25,- over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Boxtel. Zet erbij 'nieuwe donateur'. Wij nemen aan dat u uw donateurschap voortzet, tenzij u ons uiterlijk 1 oktober anders bericht.

Losse nummers

De Kleine Aarde is verkrijgbaar in de boekhandel, kiosk en natuurvoedingswinkel. Oude nummers kunnen worden nabesteld door de prijs plus verzendkosten over te maken op giro 52730 van De Kleine Aarde in Boxtel. Nrs. 1-23 uitverkocht.

Nrs. 24-52 f 1,-. Nrs. 53-67 f 5,-. Vanaf nr. 68 f 5,95. Verzendkosten f 2,50 voor één exemplaar, f 4,50 voor meer exemplaren.

Uitgave

Stichting De Kleine Aarde, milieuedukatie- en voorlichtingscentrum, Boxtel.

Overige medewerkers De Kleine Aarde

Vele enthousiaste vrijwilligers en: Joost Andrik, Godelieve Kodde, Jol Moors en Marta Resink (milieuvoorzichting), Petra Souwerbren en Peter van der Ven (landbouwvoorzichting) Anneloe Rijkema (voedingsvoorzichting), Ralph Reijnders en Maya Vogelsang (bouwen en wonen), Frans Brinkman, Dirk Kootstra, Irma de Potter en Yvonne van Zoest (De Groene Keuken), Lesley Breeveld, Paul van Eert, Henk van Els, Ben van Dieren, Theo Gijsman, Marcel d'Hont, Juul Kluitmans en Marion van de Meerendonk (tuin), Frans Boons, Wiens Hendriks, Daniël van der Velde, Anita de Weerd, André Wouters, (administratie), Ad Claassen, Karin Kunst, Bert Schneider, Ingrid Spaargaren en Mariana Wanninkhof (onderhoud en huishoudelijke dienst), Piet Hein Scheltens (directeur).

Auteursrecht De Kleine Aarde
1993

Blij & Boze Brieven

ISSN 0166-3704

Slechte aardappels

In het winternummer van De Kleine Aarde vermeldt u dat de aardappelsoorten Nicola en Accent en enige anderen net zo slecht zijn voor het milieu als Bintje. In de Groene Consumentengids wordt Accent echter vermeld als milieuvriendelijker dan Bintje. In een eerder nummer van de Consumentengids werd ook Nicola in gunstige zin genoemd.

H. Berger, Amsterdam

Nicola en Accent hebben wel minder gif nodig dan Bintjes, maar komen ook uit de gangbare teelt. Ze zijn beter voor het milieu, niet het best. De beste zijn namelijk gifvrij geteeld en dragen het Eko-merk.

Boerenverstand

Wij hebben besloten ons donateurschap op te zeggen. De Kleine Aarde ademt een sfeer van alternativiteit waarbij wij ons niet meer thuis voelen. Aandacht voor onze leefomgeving is een normale zaak en behoort niet te zijn voorbehouden aan een kleine bevoorrechte groep die meent te weten hoe het behoort, maar zou juist door brede lagen van de bevolking gedragen moeten worden. Voor de toekomst wensen wij u met uw blad een grotere nuch-

terheid en een gezond boerenverstand toe. Indien u ook nog zaken als dynamische moestuinbouw en voetreflexzōnetherapie weet te vermijden, zal uw blad misschien ook weer aantrekkelijk worden voor gewone mensen.

Fam. G. Koetsier, Nijbroek

Overbodig

Naar aanleiding van jullie actie 'Rijd óók minder': kaart eens aan bij de regering dat ze autoraces, motorraces, crosscountry en afvalraces verbiedt. Die zijn echt totaal overbodig. De regering zou chartervluchten naar door trainen te bereiken vakantie-oorden moeten verbieden. Een vliegtuig heeft per vlucht zo'n twintigduizend liter brandstof nodig. Dwing mensen met de trein te gaan.

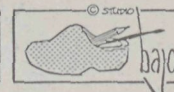
Verder moet eindelijk op wereldniveau worden ingezien dat de kinderaanwas (vooral in de Derde Wereld) moet stoppen, omdat dit uiteindelijk oorzaak is van alle milieuproblemen. Immers, bevolkingstoename houdt in: meer consumptie, vervuiling, agressie enzovoort.

J. Schram, Wolvega

Computerleed

Ik vraag me ernstig af, of de computer het papier mag vervangen, zelfs als die het grondstoffentekort zou oplossen. De techniek heeft tijd bespaard ten koste van onze werkelijke

GREET & GEERT

© studio bayo 1990-1993

communicatie. De natuurwetenschap heeft niet de oplossing gebracht voor de groeiende afbreuk aan menselijkheid, menselijke waarde, bezielde en levende contacten.

De computer snijdt een belangrijke weg af, hij brokkelt onze verhouding tot de natuur af, omdat in een machine niet meer het oorspronkelijke materiaal te zien is. Hij leidt tot gemakzucht en eenzijdige kennis, want werkelijke kennis is kennis die zowel door het hoofd als het hart wordt vergaard. Een computer heeft geen hart. Hij leidt tot afstomping van onze geest, hij maakt ons ongevoelig voor het poëtische, want het zijn abstracte apparaten. Onze medemens zien we niet meer staan, behalve dan in gedrukte, opgeblazen berichtgevingen die ons dagelijks ongevoelig maken voor geweld en terreur. In één seconde krijgen we een overzicht van de wereld, maar is dat dan de wereld?

Tom Becks, Maastricht

Braaf

Allereerst: complimenten met jullie veelzijdige blad en voor het goede werk dat jullie met

elkaar verrichten. Altijd haal ik wel wat tips of informatie uit het blad. Ieder probeert op zijn of haar manier een steentje bij te dragen aan een goed milieu. Niet alleen de auto wat vaker laten staan, maar ook het chemisch afval (voor zover dat nog in huis is) 'braaf' wegbrengen. Tot mijn schrik las ik, met mijn brave gedrag, in de Alkmaarse Courant van 29 januari een verontrustend artikel. De inhoud: het klein chemisch afval uit Alkmaar wordt in Oost-Duitsland op een stortplaats gedumpt.

Ik weet niet wat ik daar mee aan moet. Alles maar in de grijze container gooien of nog steeds alles gescheiden inleveren? Nu ik heb gelezen dat alles op één hoop wordt verbrand, zinkt de moed me in de schoenen. Zo weinig mogelijk chemisch afval in huis halen lijkt mij de enige oplossing. Nu hebben we zoveel mensen zover gekregen dat ze het chemisch afval gescheiden inleveren; na het lezen van zo'n artikel zijn ze geneigd dat niet meer te doen. Helaas, ik ben bang dat velen onder ons hun dure huis, auto en zwembad niet op een milieuvriendelijke wijze hebben verdiend!

Annemiek Hoogland, Heiloo

Overweldigend

Wanneer komen er rode stickers tegen de overweldigende hoeveelheid reclame op radio en tv?

Johan Eijgelsheim, Nijmegen

Alternatief kerstpakket

Als alternatief voor een kerstpakket, boden wij de medewerkers van ons dagverblijf voor ouderen 't Löss Huus', dit jaar een jaarabonnement aan op een tijdschrift. Een van de medewerkers koos voor een abonnement op De Kleine Aarde.

W.J. Baarslag, Epe

Tandem

Wij hebben geen auto. Wel heb ik jaren geleden lessen genomen in de veronderstelling met de tijd mee te moeten gaan. Toen ik het aantal auto's op de weg zag, en de spanningen en zweetdruppels voelde in de leswagen, maakte ik een abrupt einde aan veertien lessen. Mijn vrouw was geen liefheb-

ber van een auto en fietsen durfde zij niet meer. Wat dacht zij van een tandem? Dat vond ze goed, als ik maar voorop ging. Daar rijden we nu dertien jaar op. Wat het milieu verder betreft: van onze groentetuin, al twaalf jaar onbespoten, is de opbrengst zo groot dat ik het hele jaar groenten, aardappelen en fruit eet, en vele andere gezinnen laat meeprofiteren.

C.W. van de Valk,
Terheyde aan Zee

Vouwfiets kopen

Als u toch al zat te denken over de aanschaf van een vouw- of deelfiets, maakt de ENFB het wat gemakkelijker. Onlangs verscheen een brochure waarin een overzicht staat van vouw- en deelfietsen. De ENFB doet geen uitspraken over de kwaliteit, maar geeft wel criteria die kunnen helpen bij het maken van een keuze. Overigens: de ENFB vond voor de fietsen die gratis meegaan in de trein, de naam 'meeneemfiets' uit. **Vouw- en deelfietsen, ENFB, Postbus 2150, 3440 DD Woerden. Tel. 03480-23119.**

foto De Kleine Aarde

Meeste bezoekers blijken geen donateur

Het afgelopen jaar werd een kleine enquête gehouden onder de bezoekers van het bezoekerscentrum van De Kleine Aarde. Dit om er achter te komen hoe bezoekers het centrum waarderen en wat zij verwachten van een nieuw bezoekerscentrum na de nieuwbouw. De uitslag van deze enquête schetst een aardig beeld van een doorsnee-bezoeker.

Opvallend is dat 77 procent van de geënquêteerden voor de eerste keer op De Kleine Aarde kwam en dat 73 procent geen donateur is.

In totaal vulden 142 personen een formulier in. Meer dan de helft vrouwen. Het tijdschrift en de activiteiten blijken belangrijke informatiebronnen te zijn voor potentiële bezoekers. Beiden werden het meest genoemd als eerste kennismakingsbron met De Kleine Aarde. Ruim driekwart van de ondervraagden is geen donateur en is ook nooit eerder op bezoek geweest.

Verbeteringen

Het bezoek voldeed ruimschoots aan de verwachtingen, al waren er ook suggesties voor de verbetering van het nieuwe bezoekerscentrum, zoals verkrijgbaarheid van hartige hapjes, verkoop van verse groenten, plantgoed en zaden, meer doe-dingen voor kinderen en aktuelere informatie over duurzame energie. Ook de praktische informatie over wonen, kruiden verwerken en fruit telen mag meer aan bod komen.

■ Het bezoekerscentrum van De Kleine Aarde

Overigens vlogen vorig jaar de boeken over de toonbank in het bezoekerscentrum. Reden om het boekenassortiment dit jaar verder uit te breiden met een reeks nieuwe milieuboeken van andere uitgeverijen.

Geld overmaken voor ontwikkelingsproject in Kenia

Sinds begin dit jaar is het mogelijk het Kenyan Institute voor Organic Farming (KIOF), het nabij Nairobi gelegen trainingscentrum voor Keniaanse boeren die biologisch willen boeren, financieel te ondersteunen. Het KIOF, waarover werd bericht in het laatste nummer van dit tijdschrift, werkt samen met De Kleine Aarde. Behalve een trainingscentrum heeft ze andere faciliteiten nodig om haar werk mogelijk te maken. Het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking (HIVOS) heeft haar girorekening geopend voor giften. Het gironummer is 716000 ten name van het HIVOS in Den Haag en met vermelding van 'KIOF-Kenia'.

Protestbrief tegen oktrooi op dieren

De Kleine Aarde heeft samen met tientallen andere milieu- en konsumentenorganisaties een protestbrief aan het Europees Oktrooi Bureau ondertekent tegen het verlenen van een oktrooi op dieren. De brief is een initiatief van de Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren. Met de brief hopen de organisaties te voorkomen dat dieren worden beschouwd als 'menselijke uitvindingen'.

Er bestaat een kankermuis, een door de mens gemaakt knaagdiertje dat bijzonder gevoelig is voor kanker en waar de Harvard- universiteit een oktrooi op heeft gekregen. In Nederland kennen we Herman, de eerste genetisch gemanipuleerde stier ter wereld. Voor Herman heeft de firma Gene Pharming nog geen oktrooierecht gekregen, al mag het sinds december wel van de overheid met de stier gaan fokken.

Onderzoekers en commerciële bedrijven azen op het oktrooierecht op dieren om zonder inmenging van buitenaf en met hoge verdiensten in het vooruitzicht met muizen, ratten, konijnen, varkens, koeien en stieren te kunnen experimenteren. Wetenschappers en ondernemers hopen immers bergen erkenning en geld tegemoet te kunnen zien als zij hét vaccin tegen kanker of andere ziekten vinden.

De Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Dieren noemt het 'een griezelige ontwikkeling'. „Het dier wordt op deze wijze een uitvinding van de mens. Dat strookt niet met de erkenning van de eigenwaarde van het dier. Als een dier geoktrooieerd is, zal het meer als ooit als 'ding' worden gezien”, aldus de dierenbeschermers.

De dierenbeschermers roepen iedereen met een huisdier op om protest aan te tekenen bij de Nederlandse Oktrooiraad. De bedoeling is dat huisdierbezitters een foto van hun hond, kat, vogel, konijn of cavia opsturen naar de raad met het verzoek of deze het huisdier kan oktrooieren. De actie is ludiek van opzet, maar de Dierenbescherming hoopt dat ook de raad zelf bij het beantwoorden van al die brieven zijn twijfels over oktrooiverlening op dieren zal krijgen. **Nederlandse Oktrooiraad, Postbus 5820, 2280 HV Rijswijk.**

Juffermans neemt 'sabbathical year'

Na elke tien jaar werk een jaar vrij voor heroriëntering, om daarna weer fris terug te komen. Goed voor het milieu en goed voor de mens. Jan Juffermans, medewerker van De Kleine Aarde, liep al lang met het idee rond en brengt het nu in praktijk. Over zijn beweegredenen voor een 'sabbathical year' vertelt hij in dit interview.

„Al een hele tijd liep ik met het idee een jaar er tussenuit te gaan. In totaal heb ik dertig jaar gewerkt. Het zou goed zijn als mensen na ongeveer tien jaar werken een periode afstand nemen en zich enigszins heroriënteren. Geen verplichting, maar een mogelijkheid. Dat kan positief zijn voor de persoon zelf, maar ook voor de organisatie en de samenleving. „Toen De Kleine Aarde het thema 'tijd' oppakten, kwam dat idee weer boven. Het thema was voor mij echt een eye-opener. De faktor tijd is namelijk veel belangrijker dan we in het begin dachten. Dat het belangrijk is om te haasten voelt iedereen. Maar waarom dat zo is? „Ik ging langzaam voelen dat het een gekkenhuis is. Ik vergeleek het met het verhaal van de rupsen, die onderaan een hoge berg wonen. Eén van hen klimt naar boven, de anderen volgen. Ze willen naar de top, maar niemand weet waarom. Omdat de een gaat, volgt de ander. Het wordt een slagveld, er vallen duizenden doden tijdens de tocht naar boven. Aan het eind van het verhaal worden alle rupsen toch vlinders en maakt het niet uit of ze boven of beneden zaten.

Experiment

„Een jaar weg is een experiment, voor mezelf ook. Natuurlijk zal ik het missen, de stroom van informatie. Ik kan er niet elke keer meer bij zijn. Maar ik wil af van het dilemma van de milieubeweging. In theorie hebben we het verhaal dat mensen minder moeten gaan werken. Dat bespaart grond-

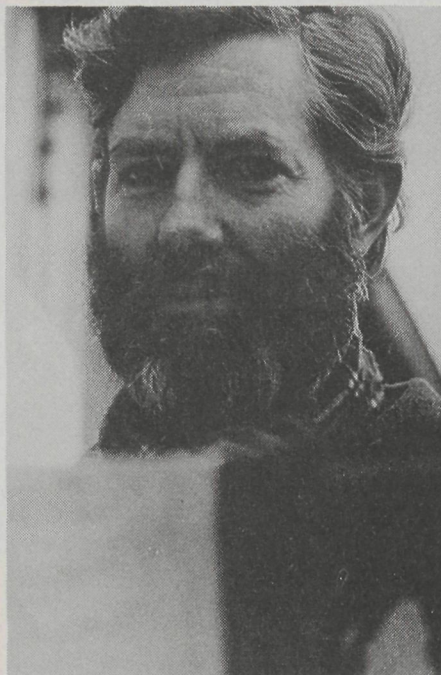

foto De Kleine Aarde

■ Jan Juffermans

stoffen en energie. Dat verhaal geldt voor alle sectoren, behalve voor de milieubeweging. Mensen in de milieubeweging werken namelijk veel te hard. „Ik wil af van dat dilemma, want ik wil mijn leven niet afmaken en nooit van mijn ideaal hebben geprofiteerd. Vanaf volgend jaar wil ik halve dagen werken. Natuurlijk, dat is zoeken naar de mogelijkheden. Marian, mijn vrouw moet dan ook halve dagen kunnen werken. „Het thema milieu zal ik nooit los kunnen laten. Op vakantie kijk ik ook hoe ze het hebben geregeld met de afvalscheiding. Maar een jaar lang niet werken is geen enkel probleem. Ik denk dat het weer nieuwe dingen zal bieden! Ik heb het gemerkt met reizen over land. Het is zogenaamd langzamer, maar zo vol van ervaringen over andere culturen. Dat verwacht ik ook voor dit jaar.”

Baksteen

Willem Hoogendijk

Vroeger had ik u eens wat over economie beloofd. Hier gaat 'ie dan. Uit mijn rijke maar niet rijkmakende ervaring. Een lunch tijdens een kongresje. Ik zit naast een steenbakker. „Leve de baksteen, zeg ik. Echt Nederlands produkt. Veel beter dan beton. Zit nogal wat Limburgs landschap in. En het verwordt tot onhandig sloopafval, terwijl...” De baksteenfabrikant valt mij om de hals. Het gaat niet zo goed in zijn branche, legt hij uit. Ik vertel van mijn werk met het gemeentelijk reinigingspersoneel. Wij van het milieu wilden een leuker omgaan met afval, zij wilden behoud van werkgelegenheid. Zo kwam er een huwelijk tot stand tussen milieumensen en reinigingsmensen. Drie weken later zit ik bij de Verenigde Steenbakkers. Milieu zet zich achter de baksteen. We bespreken de huwelijksvoorwaarden. Wij van onze kant gaan baksteen propageren, zij betalen die campagne. Scholen, woningbouwverenigingen, het brede publiek. De fabrikantenogen glimmen. „En de baksteen is herbruikbaar, zeg ik. Als er wat minder van die akelige portlandcement gebruikt zou worden...” Opeens grote stilte. „Hergebruik?” begint mijn voormalige disgenoot. Dat zien wij niet zo zitten, meneer Hoogendijk. Wij willen zoveel mogelijk bakstenen verkopen. Wij moeten wel.” Ik kijk vragend. „Kijk, hervat hij, onze ovens en machines moeten renderen. Wij hebben personeel in dienst, wij hebben geldschietters. Die moeten gevoed worden.” „Maar”, antwoord ik, „wij zijn juist voor baksteen vanwege de herbruikbaarheid. Dat willen wij centraal stellen.” Afijn, het huwelijk gaat niet door. „U moet daar wat aan doen”, zeg ik opstaand. „Dat u niet altijd maar zoveel hoeft te produceren. Ondernemers moeten zich bevrijden van de groeiwang.” Ze kijken me aan of ik van een andere planeet gekomen ben. Mijn fabrikant laat me sip uit. Ik was gevallen. Als een baksteen.

Een inspirerende plek in Wales

Centre for Alternative Technology draait op zon en wind

Langs de kronkelende weg van Machynlleth naar Dolgellau ontwaart de reiziger rechts in de hoogte een nieuwsgierigmakend houten gebouw. Het is één van de 'stations' van een spoorlijntje van honderd meter, dat bezoekers in twee minuten omhoog brengt. Het bezoek aan het Centre for Alternative Technology kan beginnen.

Dick Verheul

Zo'n negentigduizend nieuwsgierigen brengen jaarlijks een bezoek aan het unieke centrum in Wales, waar vele vormen van waterkracht, wind- en zonne-energie te zien zijn. Alles werkt, zoals de bezoekers ervaren die de 'Groene Lijn' passeren. Bij die lijn houden de openbare energienetten op. Warmte en elektriciteit komen hier van alternatieve, schone, duurzame bronnen. In december 1992 bracht een delegatie van De Kleine Aarde een bezoek aan het centrum. De bedoeling was om ideeën op te doen die ook in Boxtel te realiseren zijn. Twee jaar eerder bezocht een delegatie het 'Energie und Umweltzentrum am Deister' in Duitsland, met hetzelfde doel. Het CAT is ongeveer even groot als De Kleine Aarde, heeft ongeveer evenveel personeel en is ongeveer even oud. Veel van de uitgangspunten komen overeen. Belangrijk verschil is, dat De Kleine Aarde met haar produktietuin een grotere nadruk legt op tuinbouw. Het CAT heeft meer werk gemaakt van energie-voorbeelden. Landbouw is moeilijk op die plek: het centrum is gevestigd in een oude lesteengroeve en de 'grond' is keihard.

Rijden op waterkracht

Er is ongelooflijk veel gebouwd in de afgelopen twintig jaar. Zo is er het 'zelfbouw-

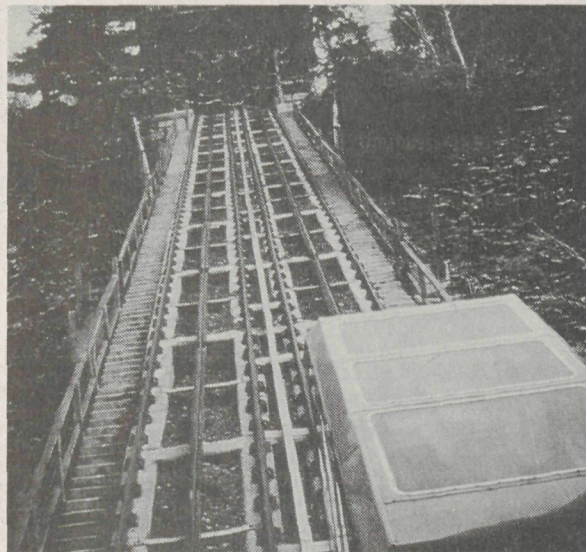

foto Bert Schneider

■ Het spoorlijntje werkt op waterkracht

huis' waarin de Kleine Aarde-delegatie overnachtte, en het 'Energie-efficiënte huis', dat toekan met een-vijfde deel van het energiegebruik van een vergelijkbaar huis. Een ondergrondse voedselopslag blijft koel zonder energie te verbruiken.

Het spoorlijntje dat bezoekers omhoog brengt - het is anders werkelijk een uitputtende klim - is een vernuftig ontwerp dat werkt op waterkracht. Het principe is simpel: er zijn twee wagentjes, die met een kabel en een katrol aan elkaar verbonden zijn. Het bovenste wagentje wordt gevuld met water, tot het zwaar genoeg is om het andere wagentje met passagiers omhoog te trekken. Benedengekomen wordt het water geloosd, waarna het andere wagentje wordt gevuld.

Water is er in overvloed. Vlakbij in het heuvelachtige terrein is een meertje. In plaats van het water 'zomaar' naar beneden te laten lopen, wordt er energie uit gewonnen. Ondanks die overvloed aan water gebruikt het systeem de rem-energie om water terug omhoog te pompen. Al met al een zeer efficiënt systeem.

Aandeelhouders

Het treintje is onderdeel van een grootscheepse 'face-lift' van het terrein. Voor de financiering werd een aparte maatschappij opgericht die aandelen heeft uitgezet. Dit zijn gewone aandelen, waarop in principe dividend uitgekeerd wordt. Voorlopig zit dat er echter niet in. Bovendien kozen de aandeelhouders een vertegenwoordiger in het bestuur die vooraf duidelijk had gemaakt dat hij tegenstander is van dividend. 'Gebruik alle winst voor nieuwe investeringen', was zijn standpunt. Met zijn verkiezing onderschreven de overige aandeelhouders dit. Een ander nieuw aspect zijn de 'Eco-cabins'. In deze groepsverblij-

ven zijn schoolklassen en studenten een week lang bezig met de milieu- en energieproblematiek. Zij moeten hun eigen brandhout hakken, terwijl voor de watervoorziening een tank gevuld moet worden met emmers.

Koöperatief

Veel medewerkers wonen op het terrein in zelfgebouwde huizen. Voor wie eraan wil meedoen zijn er dagelijks gezamenlijke maaltijden. In hun publikaties tonen zij zich trots op hun koöperatieve werkwijze. Ze werken met een gekozen leiding, die alle besluiten publiceert alvorens deze uit te voeren. Alle medewerkers krijgen dan een week te tijd om eventueel bezwaar aan te tekenen. Als dat gebeurt, komt het alsnog aan de orde in de maandelijkse algemene vergadering.

**Centre for Alternative Technology,
Machynlleth, Powys SY20 9AZ, Wales.
Telefoon 0654-702400.**

McDonald's serveert vleesloze burger

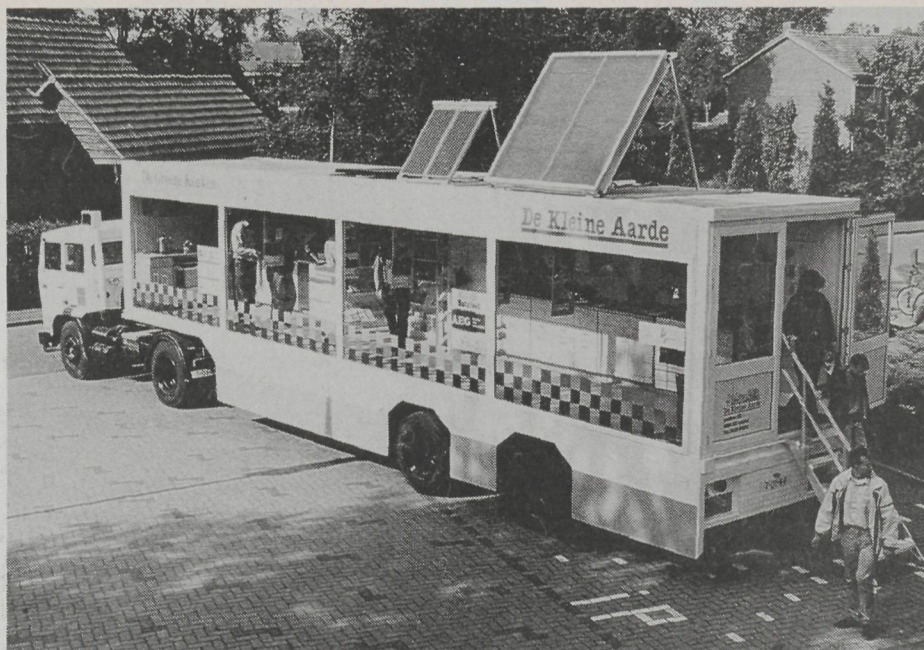
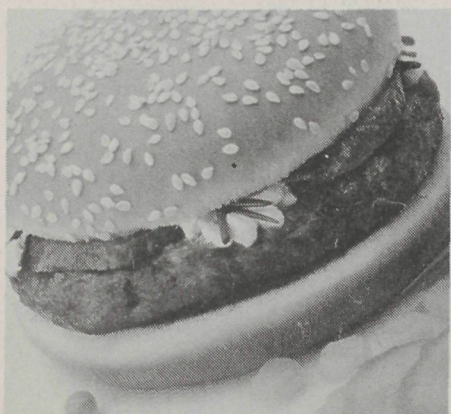
McDonald's heeft haar assortiment uitgebreid met een groenteburger. De Kleine Aarde ging proeven. De smaak was goed, maar milieuvriendelijk is de burger niet.

Petra Souwerbren

Al jaren is De Kleine Aarde in gesprek met McDonald's over de manier waarop het bedrijf met milieu omgaat. Niet zo vreemd dus dat we werden uitgenodigd om de vleesloze burger, altijd een belangrijk onderwerp in onze kontakten, te komen proeven.

Van Yvette Moll, pr-medewerkster bij McDonald's, krijgen we in de Bossche vestiging van McDonald's een groenteburger. Net als alle andere produkten bij McDonald's zit de vegetarische burger in een kunststof bakje. Maar de inhoud blijkt best smakelijk. De groenteburger is kleurig en de ingrediënten zijn duidelijk herkenbaar. Over de burger zit een saus van magere witte kaas en magere zure room met bieslook en augurk, die meer smaak geeft aan het geheel. Voor één groenteburger gaat f 4,75 over de toonbank. Voor dat bedrag krijg je een wit broodje uit Engeland, een groenteburger uit Israël en een Nederlandse dressing. Over de kwaliteit van de aardappelen: niet Bintje maar het ras Marijke wordt verwerkt. De aardappelen worden op kontrakt geteeld met selectieve toepassing van bestrijdingsmiddelen, vertelt Moll. Dat lijkt veelbelovend, maar Vereniging Milieudefensie is onverbiddelijk: Marijke is een aardappelras dat in de categorie slecht voor het milieu valt.

De Kleine Aarde zal daarom graag over een jaar of twee de eerste biologische patatten bij McDonald's komen proeven.

De Groene Keuken doet provincie Friesland aan

De provinciale toer van De Groene Keuken loopt gesmeerd. Inmiddels deed de rijdende expositie van twee typen keukens drie provincies aan. Overijssel, Utrecht en Noord-Holland.

In de maand april zal de expositiewagen de provincie Friesland aandoen. De route is inmiddels vastgesteld en is te bevragen bij De Kleine Aarde. Net als in andere provincies staat De Groene Keuken komende maand hoofdzakelijk op markten of bij winkelcentra en bibliotheken.

In mei rijdt De Groene Keuken in Gelderland rond. Gelderse groepen of organisaties die in aanmerking willen komen voor een presentatie kunnen bij koördinator Frans Brinkman van De Kleine Aarde een inschrijfformulier aanvragen. Telefoon: 04116-84921.

Trein-taxi rijdt ook in Boxtel

Sinds 1 april rijdt er in Boxtel een trein-taxi van de Taxicentrale Boxtel-Liempde. Klanten van deze taxi, die uitsluitend rijdt voor treinreizigers, betalen vijf gulden extra bij de prijs van een treinkaartje. De maximale wacht- en omrijtijd bedraagt tien minuten. De trein-taxi is te herkennen

■ De Groene Keuken

aan de donkerblauwe kleur met bovenop het dak een lichtbak, waarop het logo van de Nederlandse Spoorwegen en de naam 'trein-taxi' duidelijk staan afgebeeld.

Op dagen van grote toeloop naar De Kleine Aarde is het mogelijk dit van tevoren door te bellen, waardoor er meer auto's en busjes zullen rijden.

Geld van Groene Pluim aangewend voor beplanting

De vereniging Dorpsbelang uit het Friese Dearsium, eind vorig jaar de winnaar van de zestiende Groene Pluim, gaat het aan de trofee gelieerde geldbedrag van vijfhonderd gulden besteden aan beplanting.

Voorzitter Doeke Douma denkt aan verschillende mogelijkheden. Meeste kans van slagen heeft de beplanting van een 'gat' in de kaart van het dorp, een plek waar vroeger een pakhuis heeft gestaan maar waar later niks meer mee gebeurde. Samen met de gemeente stelt de vereniging nu een plan op welke vegetaties er op deze plek moeten komen. Een voorkeur heeft Douma al: een kastanjeboom, als het even kan.

Regeladvertenties

■ TE KOOP

Te koop aangeboden: goed onderhouden AGA-fornuis. Tevens voor reparatie en ombouw op gas. Telefoon 02232-1981.

Aangeboden unieke grote (SALON) TAFEL (Hart voor Hout), blad schijf azobé 8 cm op bescheiden smeedijzeren onderstel f 600,-, 03430-12730.

Aangeboden: AGA fornuis, ong. 40 jaar oud, originele kleur, gas gestookt, regelbaar d.m.v. thermostaat. Vraagprijs: f 3000,- Telefoon: 05708-3366

Juli '93 hebben wij GEITELAMMEREN en -bokjes van biologisch gevoerde witte melkgeiten te koop. Geïnteresseerd, bel dan nu vast 05912-3600.

Frankrijk. Perigord Noir. Bouillac (D 26). Zonnige helling. Gerestaureerde MAISON DE CAMPAGNE. Prachtig uitzicht. 1,5 km. van naturisten-camping. Woonkamer (open haard) en keuken met balkenplafonds, 2 slaapkamers, wc/douche/bijkeuken, zolder, kelder, garage. Bijgebouwtje. Biologische tuin. Twee terrassen. Totale opp. Terrein 5359m². Prijs: f 180.000,- Telefoon 09-3353632299.

Aangeboden in Amsterdam KAMER + keuken, douche + wc., vrije opgang in Nieuw Zuid voor oudere vrouw, billijke prijs. Brieven onder nummer RA 8406 TK.

AUVERGNE, 2,5 ha. waaronder 1,5 ha. biologische landbouwgrond, grote biol. moestuin, drinkwaterbron met 2500 ltr. reservoir. ged. gerenov. schuur 12 x 8 mtr. (2 etages mogel.) nieuw dak, wc, septic-tank, stromend water + strohuis 8 x 6 mtr. (atelier of woonhuis), zonnepanelen, 4,5 Kw diesel-

aggregaat. Zeer geschikt voor zelfvoorzieners. Vraagprijs f 132.000. Telefoon: 020-6900427.

Frankrijk, landbouwstreek (Tarn-et-Garonne) BOERENHUIS, 2 flinke schuren, 1 ha grond. Licht, water, telefoon aanwezig. Prijs 100.000 gulden, 4 km. van stadje en winkels. Goed sanitair, terras, open haard. Telefoon: 035-850257.

Naast ons boerenwerk verkopen wij soms grond in PORTUGAL, zoals: Alto Alentejo, 1,65 ha. (16.500 m²) met grote waterput en windmolen, beekje en enkele sinaasappelbomen. Bebouwing is vervallen. f 52.000,- k.k. Fam. Decoz, Herdadinka, Cabego de Vide, 7460 Fronteira, Portugal. Telefoon: 09-3514554243.

Cevennen Zuid-Frankrijk. CEVENOLSE BOERDERIJ. Woon/eetkamer met grote open haard, ingerichte keuken, 6 slaapkamers waarvan 3 met privé badkamer, 6 kelders, bijgebouwen, 2 terrassen. Geheel vrijstaand op twee ha grond (tot 12 ha mogelijk) in schitterend natuurgebied. Geschikt voor ferme-aubergine, therapie/cur-susruimte, woongroep. Vraag-prijs f 300.000,-. Inlichtingen: Fam. Anema, telefoon: 09-3241798854.

Comfortabele, kleine STACARAVAN: hout. Incl. verwarming enz. f 6000,-, inl. 05142-1739.

Poolse Karpaten, mooie omgeving. Oude houten huurboerderij met stal, hooischuur en 1½ ha land (klei). f 50,- p. mnd, 2 gezonde (werk) paarden, merrie (11) en ruïn (17) + tuigage en (huif) kar, hooi, hout + enige invent. Samen min. f 4500,- kostprijs. Post 6-10 dgn. telegram 2 dgn. (geen handelaars) Ariott Ropa 531, 38-312 Woj. Nowy Sacz, Polen/Polska.

PERMAKULTUUR, doe-het-zelf-duurzaamheid, ontwerp van eetbaar landschap en andere systemen. Engelstalige boeken, waaronder 'Introduction to Permaculture' door Mollison en Slay, te bestellen bij Leesbaar Landschap, Postbus 93108, 1090 BC Amsterdam, Telefoon: 020-6658743.

■ GEZOCHT

Wij (gezin met 4 kinderen) zoeken voor lange periode

deel/gedeelte van biol. dyn. BOERDERIJ te koop (te huur) voor weekend/vakantieverblijf. Opknappen geen bezwaar. Omgeving max. 1,5 uur rijafstand Den Haag. Telefoon 070-3991391.

Rob (28) steenhouwer met idealen zoekt RUIMTE om te leven én te werken ergens in Z. Brabant/Limburg. bijv. woon-groep met mogelijkheid voor moestuin. Telefoon 085-453316

Bedrijfsleidster/compagnon voor in Middelburg op te richten EKORESTaurant. Opleiding en ervaring in keukens en/of restaurant is vereist. Geïnteresseerd? Schrijf dan naar: Postbus 494, 4330 AL Middelburg.

Natuurgenieeskundige zoekt WOON- en PRAKTIJKRUIMTE, het liefst in de omgeving van het Gooi, en tegen schappelijke prijs. Hester, telefoon 035-249488.

K. schilder (40) wonend in Haarlem, zoekt voor een deel van het jaar WERKRUIMTE met woongel. In rustige omgeving (platteland) liefst Nrd. Holland. Telefoon: 023-313865.

In 1994 wil ik een TUINBOUW-BEDRIJFJE beginnen in Midden-Oost Nederland. Ik zoek: -gelijkgestemden, -huis-met-grond om samen te bewonen/bewerken. Trefwoorden: biologisch, veganisme, eenvoud, vriendschap, zelfvoorziening. Gerard Scholten, 080-241014, Vleeshouwerstraat 115, 6511 VC Nijmegen.

Gevraagd: op te knappen HUISJE of schuur met grond in Dordogne/Lot. Telefoon: 01622-3439.

Enthousiast persoon voor onderhoud tuin, moestuin en hulp bij aanleg kruidentuin op IERS EILAND 09-3532820275.

Heeft u voor uw baby 'INDISPOSABLES' gebruikt en heeft u ze niet meer nodig? Wij nemen ze graag van u over. L. A. Koopsen 020-6811005.

Huize Schoonoord, vegetarisch retraite-huis in Ubbergen (bij Nijmegen) zoekt LIEFDEVOLLE MENSEN die openstaan voor gasten en bijdragen in werkhuis/keuken/onderhoud/tuin/bos enz. Meer info? Telefoon: 080-237141

Man, 41 jaar, veelzijdige opleiding en ervaring (o.a. HTS/Post- HBO Milieu-Bodem; 10 jr. natuurvoedingswinkelier, recentelijk 2 jr. milieud adviseur/bodemonderzoeker) zoekt betaald werk (eventueel part-time) voor bepaalde of onbepaalde tijd. Telefoon: 040-113440.

■ TE HUUR/VAKANTIE

Te huur in Sevenum, NL. Rustiek APPARTEMENT, 2-6 pers., cv, op oude boerderij in bosrijke omgeving. Voldoende recreatie mogelijk in omgeving. Eigen natuurtuin met dierenweide en speeltuinen. Inlichtingen: telefoon 04767-2790.

6 pers. VAK.WONING Dwingeloo/Drente. Rustig en landelijk gelegen nabij bos en hei. Folder op aanvraag 05219-1317.

Wandel- en Fietspension 't Rooks-Huis in 't Woold (Achterhoek) organiseert Wandel- en wandel-schilder-weekends met begl. In 1993: 12-02, 13-02, 14-02 en 20-03, 21-03 en 02-04, 03-04, 04-04. Inlichtingen: 05430-64491

WANDEL- en FIETSPENSION 't Rooks-Hûs in 't Wold, heeft voor weekend of vakantie, 2 ruime app. en kamers voor L+O te huur, met of zonder warme maaltijd (ook veg.). Centraal gelegen voor Euregio en Scholtepad. Ook kampeer-mogelijkheid! Buiten 't hoogseizoen zeer geschikt voor groepen ong. 18 personen. Inl. + folder 05430-64491

DORDOGNE: Te huur, caravan 2/3 pers. In de vrije natuur. f 185,- p.w. Tentje erbij mag ook. Inl. 093353074548 na 20.00 uur. Hilda Krüse. La Verrerie. 24510 Ste Alvère. Frankrijk.

Periodiek en permanent, groot vrijstaand woonhuis inclusief atelier/terras in PYRENEËN. Bosrijk, rivier. Geschikt voor tuinieren. Inlichtingen: 036-5325565.

Vakantie en werken combineren in de DORDOGNE Frankrijk. Opknappen huis en terrein bij Martin en Goedele. Voor informatie bel: 01877-1973.

Vervolg regeladvertenties op pagina 42

Milieu op het werk

Vervuiling op het werk gaat verder dan walmende schoorstenen en pijpleidingen die stinkende smurrie lozen op rivieren.

Denk eens aan de tonnen papier, pennen, stiften en plastic bekertjes die omgaan op kantoren. Iedere werknemer is jaarlijks al goed voor een berg van 175 kilo afval-papier. En dan hebben we het nog niet over de duizenden fotokopieerapparaten, computers, en printers die ook voor de nodige vervuiling zorgen.

Er valt dus flinke winst te halen in de milieuzorg op het werk.

Dat werken afval oplevert lijkt onomstotelijk vast te staan.

Het gaat er nu om de grote hoop overbodig afval te verkleinen.

In dit thema gaan we in op het milieu op de werkplek. We houden het niet alleen bij de witte boorden. Ook de horeca, de spoorwegen en een middelbare school nemen we onder de loep. Wat blijkt? Milieu wordt nog niet echt gedragen op de werkvloer. Maar hoopvolle initiatieven zijn er ruimschoots.

Met bijdragen van Diana Doornenbal, Helène Kleijburg, Laurens Lammers, Anja Sparidaans en Michel Robles.

„Goede tomaten kweken zonder gif. Dat spreekt aan”

Voorzitter CNV wil daden stellen op het gebied van milieu

„Hai, ga zitten.” Direkt voel je je te gast bij oom agent. Hij mag dan sinds een half jaar voorzitter zijn van de CNV- vakcentrale met 325 duizend leden. Hij mag dan zometeen naar de receptie van de koningin moeten. Maar kapsones zijn bij de voormalige politiemans Anton Westerlaken (37) ver te zoeken.

Toch heeft hij in zijn nieuwe functie al wolken stof doen opwaaien. Vooral toen hij de werknemers in november onverwachts voorstelde om eens vijf jaar af te zien van koopkrachtstijging en om het vrijkomende geld te besteden aan zaken als milieu en de Derde Wereld. Behalve veel lof oogstte hij ook felle kritiek, met name van kollega-vakbond FNV. Die verweet hem (onder meer op het symposium Tijd om te Leven van De Kleine Aarde) dat hij geld weggaf aan de werkgevers zonder dat daar enige garantie tegenover stond.

Zelfs in eigen kring klonk bezorgdheid: draafde hij niet te ver door? Maar de milieubeweging was in haar nopjes: eindelijk een vakbond die de weg naar konsuminderen opende.

Bang

Vanwaar nou precies al die beroering? Westerlaken grinnikt wat verlegen. „Het heeft mij ook wel even verrast, hoor. Ja, sommigen waren bang dat mensen zouden weglopen bij een bond die niet jaarlijks via de CAO keihard geld voor ze verdient. Aan de andere kant is er, geloof ik, toch iets gegroeid in de samenleving van: verrek, die vent heeft eigenlijk gelijk. Bovendien doorbrak het de geijkte verwachtingen over de vakbond. Nou eens geen panklaar uitkiend korte-termijn bod, maar een open idee voor vijf jaar. Zelf waren we er al lang mee bezig. Het voorwerk was gedaan op drie kongressen.” Hij somt op: „Zoals dat over duurzaamheid: wat heb je aan een inkomen van vijf ton als je geen schone lucht kunt inademen? Kun je mensen afstompelijk werk

De vakbonden kunnen een grote rol spelen bij verbetering van het milieu op het werk. Met de mond zijn ze al jaren milieubewust. En nu komt het ook tot daden.

Tenminste, als het ligt aan Anton Westerlaken, de nieuwe voorzitter van de vakcentrale CNV.

laten blijven doen onder het motto ‘hersens inleveren bij de poort’? En over participatie. Iedereen moet mee kunnen doen aan arbeid. Omgekeerd mogen mensen hun sociale leven niet laten opvreten door het systeem van werk en inkomen. Er is een kongres geweest over de Derde wereld, die kansen moet krijgen.

“Verder was al gepraat over samenwerking met bijvoorbeeld de milieubeweging bij het doorgeven van kennis en vaardigheden. Het derde Christelijk Sociaal Kongres besloot uitdrukkelijk dat herbezinning nodig was op onze manier van produceren en consumeren. Als vakbond kregen we opdracht om dat uit te werken.

Ook op CNV-bijeenkomsten hoor ik: waar het om gaat is de kwaliteit van het leven. Niet om alsmaar dikker, meer en sneller. Dus zei ik, laten we bij onszelf beginnen en niet direkt naar de ander wijzen van eerst-jij-dan-ik. Vandaaruit kun je anderen vragen: heb je voldoende? Gebruik dan het méér voor iets anders.”

Rentmeesterschap

Anton Westerlaken, boerenzoon uit de Bommelerwaard. Talent voor een smeulige preek, maar het werd de politie. „Ik was achtien. Avontuur, grote stad, uniform, macht. Dat trok me. Bij de straatdienst, dat was buitengewoon leuk. Je kon daar wat

betekenen voor mensen. En je merkte hoe belangrijk het is dat je elkaar kan aanspreken op waarden en normen. En dan word je lid van de bond, je gaat naar het buitenland. Dat maakt je bewuster van je eigen cultuur en van wat je in je opvoeding hebt meegekregen: verantwoordelijkheid, rentmeesterschap.”

Uw kerk, de Hervormde, heeft nogal getrokken aan het kerkelijke milieubesef. Heeft dat voor u nog een rol gespeeld?

Westerlaken: „Ja. Ik maakte in ‘86 de overstap van de politiebond naar de vakcentrale CNV. In die tijd kwam in vakbonden ook de milieudiskussie op, iets wat de FNV toen overigens sneller signaleerde. Ik kreeg milieu in mijn portefeuille. Toen al had ik het gevoel: is de Schepping nou iets wat in een wilde bui aan ons is overgedragen of zijn er ingebouwde waarden en normen? En als je het over Evangelie hebt, hoezo dan alleen maar aandacht voor mensen en niet voor de natuur? Ik werd lid van een lokale kerkelijke werkgroep en dat heeft me zeker gestimuleerd.”

Het CNV was tot nu toe niet zo voortvarend op milieugebied...

„Duurzaamheid, participatie en solidariteit hebben te maken met gezamenlijke verantwoordelijkheid voor wat er gebeurt in je organisatie, je wijk, je leefgemeenschap, op je werk. Maar milieu wordt daar steeds meer ingevlochten. Als vakcentrale werken we nu aan een notitie over duurzaamheid voor de CAO- onderhandelingen 1994. We bekijken allereerst welke ruil we daarbij kunnen plegen. En hoe we bewaken dat het vrijgemaakte geld zichtbaar voor verbeteringen wordt ingezet. Via investeringen, opdracht van technologie en werkgelegenheid, maar ook met fiscale middelen of groen beleggen.”

Maatwerk

„In een breed CAO-raamwerk kun je dat lang niet allemaal regelen. We moeten dus

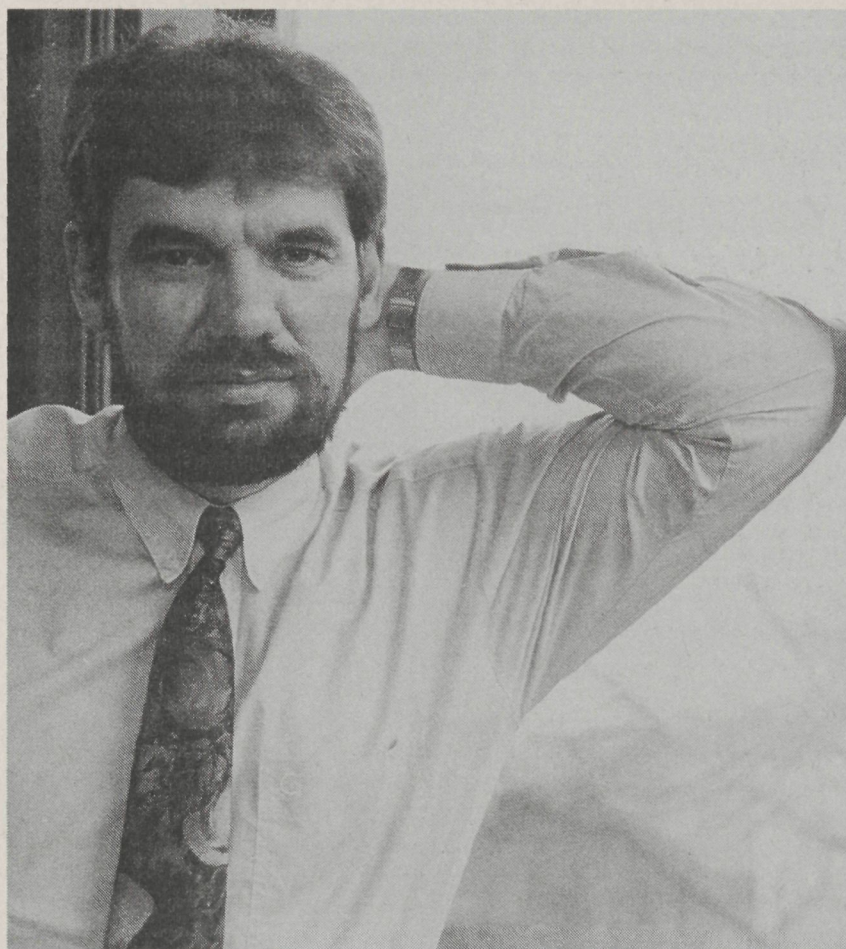

foto De Kleine Aarde

maatwerk aandurven. Per sektor van het bedrijfsleven, per bedrijfstak, of zelfs per onderneming. Zo kun je proberen af te spreken dat een bedrijfstak alleen in zee gaat met onderaannemers die zelf aan 'milieuzorg' doen.

"Je moet als vakbond vooral ook bezig met de kleinschalige dingen die dicht bij de mensen op de werkvloer staan. Zaken als stank en lawaai-overlast. Milieubelastende productie omzetten in milieusparende. Bestaande methoden voor de zorg van kwaliteit en arbeidsomstandigheden in bedrijven laten samensmelten met de nieuwe milieuzorg. Of bevechten dat die buslijn voor de deur niet wordt opgeheven. Zodat mensen voelen: die bond is met mijn probleem bezig.

"Op die manier kun je toch veel sturen. Dat wordt nog wel eens onderschat. Ik las laatst een stuk over de Verenigde Staten. Een aantal staten heeft daar al jaren geleden veel werk gemaakt van milieu. Toen werden ze voor gek verklaard. Nu is juist daar de kwaliteit van de arbeid het beste!

Het hoeft dus niet allemaal per se minder om het milieu te redden. Kwalitatieve groei is als term effectiever dan 'selektieve

krimp'. Maar groei is dan iets anders dan hale-hebbe-houwe. En als je dan moet zeggen: dit productieproces kan echt niet meer en de tent moet dicht, dan ben je verplicht om voor die mensen de gevolgen op te vangen."

Gedragen

Milieuzorg is belangrijk, ook omdat het hoort bij de arbeidsomstandigheden. Het CNV lijkt daarbij voorlopig de nadruk te leggen op scholing en voorlichting van mensen in bedrijven.

Westerlaken: „Klopt. We starten bijvoorbeeld een milieu-informatiepunt voor de bij ons aangesloten bonden. Vroeger kwamen we als bestuurders meestal van bovenaf met kant-en-klare plannen die dan door onze kaderleden in bedrijven werden uitgevoerd. Maar de markt en lokale milieu-eisen worden steeds gevarieerder. Planning hoort nu thuis in de directe werkomgeving, waar men de situatie het beste kent.

"Daarvoor hebben je kaderleden veel extra kennis en vaardigheden nodig. Je taak als bestuurder wordt dan vooral te stimuleren en ondersteunen. Voor een werknemer is

■ Westerlaken heeft in zijn nieuwe functie al wolken stof doen opwaaien

helemaal niet zo belangrijk wat ik hier sta uit te kramen. Die moet terecht kunnen bij dat CNV-kaderlid aan het eind van zijn eigen gang!

"Op de werkvloer wordt 'milieu' in feite nog niet echt gedragen. Veel minder, in ieder geval dan ik zou willen. Maar je moet niet vergeten, we komen haast van nul. Het maakt nauwelijks deel uit van opleidingen. Bovendien staat het haaks op ons individualisme, dat mooi is zolang het mensen zelfstandig maakt, maar nu juist isolement in de hand werkt. Verder heeft het weer te maken met het laten zien van wat het oplevert. Zoals beter grondstoffenbeheer of minder uitstoot. En met lol in je werk en milieuzorg presenteren als een uitdaging. Werknemers in de kassen in het Westland vinden het tegenwoordig prachtig om zonder gif even goeie tomaten te kweken. Het vakmanschap van werken met beestjes als alternatieve bestrijdingsmiddelen. En niet meer met pijn in je bast naar huis gaan van alle rotzooi die je hebt ingeademd. Dat spreekt aan."

In eigen huis moet nog veel gebeuren

Stagiair maakt plan milieuzorg voor Waddenvereniging

Hoe doen organisaties die het hebben over een gezond milieu het in eigen huis? Zijn ze op hun werkplek even milieuvriendelijk als je zou mogen verwachten? De goodwill is vaak wel aanwezig.

NOVIB

De NOVIB, gehuisvest over vier panden in de Haagse binnenstad, komt niet slecht uit de strijd. Over de interne-milieuzorg is nagedacht. Voor de zuivere koffie zijn er stenen mokken, er is een grote pot boter in plaats van plastic boterkuipjes en naast het bureau van iedere medewerker staat een kartonnen doos voor afgedankt papier. Kringlooppapier zit niet in de inventaris en komt er voorlopig ook niet. „We hebben nog niet zo lang chloor en houtvrij-papier,” zegt *Lennart Harpe*, hoofd facilitaire dienst. De gemiddelde NOVIB-medewerker reist milieuvriendelijk. Op tweehonderdvijftig werknemers zijn vier gereserveerde parkeerplaatsen. Harpe schat dat tien mensen met de auto naar hun werk komen, de rest met bus, trein of fiets.

„Ik denk niet dat er medewerkers zijn die willens en wetens geen rekening houden met het milieu. Dat betekent niet dat alles hier perfect gaat. Het is toch afhankelijk van de wil van collega's. Mensen moeten er soms toe gebracht worden dat licht uit te doen. En soms ontbreken de goede voorwaarden om meer te doen. We zitten in oude panden. Om afval te scheiden ontbreken de mogelijkheden nu. In de nieuwbouw kunnen we daar veel meer aan doen.”

Aktie Strohalm

Aktie Strohalm in Utrecht houdt zich duidelijk meer bezig met de milieuproblematiek op wereldschaal. Medewerker *Simon van Tuijl* neemt in ieder geval gelijk woorden als 'ekotax' en 'groeidwang' in de mond als antwoord op de vraag wat Aktie Strohalm

allemaal aan milieuzorg doet.

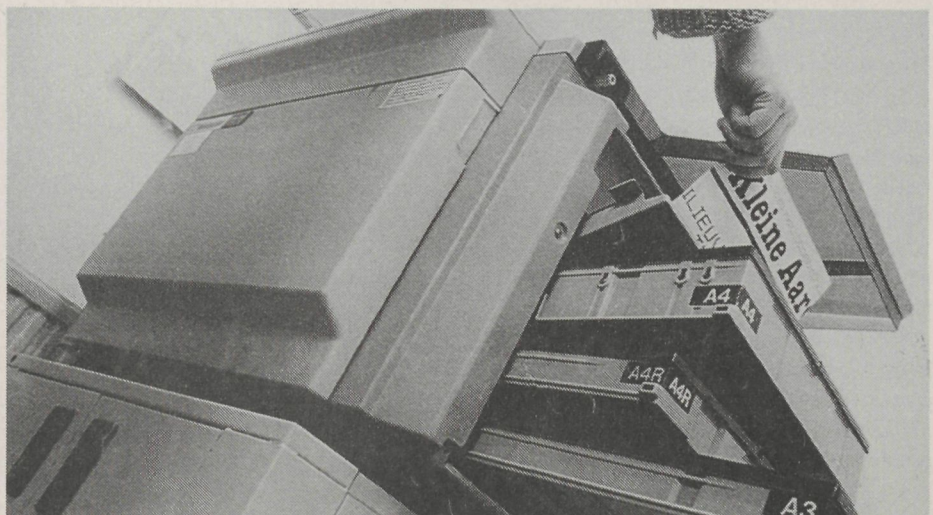
„Wat we zelf op kantoor doen?“, roept hij verbaasd na een herkansing. „Daar zijn we niet zo specifiek mee bezig“, zegt Van Tuijl. Gebeurt er dan helemaal niks? Nee, zover wil hij niet gaan. „De gebruikelijke dingen, ja, dat wel. Zoals papier scheiden en chemisch afval in de chemobox. Maar ook het inzamelen van gft-afval.“ Het inzamelen van gft-afval vormt in Utrecht nog een probleem. De gemeente blijkt nog niet zover dat het overal biobakken heeft verspreid. Van Tuijl: „Daarom moeten we het zelf wegbrengen. Nu doen we dat dan om de twee weken. We bellen overigens de gemeente regelmatig op wanneer ze eindelijk begint met het inzamelen. Pas geleden zijn er nog vragen in de gemeenteraad over gesteld.“ Aktie Strohalm beschikt over een eigen drukkerij. „Ook van de mensen daar mogen we verwachten dat ze aan het milieu denken. Iedereen heeft natuurlijk zijn eigen verantwoordelijkheden. Net als de mensen van het onderhoud. Beslissingen over wat wel en niet kan worden altijd in overleg genomen. Maar punt is dat we ook naar geld moeten kijken, en dan gebeuren er sommige dingen niet. We schrijven hier nog steeds met wegwerppennen. Maar niks ernstigs. We zijn geen Shell.”

Waddenvereniging

De Waddenvereniging is een van de weinige milieu-organisaties die voor het opstellen van een intern milieuplan een stagiair heeft aangetrokken. *Jan Egberts Elevelt*, student milieukunde aan het Van Hall-instituut in Groningen, lichtte het milieubeleid van de vereniging gedurende een aantal maanden door. Dat beleid stelde eigenlijk weinig voor, zegt Elevelt. „Het feitelijke werk stond voorop. Wat er intern aan milieuzorg kan worden gedaan, is daarom jarenlang op de achtergrond gebleven.”

Volgens Elevelt is de 'goodwill' wel aanwezig bij de meeste medewerkers om goed met het milieu om te gaan. „Maar de benodigde kennis ontbreekt. Bovendien laten medewerkers het gebruiksgemak prevaleren. Bij het kopiëren bijvoorbeeld. Dat deed niemand dubbelzijdig om papier te sparen.” Eenvoudige zaken als afvalscheiding moeten bij de Waddenvereniging ook nog beter worden ingevoerd. Papier mag niet langer meer op een grote afvalhoop belanden en voor alle wegwerpmaterialen komen mogelijk duurzame vervangers.

■ **Milieuzorg op De Kleine Aarde: Ook de achterkant van mislukte kopieën gebruiken**

„Milieuzorg is goed, zolang de zaak maar draait”

Horecabranche blijft niet achter

Werk in de horeca heeft alles met milieu te maken. De eigenares van hotel-restaurant Epping in IJsselstein raakt daar ook steeds meer van doordrongen. Over hotelkamers met spaarlampen en saus van vleesresten.

foto De Kleine Aarde

■ **Moeder en zoon Epping van hotel-restaurant Epping VOF**

Martine Epping (45), uitbaatster van hotel-restaurant Epping in IJsselstein, neemt nauwelijks rust voor het beantwoorden van een paar algemene vragen. Liever laat ze de resultaten zien van een onlangs uitgevoerde renovatie van het gastenverblijf. Maar liefst achttien nieuwe hotelkamers zijn erbij gekomen. Op weg naar de kamers opent ze allerlei deuren die voor andere gasten normaal gesproken gesloten blijven. In het washok draaien net een wasmachine en een wasdroger. „Die draaien alleen helemaal vol. Mijn eigen was en die van mijn schoonmoeder was ik mee”, zegt Epping, „ik was met fosfaatvrije wasmiddelen, die

ik alleen in grootverpakking neem.”
Boffen

Epping boft met haar leverancier, vindt ze zelf. Want die heeft elk bedrijf nodig. Een goede leverancier, die de betere was- en schoonmaakmiddelen levert. „Bij hem koop ik allesreinigers zonder ammoniak. Als aanvullertjes heb ik dan wat flessen bleekwater in mono-verpakking. Daar maak ik wastafels mee schoon en ik doe er vrij lang mee.” Er staan meer van die ‘aanvullertjes’, maar voordat we het etiket kunnen lezen, staan we alweer op de eerste verdieping waar de verbouwing is uitgevoerd. Overal domineert blauw en overal hangt een geur van pas nieuw. „Elke badkamer is voorzien van een waterbesparende douchekop en een speciale thermokraan om zowel water als gas te besparen. En voor de verlichting in de logeerkamers hebben we spaarlampen gebruikt.”

Geld

Hotel-restaurant Epping is een van de horecabedrijven die met de werkmap ‘milieuzorg in de horeca’ van het Bedrijfschap Horeca aan de slag is gegaan, een dikke pil vol knelpunten en oplossingen. Of het project succesvol zal zijn, is vooral afhankelijk van de financiële ruimte die elke ondernemer heeft voor milieumaatregelen. Epping: „Wij hebben net een verbouwing achter de rug. Dat heeft veel geld gekost. Wij moeten het nu weer eventjes zuinig aan doen. Elke ondernemer heeft zijn prioriteiten.” Op een papiertje heeft Epping geschreven, wat het hotel al aan milieuzorg doet. Onthardingszouten zijn vervangen door kalkbinders. Kranten, karton, glas en batterijen worden apart ingezameld. Het gft-afval is een probleem, al gaat IJsselstein straks met biobakken werken. De keuken moet in overleg beslissen of er tevens een composthoop komt. Epping: „Zelf heb ik er thuis een, dus waarom hier niet?” Veel maatregelen waren al verplicht. Zoals het lozen van

het afvalwater op het gemeentelijk riool. Met een vetvangput was het hotel-restaurant andere horecabedrijven ver voor.

Vitrine

Aan energiebesparing valt een hoop te doen in de IJsselsteinse zaak. Net als elk ander hotel-restaurant, kan het bedrijf niet om ettelijke energie- en waterverspillende apparaten heen. Wasmachines, wasdrogers, vaatwassers, koelkasten, gasfornuizen, verwarmingselementen, airconditioning en vele kleinere elektrische apparaten, de lijst is aanzienlijk.

Centraal in het restaurant staat zelfs een verlichte en gekoelde vitrine met dure zuiderse wijnen. Epping: „Die brandt alleen tijdens de lunchuren en alleen om de wijnen op de juiste temperatuur te houden. De verkoop van wijn is voor ons een bron van inkomsten. Kijk, de zaak moet wel blijven draaien. We doen zoveel mogelijk. Voor de verwarming van het nieuwe gedeelte hebben we nu een hoog rendement-ketel laten installeren. Dat is uit energie-oogpunt al een hele stap voorwaarts.”

Biologisch

Chef-kok Jos Epping (21) staat open voor het milieu. Hij experimenteert nu met het maken van sauzen van vleesresten. Anders zouden ze in de afvalbak belanden. Maar of hij hiermee het milieu helpt, weet hij zelf eigenlijk niet.

De groenten komen nog steeds, gewikkeld in plastic folie, uit het buitenland. Dat hij ooit zaken zal doen met een verdeler van biologische groenten sluit hij niet uit. „De Horecava in de RAI is de grootste vakbeurs voor de horeca. Ik wandel er ieder jaar twee dagen rond en zie dus echt alles. Maar ik heb nog nooit een verdeler van biologische producten ontdekt. Dat vind ik dan een beetje raar. Zo kom ik dus nooit te weten wat ze mij te bieden hebben.”

NS en de 'bewustwording'

Milieuzorg voor personeel was lang blinde vlek

De NS heeft het voordeel dat ze toch al voor een milieuvriendelijk bedrijf doorgaat. Hoe de 28 duizend NS-ers met het milieu op hun werk omgaan, is een ander verhaal. De plannen voor milieuzorg liggen klaar. Maar nu de uitvoering nog.

Het is ruim een jaar geleden uitgekomen, een rapport dat het motto 'Milieu in Balans' meekreeg. In dit eerste NS- milieubeleidsplan staan ruim zestig beleidsvoornemens. De NS loopt daarmee vooruit op het intern milieuzorgsysteem dat het Nederlandse bedrijfsleven voor 1995 moet hebben opgezet.

Vorig jaar besteedde de NS tachtig miljoen aan het terugdringen van de milieubelasting. Voor de tot standkoming van een milieubeleid is een bedrag van twee miljoen uitgetrokken. Dagelijks houden zich zo'n 150 NS-ers met milieu bezig.

„Onze verwachting is dat de milieukosten de komende jaren alleen maar zullen toenemen”, meent Gerard Abrahamse van de Centrale Milieukern van de NS. „Maar daar staat weer tegenover dat veel milieuvriendelijke maatregelen financieel gunstig voor ons uitpakken. Denk maar aan energiebesparing en aan het terugdringen van de afvalberg.”

Warm hart

NS-ers dragen het milieu een warm hart toe, konkluderen de spoorwegen op basis van een vorig jaar gehouden bedrijfsenquête: werknemers van de spoorwegen voelen zich 'zeer betrokken bij het milieu'. Het merendeel is bereid de nek uit te steken in de werkomgeving als het gaat om milieubewust handelen, aldus de enquête. Het lijkt niet mooier te kunnen. De plannen liggen klaar én de wil om iets aan milieu te doen onder de werknemers lijkt ook aanwezig.

■ De werkplaats: meest rigoreuze afvalscheiding

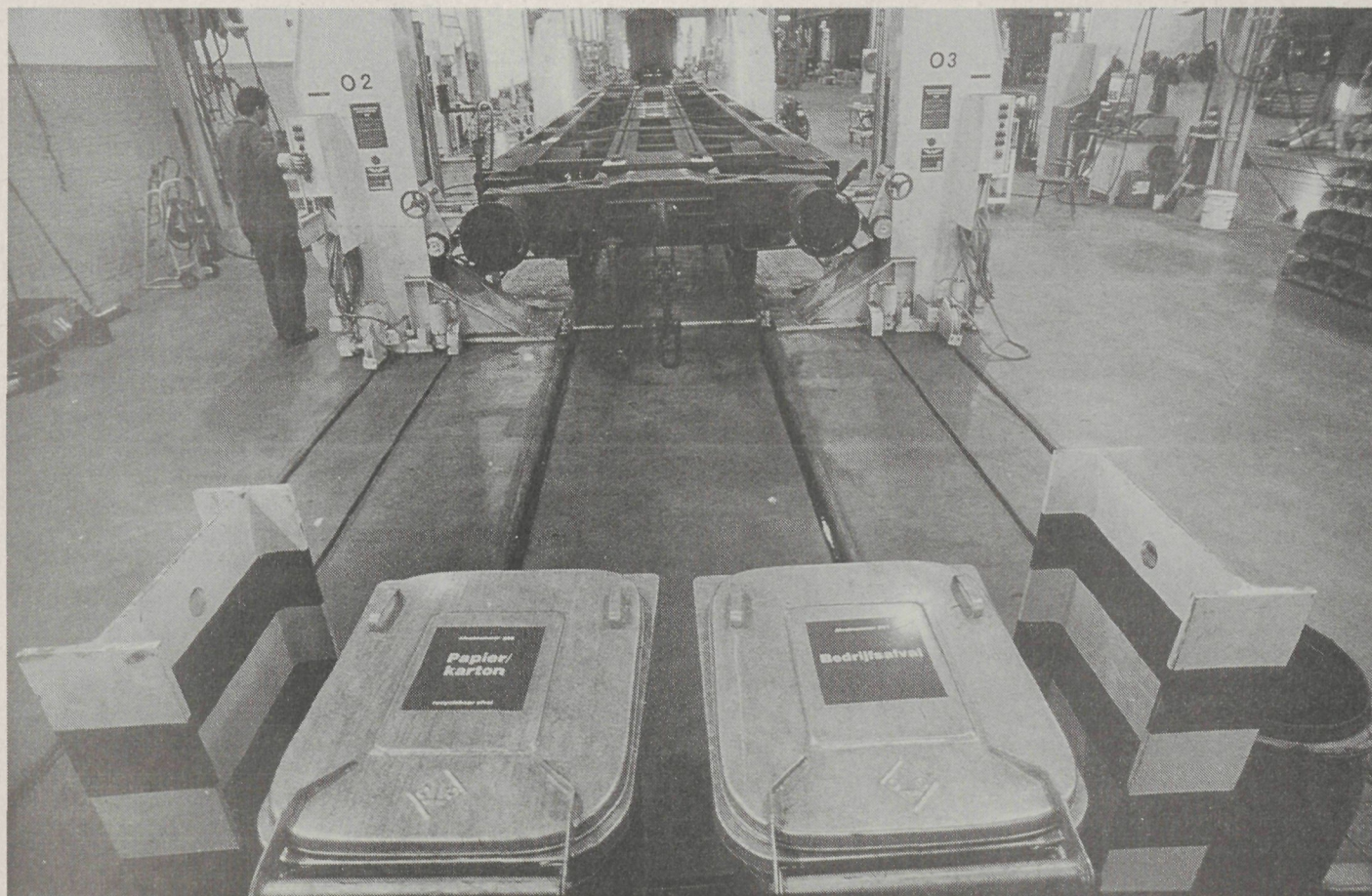

foto Jan Lankveld

foto Jan Lankveld

zig. Maar wat is er van alle voornemens te merken?

Abrahamse kijkt eens om zich heen in zijn kantoor in het NS- hoofdgebouw in Utrecht. „Kijk, normaal gesproken gebruiken we stenen koffiebekers, maar onze bezoekers krijgen nog steeds plastic bekertjes met plastic roerstaafjes. Die worden wel weer centraal ingezameld en naar een verwerkingsbedrijf gebracht. Die maken er granulaat van, grondstof voor bloembakken en tuinpaaltjes.” Verder wijst hij in zijn kantoor op een speciale bak, waarin papier gescheiden wordt ingezameld.

Gft-afval wordt niet apart gehouden.

Cellofaan

Veel NS-ers lijken zich ervan bewust dat er zuinig met papier om moet worden gegaan: het dubbelzijdig kopiëren is toegenomen. Verder wordt er standaard ongebleekt papier gebruikt en zo veel mogelijk kringlooppapier.

Een blik in de bedrijfskantine laat zien dat er al wel wat in gang is gezet om de hoeveelheid afval te beperken. „Niet elk sneetje brood is meer in cellofaan gewikkeld”, weet Abrahamse. „Maar er is nog niet nagedacht over het wel of niet voorverpakken van de vleeswaren. Voorlopig zitten de plakjes ham nog in plastic folie.” Hier is evenmin de scheiding van afval en het komposteren ervan gerealiseerd. Als het aan Abrahamse ligt, gebeurt dit in de nabije toekomst wel. „Het loont de moeite als je een dergelijk systeem introduceert in zowel de bedrijfskantines als de stationsrestaurants.”

In de werkplaatsen van de NS wordt het principe van de afvalscheiding het meest

■ Jaarlijks goed voor tonnen groot afval

rigoreus gehanteerd. Daar wordt gewerkt met milieubelastende stoffen als smeermidelen en diesel. Dit chemische afval wordt gescheiden ingezameld. De NS werkplaatsen zijn bovendien gerenoveerd; de werkputten zijn voorzien van een vloestofdichte vloer en afvoersystemen voor het opvangen en scheiden van afvalwatercomponenten.

Tonnen afval

De NS heeft op jaarbasis te maken met tonnen groot afval. Dat wordt gerecycled of verkocht aan vergunninghouders. Om dit mogelijk te maken weert de NS al in haar aankoopbeleid producten waarin ondermeer pcb's, loodchromaat, asbest en cadmium zijn verwerkt. In de praktijk betekent dit bijvoorbeeld dat milieuvriendelijke verfsystemen gebruikt worden voor de revisie van treinstellen en dat in de remblokken en remvoeringen geen asbest meer verwerkt is. Ook uit de treinwanden wordt asbesthoudende isolatie gesloopt.

In de treinen ontbreekt een strategisch afvalbeleid. Vorig jaar is er een proef geweest met de inzameling van batterijen uit walkmans. „Dat bleek te veel organisatie te vereisen”, licht Abrahamse het mislukken van het experiment toe. „Het overige afval in de treinen hopen we in de nabije toekomst wel te gaan scheiden.” Een ander afvalprobleem vormen de toiletsystemen in de trein. De NS wil nog niet aan het komposttoilet, die het mogelijk maakt om menselijke afvalstoffen te komposteren. Daarvoor in de plaats worden open systemen gebruikt, waarbij de uitwerpselen op de rails vallen. Hogesnel-

heidstreinen kennen gesloten toiletsystemen met milieu-onvriendelijke afbreekstoffen.

Afvalwater

De NS is een groot afnemer van schoonmaakmiddelen, voor gebruik in kantoren, publieksruimtes, bedrijfskantines en treinstellen. „Voor treinen worden al wel schoonmaakmiddelen gebruikt die gunstiger zijn voor het milieu. Elders zijn die nog niet aangeschaft”, aldus Abrahamse.

Hij vervolgt: „Alle nieuwe en gemoderniseerde treinwasinstallaties zijn voorzien van gesloten vloeren, afschermingen en waterafvoersystemen. Afvalwater met zeep wordt zonodig geneutraliseerd. Het watergebruik van wasinstallaties wordt voor zestig procent teruggewonnen. Afvalwater uit de werkplaats en emplacementen wordt in eigen beheer bemonsterd en voorgezuiverd.” Ook tanken leverde in het verleden nogal wat vervuiling op. Bij de grootste tankinstallaties wordt de gemorste brandstof zoveel mogelijk opgevangen en afgevoerd. De olie kan zo niet langer in het riool terecht komen. Daarnaast zijn er proeven die het tanken met installaties die morsvrij zijn mogelijk maken.

Balans

Abrahamse maakt de balans op en moet toegeven dat de interne milieuzorg beduidend minder ver gevorderd is dan milieubewust handelen in de bedrijfsvoering naar buiten toe. De NS steekt immers de meeste tijd en energie in het zo weinig mogelijk milieubelastend maken van hun produkt, de trein.

„Lang hebben wij het imago van milieuvriendelijk bedrijf gehad. Dat zit 'm immers al in de dienst die wij leveren. Pas de laatste jaren dringt door dat wij moeten blijven innoveren als het gaat om milieu-ontlasting. Willen we de concurrentie met andere middelen van openbaar vervoer tenminste voorblijven. Ook de milieubeheersing met betrekking tot het personeel is nu pas echt in de picture; dat was lang een blinde vlek. Abrahamse gaat ervan uit dat interne milieuzorg gefaseerd moet worden ingevoerd. „Een pretentieuze plan heeft nauwelijks kans van slagen; duidelijke en zichtbare stappen hebben meer effect.” Hij stelt dat de NS haar personeel niet wil dwingen tot milieuzorg, want dan zou je ze de lust kunnen ontnemen om zelf verantwoording te nemen. „Het gaat ons immers om milieubewustwording.”

„Maar dat mag toch niet van het milieu?“

Op Echnaton is geen blikjesautomaat te bespeuren

Op de scholen van nu zitten de volwassen burgers van straks. Als er één werkplek is waar de zorg voor de omgeving aandacht moet krijgen, dan is het wel op scholen. Op de openbare scholengemeenschap Echnaton in Almere zit het wat dat betreft goed.

In elk lokaal van de school staat een kartonnen doos die bedoeld is om oud papier in te gooien. Eén keer per week worden de dozen geleegd door de milieubrigade. Vandaag, maandagmiddag doet de milieubrigade zijn ronde op de begane grond van het schoolgebouw. Een groepje van vijf leerlingen leegt de dozen in rode kliko's. Uiteindelijk gaat al het papier naar de grote gele container die buiten staat. *Sebastiaan Overhaag* (13) van de milieubrigade: „Bij het legen van de dozen controleren we meteen of er geen andere materialen dan papier tussen zitten. Soms komt er plastic of hout in de dozen terecht. Dat halen we er dan uit. Voor elk ander voorwerp wat we vinden, wordt een bon uitgeschreven. Die geven we aan de leraar van het lokaal waar de doos staat, zodat hij weet dat hij beter op moet letten. Soms zit er een Playboy of een Penthouse in de dozen. Die haal ik er mooi tussenuit!“

Tegoedbon

Ook vanmiddag zit er plastic en hout tussen het papier. Maar hoe spijtig ook voor *Sebastiaan*, geen Playboy deze keer. Elke leerling die tien keer met de milieubrigade heeft meegelopen, wordt beloond met een tegoedbon van f 7,50 die hij kan inleveren in de milieuwinkel van de school. Toch doet *Renée Hessels* het niet alleen daarvoor. „Het is ook best wel gezellig bij de milieubrigade. En het is helemaal geen vies werk, behalve wanneer er inktvullingen of beschimmeld brood bij zit. Verder sluiten we openstaande ramen in het lokaal en controleren we of alle lampen uit zijn, want dat

bespaart energie.“ Na drie kwartier is al het oud papier opgehaald en mogen de leerlingen naar huis.

Een leerling van een middelbare school gebruikt jaarlijks ongeveer veertienhonderd vellen A4-papier. Vanuit het Echnaton gaat iedere week een paar honderd kilo papier naar de fabriek om te worden gerecycled. Anderhalf jaar geleden maakte de milieukommissie van het Echnaton een 'milieu huishoudplan'. In dit rapport staat alles wat er volgens de commissie moet gebeuren om tot een milieuvriendelijkere scholengemeenschap te komen.

De milieubrigade, die dus inmiddels al een tijdje draait, was een van de ideeën. Maar er zijn al meer onderdelen van het plan verwezenlijkt. Wat het papier betreft: er wordt zoveel mogelijk tweezijdig gekopieerd. Schrijfblokken van kringlooppapier zijn te koop in de milieuwinkel van de school, waar de 'bewoners' van Echnaton terecht kunnen voor pennen, potloden, schriften, gum, correctie-plakband en 'zandkoekjes' van eigen makelij. Dit alles wordt verkocht tussen de lessen door in de grote pauzes door leerlingen van de afdeling Voorbereidend Beroepsonderwijs. Zo leren zij meteen werken in een winkel.

Zoveel als een kookwas

Cola-automaten zijn op veel scholen een vertrouwd beeld. Op het Echnaton niet. Hier is geen blikjesautomaat te bespeuren. Blik levert immers veel moeilijk of niet afbreekbaar afval, en voor de productie van één blikje is net zoveel energie nodig als voor een kookwas, staat in het milieu huishoudplan van de school. Daar komt bij dat met het produceren van grote hoeveelheden blik bepaalde grondstoffen uitgeput raken. De cola-automaat is daarom vervangen door tappunten. De leerlingen hebben een 'duurzame' (gesponsorde) drinkbeker van harde kunststof. Wie zijn beker is vergeten, kan voor een kwartje cola of melk uit een kar-

tonnen beker kopen. Melk wordt overigens ingekocht in literpakken in plaats van in kleine plastic bekertjes. In de medewerkerskamer en tijdens ouderavonden is het gebruik van plastic of kartonnen bekertjes al langer afgeschaft. De school heeft genoeg stenen kopjes, een veel duurzamer alternatief.

Stabiel

Vincent van Loon, docent en lid van de milieukommissie is erg enthousiast over al deze veranderingen: „De hoeveelheid 'gewoon' afval is al met meer dan een derde afgenomen. Bovendien ligt er minder zwerfvuil op de grond. Nagenoeg geen blikjes meer en andere troep.“

Het liefst zou hij zien dat alle ideeën uit het milieu huishoudplan werkelijkheid werden. Maar daarvoor is het nodig om niet te hard van stapel te lopen, meent Van Loon: „Eerst moet je ervoor zorgen dat wat er gebeurt, goed draait. Nieuwe plannen moeten gedragen worden door een steeds groter deel van de schoolbevolking. Anders heeft het invoeren van die plannen geen zin. Daarom is een goede verankering van de milieuzorg in de school zo belangrijk. Nu zijn alle leden van de milieukommissie vrijwilligers, maar eigenlijk zou milieuzorg omgezet moeten worden in structureel beleid met de daarbij behorende faciliteiten. Als wij er nu mee stoppen en er is geen vervanging dan zal de milieukommissie een stille dood sterven. Dat is niet de bedoeling. Het milieu moet een vaste plaats in de schoolorganisatie krijgen. Dat maakt haar toekomst stabiel, en haalt ons werk uit de softe hoek. Pas dan zal ons werk voor vol worden aangezien.“

Halve proefwerkblaadjes

Een school met driehonderd leerlingen geeft per jaar zo'n honderdduizend gulden uit aan gas en licht. Het Echnaton heeft veertienhonderd leerlingen. Alleen al vanuit finan-

cieel oogpunt is het dus interessant om wat aan de energiehuishouding van de school te doen. Plannen op de lange termijn hebben dan ook vooral te maken met energiebesparing. Zoals thermostaatknoppen in elk lokaal, spaarlampen, en isolatie van het schoolgebouw. Het waterverbruik kan volgens het milieu huishoudplan worden verminderd door drukknoppen op kranen te zetten en door waterzuinige spoelbakken bij de toiletten. Van Loon: „Dat vergt investeringen, maar die verdienen je natuurlijk snel terug. Het probleem is alleen dat de school geen apart budget heeft voor grote investeringen.”

Van Loon is docent scheikunde, biologie en kennis der natuur. Ook tijdens de les houdt hij rekening met het milieu. Als het kan gebruikt hij 'halve' proefwerkblaadjes, en voor de scheikundeles zoekt hij stoffen uit die niet al te slecht zijn voor het milieu. En wat de inhoud van de lessen betreft: die gaan voor een deel over de gevolgen van de

grote vleesproductie voor het milieu, over het mestoverschot en over zure regen. Maar hierin is het Echnaton natuurlijk geen echte uitzondering. Bijzonderder is het milieuprojekt, ook een voorstel uit het milieu huishoudplan. Binnenkort zullen de tweede klassers een tijdje twee uur in de week les krijgen over duurzaam materiaalgebruik, bekeken vanuit verschillende vakgebieden. Om dat wat er in de praktijk op het Echnaton gebeurt, te ondersteunen met theoretische kennis.

Gevoel van macht

„Wat we uiteindelijk willen is natuurlijk een gedragsverandering van leerlingen en docenten”, vertelt Van Loon. „We willen dat het voor iedereen normaal wordt om de ramen te sluiten, het licht uit te doen en papier in de papierbak te gooien. Als je dat bereikt dan zal dat de sfeer op school ten goede komen, want ieder voelt zich dan ver-

antwoordelijk voor het gebouw.” Om te kijken wat er nog verbeterd kan worden, zullen er 'denkgroepjes' worden opgericht. Met de bedoeling om het milieu huishoudplan steeds meer in praktijk te brengen. De milieubrigade loopt op dit moment volgens Van Loon het best. Vooral doordat de leerlingen er zelf aan kunnen meewerken. Van Loon: „Ze zien wat er mis gaat, hoeveel er wordt opgehaald, en ze kunnen feedback geven met de bonnen. Dat geeft ze een gevoel van macht. Ik merk dat sommige leerlingen steeds kritischer worden. Als ze horen dat je in een auto rijdt, dan is het meteen: 'Maar dat mag toch niet van het milieu?'.”

■ *De milieubrigade bezig met haar wekelijkse klusje*

foto Leo van Oostrom

Tips

■ Koop geen produkten die gemaakt zijn van pvc, of die verpakt zijn in pvc. Spreek uw leverancier hier op aan. Voorkom het ontstaan van kunststof afval door duurzame produkten aan te schaffen. Denk aan servies en hervulbare pennen. Koop produkten zoveel mogelijk in grootverpakking. Voor milieusparende kantoorartikelen: Alver, telefoon 05220-62631

■ Neem je eigen, afwasbare stenen mok met eigen lepeltje mee. Als er toch plastic bekertjes zijn: gebruikte polystyrenen plastic bekertjes laten recycleren bij Douwe Egberts. Inlichtingen: telefoon 030-978021

■ Probeer door middel van inkoop het ontstaan van klein chemisch afval te voorkomen. Schaf apparaten aan die werken op het elektriciteitsnet of op zonnecellen in plaats van batterijen. Er zijn hervulbare tonercartridges voor laserprinters en portable kopieermachines te koop. U bespaart geld en het is beter voor het milieu.

■ Kopieer zoveel mogelijk dubbelzijdig. Verknip enkelzijdig bedrukt papier als kladpapier. Gebruik een kleiner lettertype en neem in plaats van 80 grams 75 gram papier. Stimuleer het gebruik van ongebleekt papier. Gebruik zoveel mogelijk kringlooppapier, ook kettingpapier voor de printer. Leverancier kringlooppapier: Rhine Delta Recycling 03420-92690.

■ Plaats naast elke prullenbak een doos voor oud papier en per afdeling een bak voor fruitafval.

■ Bewaar stevige enveloppen voor meermalig gebruik, eventueel met hergebruiketiket.

■ De meeste carbonlinten zitten in wegwerpcassettes. Dit geldt niet voor de 'Eco-cassette' van AEG Olympia. Deze bevat elf extra carbonlinten die u zelf kunt verwisselen.

Na gebruik wel bij het klein chemisch afval.

■ Nylonlinten worden steeds vaker gebruikt. Met een herbeïnkingsapparaat kunnen ze opnieuw worden beïnk. Je kunt dit ook laten doen: PC Services 043-618275.

■ Korrektielakken met 1,1,1-trichloorethaan als oplosmiddel zijn erg schadelijk. Korrektielakken van de merken Cancel, Optofluid en Tipp-ex 4300/4800 zijn minder schadelijk.

■ Stiften bevatten vaak schadelijke oplosmiddelen, vooral stiften die sterk ruiken. Voor het schrijven op papier zijn er stiften met water als oplosmiddel. O.a. Schwan Stabilayout 38/43 en Faber-Castell textliner fluorescent 48. Hervulbare stiften zijn te verkrijgen. Beter nog zijn ouderwetse vetkrijtjes en een schoolbord.

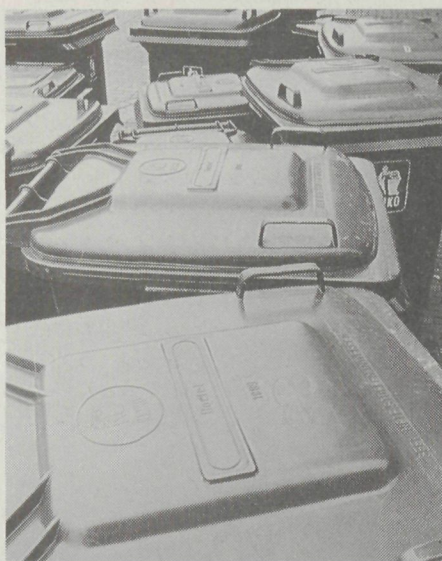

foto De Kleine Aarde

■ Voor papier is plaksel met dextrine of arabische gom aan te raden. De veelgebruikte plakstiften zijn minder geschikt. Het plakmiddel is minder milieuvriendelijk en ook in de afvalfase zijn zulke stiften in het nadeel.

■ Wat betreft gft-afval: informeer bij de reinigingsdienst of uw organisatie in aanmerking komt voor een gft-container.

■ Vraag het bedrijfsrestaurant om verse, liefst onverpakte en biologische produkten en om afwasbaar servies in plaats van wegwerpbakjes.

■ Gebruik geen suikerzakjes en melkcup-

jes, maar een suikerpot en flesjes koffiemelk.

■ Bewezen is nu dat meeroken ook zijn slachtoffers eist. Rook dus alleen in speciale rokersruimten. Of desnoods in een aparte, goed geventileerde hoek.

■ Doe de verlichting uit in ruimten die niet in gebruik zijn. Ook de tl-verlichting. Vaak aan en uit doen van tl-buizen kost geen extra energie!

■ Maak gebruik van energiezuinige lampen, zoals tl en spaarlampen.

■ Hou de meterstanden regelmatig bij en informeer het personeel na verloop van tijd over de resultaten van energiebesparing.

■ Gebruik lichte kleuren bij de inrichting, zodat er minder verlichting nodig is.

■ Gebruik het liefst natuurverven. Daarna komen verven op waterbasis.

■ Schaf geen produkten van tropisch hardhout aan.

■ Kies vloerbedekking die weinig onderhoud vraagt (glad oppervlak) en die geen pvc of zware metalen bevat

■ Wat betreft schoonmaken: gebruik verpakkingen waarmee reinigingsmiddelen automatisch te doseren zijn en die navulbaar zijn. Schaf reinigingsmiddelen aan op basis van plantaardige zeep, waarin zo min mogelijk milieuschadelijke stoffen zitten, zoals zuren, basen, bleekmiddel, organische oplosmiddelen en detergents.

■ Schoonmaakbedrijf Cemsto (030-410080) werkt milieusparend. Bijvoorbeeld: gekoncentreerde schoonmaakmiddelen, een doseersysteem op flakon en waar mogelijk overdag schoonmaken (spaart energie). Ekologische schoonmaakbedrijven zijn Eco Clean in Utrecht (030-716717) en Korver in Bostel (04116-85148).

■ Gebruik ongebleekt wc-papier en wasbare handdoeken

■ Informeer naar de mogelijkheden van een kollektief NS-abonnement voor het bedrijf.

■ Start met enkele collega's een ekoteam (zie verder in dit blad) en meld de resultaten in het personeelsblad.

Groene Pluim

voor grootste krentenkakkers

Vrekken schamen zich niet voor zuinigheid

Zij (49) en hij (46), samen bevolken Hanneke van Veen en Rob van Eeden de redactie van de jonge, maar reeds roemruchte Vrekkenkrant. En of alle publiciteit niet genoeg is, krijgen ze nu de Groene Pluim van De Kleine Aarde. Zuinig zijn en sparen voor het milieu, is hun devies.

Michel Robles

De inrichting lijkt normaal. Modern zelfs. Bakken vol netjes geordende papieren, een computer, fris ogende planten en een heuse tv. Maar de stijlvolle meubels en kleding blijken tweedehands, warmer dan zeventien graden wordt het niet en bij de koffie krijg ik NS- suikerzakjes. Ik bevind me onmiskenbaar in het hoofdkwartier van krentenkakkers Nederland. Huiskamer, redaktiekantoor en uitgeverij in één: welkom bij de Vrekkenkrant. Net als de krant zelf blaakt het redaktieteam van gezondheid en alras ontspint zich een vrolijke konversatie.

Ouwe schoenzolen

Zij blijkt al jaren druk met konsuminderen

en hergebruik. „Deels van thuis meegekregen, deels doordat ik heel jong en arm op kamers kwam. Ging ik pas bij het scheiden van de markt de kraampjes af: dan is alles goedkoper. Ik zoek altijd handige oplossingen en ik doe veel zelf. Gewoon uit ongeduld.”

Van 1977 tot 1980 werkte ze op De Kleine Aarde als financieel- economisch medewerkster. Ze haalde de bezem door de boekhouding en de ongelijke lonen, richtte er een kringloopwinkel in en botste met de meer technisch ingestelde mannelijke meerderheid die al dat ‘huishoudelijke’ gedoe nog niet interesseerde.

Zij: „Tot dan toe was ik vooral op mijn een-tje met milieu bezig geweest.”

Hij: „...en met mij ook zover te krijgen! Toen ik haar twintig jaar geleden leerde kennen, had ze voor letterlijk alles aparte potjes staan. Voor strikjes, voor lood, voor knopen, voor ouwe schoenzolen. Hanneke Hergebruik. En dan had ze een bepaalde jeneverkruid en dan vond ze precies die ene slijterij die hem nog kon gebruiken. Gooide

■ Vier portretten op één foto. Kan het nog zuiniger?

ik zo'n ding stiekum in de vuilnisbak, kregen we enorme ruzie!”

Zij: „Met mijn potjes heb ik hier in Den Haag begin jaren '80 een van de eerste kringloopcentra in Nederland opgericht. Daarnaast maakten we een hergebruiktentoonstelling die het hele land door ging en een boekje over hergebruik, samen met De Kleine Aarde.”

Voddenwever

Ook hij heeft een niet alledaagse carrière te melden: Van organisatie-adviseur en docent op de Universiteit van Rotterdam werd hij voddenwever. „Ik wilde zelf iets beginnen. Hanneke werkte in die tijd ook voor de Emmaus-stichting...”

Zij: „...We hadden een heel pand gekraakt voor weer een kringloopcentrum...”

Hij: „...En daar op zolder ben ik toen met weven begonnen: kleedjes uit oude lappen, zoals dit hier op de grond. Heb ik vijf jaar gedaan. Ook nog een MeMo-afdeling op poten gezet (voor Mens- en Milieuvriendelijk Ondernemen), Stichting Schep Je Eigen Werk. In '86 werd ik manager bij het Centrum voor Energiebesparing, maar die baan heb ik nu net opgezegd: ik vond dat ik mijn werk daar af had.”

De vonk voor de Vrekkenkrant sprong over uit Amerika. Zij: „Ook ik heb mijn baan onlangs opgezegd. Ik ben eigenlijk maatschappelijk werkster en gezinstherapeute. Een tijdje geleden las ik van een Amerikaanse psychiater die zei, waarom nog mensen behandelen als je toch hun leefmilieu verpest? Dat sprak me aan. Ik heb toen een grappige brief met konsumindertips geschreven naar mijn hele familie. Met als gevolg allerlei leuke reacties. En toen kwam ik de Amerikaanse Tightwad Gazette (Vrekkengazet) tegen en ik dacht, tjee! Inmiddels heeft de Vrekkenkrant dik 2000 abonnees en alle kranten schrijven erover. Zelfs het mannenblad Aktueel had een bloot getint (de goedkoopste zomermode) verhaal. Waarom al die aandacht? Zij: „In ons blad móet niks, het is humoristisch en je kunt er nog aan verdienen ook.”

Hij: „Ik erger me dood aan het gezedenmeester van milieugroepen. Die houding van wij weten beter. Je leert het meeste over milieu van heel gewone mensen. Die ouwe oom die altijd ruzie kreeg omdat hij het licht steeds uitdeed. Dat soort brieven plaatsen wij. Alle tijdschriften staan vol over konsuminderen. Maar konsuminderen is niet iets om je over te schamen. Daar kun je net zo spannend over schrijven!”

foto De Kleine Aarde

De smalle marges van de politiek

De financiële kant van het Manifest van De Kleine Aarde

Het Politiek Manifest van De Kleine Aarde heeft veel reacties ontkend. Ronald Paping van de Wetenschapswinkel voor Economie in Groningen gaat in op de economische aspecten van het Manifest. De marges zijn smal, een sterke politieke macht is nodig.

Ronald Paping

De aanbevelingen in het Politiek Manifest spreken mij persoonlijk erg aan. Uitvoering van deze aanbevelingen kan een grote stap betekenen op weg naar een rechtvaardiger en beperkter gebruik van de milieugebruiksruimte. Die uitvoering zal echter moeilijk zijn. Zeker op landelijk niveau zijn de marges zeer gering. De internationale dimensie is echter nadrukkelijk aanwezig bij vrijwel alle prioriteiten van het Politiek Manifest. Ik zal mij hier beperken tot de financiële instrumenten: invoering van een luxe-belasting, hanteren van reële prijzen door rekening te houden met maatschappelijke kosten en een ekologischer belastingverschuiving, door de belasting op arbeid naar het gebruik van de natuur te verschuiven.

Vervuilen niet meer gratis

De milieubeweging heeft de laatste tijd veel vertrouwen in financiële instrumenten om de milieubelasting te verminderen. Heffingen hebben verschillende voordelen boven directe regulering, zoals geboden en verboden. De producent en konsument krijgen de vrijheid zelf te bepalen hoeveel geld ze ervoor over hebben. De toegestane vervuiling is echter niet meer gratis.

Technische vernieuwingen die het milieu ten goede komen, zijn daardoor opeens financieel aantrekkelijk. Een belangrijk nadeel is, dat er vooraf geen zekerheid is dat de vervuiling daadwerkelijk vermindert. Bovendien zou de lastenverhoging bij primaire levensbehoeften, waarvoor geen of nauwelijks alternatieven bestaan, erg hoog moeten zijn. Dit zijn juist producten als energie en water, die relatief veel door mensen met lagere inkomens worden gebruikt. Desalniettemin kunnen financiële prikkels een positieve bijdrage leveren aan het veranderen van productie- en consumptiepatronen en het verkleinen van inkomensverschillen.

Hamburger een luxe

Een eerste probleem is echter, hoe we kunnen vaststellen wat 'reële prijzen' zijn. En wat is de standaard voor een belasting voor luxe en het gebruik van de natuur? Dit zal hevige politieke discussies geven, waarbij gevestigde belangen zich niet onbetuigd

laten. Is een hamburger luxe? Wat zijn de externe kosten van het autorijden? Wat zijn de maatschappelijke kosten van innovaties die tot werkloosheid leiden?

Stel dat het lukt om prijzen reëler te maken, dan leidt dit tot enorme prijsveranderingen. Hele economische sectoren (het vliegverkeer, de autobranche, de energie-intensieve industrie) zullen geconfronteerd worden met fors hogere kosten en een veel lagere afzet. Deze sectoren zullen inkrimpen en de rest van de economie naar beneden meesleuren. Ernstige stagnatie ontstaat, omdat niet tegelijk andere sectoren de

werkgelegenheid en afzet over kunnen nemen. Een proces vergelijkbaar met de oliecrisis.

Stel bovendien dat het mogelijk is om de ernstigste schokken door deze ingrijpende veranderingen in de relatieve prijzen van goederen op te vangen. Kan een landelijk politicus een meer ekologischer belastingheffing invoeren? Ik denk dat die marges heel klein zijn. Een paar voorbeelden om dit te verduidelijken.

Konkurrentievervalsing

Het invoeren van een luxe-belasting zou kunnen door het invoeren van één of meer hogere schijven in de btw. In EG-verband is men reeds geruime tijd bezig met het op elkaar afstemmen van de btw-stelsels. Deze harmonisatie, waarover reeds verregaande overeenstemming bestaat, moet leiden tot een twee-tarievenstelsel: een algemeen tarief van tenminste vijftien procent en een laag tarief van tenminste vijf procent. Omdat lijsten van goederen en diensten worden opgesteld, zonder te kijken naar de

milieuvriendelijkheid, zijn de mogelijkheden voor het ekologiseren van de btw voor Nederland minimaal.

Stel dat een produkt onder erbarmelijke sociale omstandigheden en milieuvriendelijk geproduceerd wordt in Afrika. Een extra importbelasting ligt dan voor de hand. Een vergelijkbaar produkt van een Aziatische koöperatie, dat milieuvriendelijker en met een betere beloning voor de producenten wordt geproduceerd, kan dan beter concurreren. Er zijn echter allerlei regels die dergelijke belastingen verbieden uit hoofde van concurrentievervalsing. De General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) probeert de belastingen omlaag te brengen en voor verschillende landen en produkten de importheffingen gelijk te maken. Aparte eisen aan specificaties en aparte belastingen worden niet toegestaan.

Vlucht uit Nederland

Een ecologische belastingverschuiving leidt tot aanzienlijke hogere kosten voor de energie-intensieve sectoren in ons land. Deze sectoren (chemie, basismetaal, glastuinbouw en handel) zijn sterk in ons land vertegenwoordigd. Een kleine stap in de richting van een meer ecologische belastingverschuiving eind 1990 door het invoeren van een regulerende energieheffing wordt, na veel discussie en onderzoek (Kommissie Wolffson), nog steeds tegengehouden, vanwege de angst van een verslechterde internationale concurrentiepositie. Vanuit het bedrijfsleven wordt hierbij onder meer het argument gebruikt dat industrieën vertrekken naar landen waar het met de milieuwetgeving slechter is gesteld dan in Nederland, zodat per saldo geen positief milieu-effect valt te verwachten.

Politieke macht

Hiermee is niet gezegd dat het Politiek Manifest slechts een goedbedoeld maar niet realistisch eisenpakket is. Daarvoor is de situatie veel te ernstig en vraagt om ingrijpende maatregelen. Wel wil ik waarschuwen voor te groot optimisme op nationale schaal. De praktische en economische bezwaren zijn groot en de nationale marges zijn klein. Maar wellicht zijn die marges groter als er een sterke politieke macht voor gaat ontstaan. Die macht is nodig om op korte termijn op mondiaal niveau enkele ideeën van de verzorgingsstaat (het invoeren van sociale minimumeisen en milieueisen) ingang te doen vinden.

Greenpeace wil steun biologische landbouw

De biologische landbouw verdient een krachtige stimulans. Dat schrijft milieuorganisatie Greenpeace in haar rapport 'Green fields, grey future'. We moeten voorkomen dat de groene gebieden een grijze toekomst tegemoet gaan.

Belastingbetalers in de EG betalen 36 miljoen ECU voor een landbouwsysteem dat verontreinigd voedsel produceert en het milieu vervuult, aldus Greenpeace. Tachtig procent van de boeren ontvangen samen minder dan tien procent van het budget voor EG-landbouwbeleid. Daarentegen draaien de bestrijdingsmiddelen- en kunstmest-

dustrie grote omzetten.

Greenpeace beargumenteert in het rapport dat steun voor biologische landbouw hard nodig is. De gangbare landbouw is milieuvervuilend, niet duurzaam, kost veel energie, vermindert de werkgelegenheid in de landbouw en dupeert door het dumpen van overschotten boeren uit het Zuiden.

In het rapport doet Greenpeace beleidsvoorstellen die ook De Kleine Aarde voorstaat.

Een heffing op kunstmest en bestrijdingsmiddelen moet het gebruik ervan ontmoedigen. De opbrengst van deze belasting moet worden gebruikt voor stimuleringsmaatregelen voor biologische landbouw.

Greenpeace vindt dat de overheid zichzelf ten doel moet stellen dat het marktaandeel biologische produkten in het jaar 2000 minstens tien procent bedraagt.

Ekotax trekt scheve verhoudingen recht

Aktie Strohalm roept 1 mei op tot de dag van de 'Bevrijding van de Arbeid'. Strohalm wil de scheefgegroeide verhouding tussen werkenden en niet-werkenden rechte trekken. Mede daarom pleit ze voor een sociale en ecologische belastinghervorming.

Evenals De Kleine Aarde heeft Aktie Strohalm haar belangrijkste politieke wensen op een rijtje gezet. Waar het Strohalm voornamelijk om gaat is de invoering van een 'echte ekotax'. De belasting op arbeid dient vervangen te worden door belasting op grondstoffen.

Nu leveren de op arbeid drukkende belastingen meer dan tweederde van de over-

heidsinkomsten op, schijft Strohalm.

Heffingen op grondstoffen en op de productie van afvalstoffen vormen een veel kleiner deel. Vandaar dat het rendabel is betaalde arbeid te vervangen, wat altijd extra energie en grondstoffen kost. De organisatie bepleit een belastingstelsel wat duurzaamheid mogelijk maakt.

De bevrijding van arbeid is een hoofdpunt uit het manifest van Strohalm. Door invoering van belasting op grondstoffen in plaats van op arbeid wordt het laatste goedkoper. Gevolg daarvan is dat de werkdruk zal verminderen en problemen als overbelasting en onderbetaling zullen worden aangepakt. Daarbij komt dat er meer mensen zullen werken. De scheefgegroeide verhouding tussen werkenden en niet-werkenden wordt een halt toegeroepen, aldus Strohalm.

Tijdens een manifestatie van Strohalm op 1 mei wordt het manifest gepresenteerd. De Kleine Aarde, Natuur en Milieu, de Voedingsbond, Commissie Oriënteringsdagen, de Uitkeringsgerechtigdenorganisaties en andere organisaties onderschrijven het manifest van Strohalm.

Aktie Strohalm, Oudegracht 42, 3511 AR Utrecht. Telefoon: 030- 314314.

Klimmen over hekjes, struinen door weilanden

Het Pieterpad is de langste aaneengesloten wandelroute door Nederland. Patricia Wessels en Inge Bleijenbergh liepen een deel van het pad. Op hun verkenningstocht ontmoetingen met mensen die de schade-lijke gevolgen van menselijk ingrijpen proberen te verzachten, te herstellen of het authentieke landschap willen behouden.

*Patricia Wessels
Inge Bleijenbergh*

Het Pieterpad voert van Pieterburen in het uiterste noorden, naar de Sint-Pietersberg in het zuiden. Pieterburen is niet alleen vertrekpunt van het Pieterpad. Ook wadlopers arriveren hier in de vroege ochtend. Maar de meeste belangstelling trekt de zeehondenkrèche. In dit centrum kunnen zieke en verdwaalde zeehonden herstellen om later in de waddenzee te worden uitgezet.

Boukje ligt sloom op de witte tegels naast haar bassin. Onderkoeld en zwaar ondervoed werd ze binnen gebracht. „We vreesden voor haar leven”, vertelt een verzorgster in een steriel pak, „maar door de warmte, rust en medicijnen is ze al behoorlijk opgeknappt.” Boukje is een ‘huiler’, een jonge zeehond die haar moeder te vroeg is kwijtgeraakt. Ze hoorde de geluiden van haar moeder niet meer, door storm of door toeristen die de rust in de broedkolonie verstoorde. Ze bleef alleen achter op het wad. Buiten Pieterburen is het stil. De koolzaadvelden langs de weg

verspreiden een zoete geur, de suikerbieten-oogst ligt in bergen opgetast te wachten.

Even wanen we ons in een fabel als een vos parmantig passeert met een dode kip in zijn bek. De liniaalrechte lijnen in het door inpoldering verkregen landschap, staan in scherp contrast met het kronkelig verloop van de maren, watertjes die zijn uitgesleten tijdens eeuwenlange overstroming door de zee.

De weg voert naar Eenrum. Wie aanbelt bij de pastorie van het dorp kan daar de sleutel krijgen om het Romaanse kerkje uit de dertiende eeuw te bekijken. De vrouw van de organist doet open en gaat ons voor. We vragen ons af of de kerktoren wel eens beklommen wordt. „Wil je er op?”, vraagt de vrouw en laat ons het bordje verboden toegang passeren. Op eigen gelegenheid beklimmen we de wiebelende ladders. Spinrag aan de houten balken, een broeden-de duif in een nis. „Schrik niet van de klok, het is bijna drie uur”, wordt ons nageroe-pen. Maar we schrikken wel als vlak naast ons hoofd de hamer dreunt op de bronzen klok. De zware houten luiken in de nok

gaan met moeite open. Een panorama in vier windrichtingen.

Wierdenlandschap

We laten Winsum achter ons. We klimmen over hekken en struinen door het vochtige gras van de weilanden. Lang voor we een boerenerf betreden, kondigen de honden ons al aan. Dit deel van de route gaat over een kerkepad. Kerkgangers bespaarden zichzelf vele kilometers lopen door de weg af te snijden over privéterrein. Iedere wandelaar heeft hier recht van overpad.

Lang voor we het volgende dorp bereiken, zien we de kerk als een baken in het landschap liggen. Veel dorpen zijn gebouwd op een ‘wierde’ - een woonheuvel ontstaan door opstapeling van plaggen, klei en mest - die de bewoners beschermde tegen overstroming door de zee. Ligt Garnwerd nog duidelijk hoger dan het omringende land, in Oostum is de wierd botweg afgegraven tot aan de rand van de kerk.

De waterwerende functie van de wierden werd al in de middeleeuwen overbodig, toen

monniken met de hand dijken aanlegden langs de toenmalige kustlijn. In de krisisjaren lieten grondbezitters de wierden afgraven om de vruchtbare aarde te verkopen. Boeren op de schrale heidegrond van Drente en de arme zandgrond van Friesland waren bereid heel wat duiten neer te tellen voor een betere oogst. Ook Groningse boeren hadden baat bij de afgravingen: het egale land was gemak-

■ **Garnwerd is een wierdedorp**

foto Rob Bonber

■ Het oude kerkepad loopt dwars door weilanden

kelijker te bewerken. Er zijn echter mensen die deze ingrepen ongedaan willen maken. Ze willen zowel het wierdenland-schap als de schrale heidegrond in oorspronkelijke staat herstellen. *Renee van Iterson* uit Ezinga pleit hartstochtelijk voor bescherming van de nog bestaande wierden. Als bestuurslid van het Wierdenmuseum in Ezinga brengt hij de geschiedenis van het Groningse kwelderlandschap onder de aandacht van het grote publiek. In Ezinga werd namelijk de eerste wierde afgegraven met archeologische doeleinden. In het museum worden de vondsten tentoongesteld.

Plaggenhut

Een plaggenhut van voor de jaartelling. Het vee leeft in dezelfde ruimte als de mensen. De wind waait door een opening in het dak en verdrijft de rook van de vuurplaats. Botten van het avondmaal worden opzijgelegd om ze te bewerken tot glissen, primitieve schaatsen waarmee mensen zich verplaatsen van wierd tot wierd. Van Iterson bewerkte onlangs botten uit het slachthuis voor de eerste nationale kampioenschappen glissierijden. Met vallen en opstaan maakten de deelnemers kennis met dit vervoermiddel uit een andere tijd. Niet alleen in het Wierdenmuseum is de geschiedenis van de streek zichtbaar. „Het gebied rond Ezinga is het oudste kultuurlandschap van West-Europa”, vertelt Van Iterson. „In een omtrek van vijf kilometer zijn de sporen van 2600 jaar natuurlijke en menselijke geschiedenis terug te vinden.” Hij wijst met graagte aan: het slingerende spoor van een ingeslibde zee-arm, een polderweg die lang geleden zeedijk was, de plaats waar ooit de dijk doorbrak. We worden terug naar het heden gehaald als Van Iterson bitter commentaar geeft op een rode traktor die gier over het land sproeit. „De boetes die staan op overtreding van de regels, zoals gieren in deze tijd van het jaar, het dichtgooien van oude waterwegen of het afgraven van beschermde wierden, wegen

foto Patricia Wesels

niet op tegen de commerciële baten die mensen erbij hebben.” Geleidelijk verdwijnt de landelijke sfeer als de ringwegen en nieuwbouwwijken van Groningen opdoemen. Vlees noch vis, natuur noch cultuur, slechts grauw beton zien we tijdens de eerste kilometers door de stad. Nu pas krijgen we aandacht voor de pijn in onze voeten. Eenmaal omringd door de oude huizen en versierde gevels van de Grote Markt zijn we de vermoeidheid echter snel vergeten.

Zandpaden

Van snelweg naar zandpad. Werden we de eerste kilometers na Groningen uitsluitend gepasseerd door razend motorverkeer, voorbij Haren is het pad slechts begaanbaar voor ruiters en voetgangers. Over het mulle zand van deze oude hereweg liepen Romeinse soldaten, kooplieden en gewone burgers van en naar Groningen. Zij die langs de weg woonden, hieven willekeurig tol. In Drente blijven we over zandpaden lopen. Via een houten bruggetje steken we de beek over en bereiken velden met een paarse gloed. Dit heidelandschap is zeldzaam geworden. De van oorsprong schrale bodem werd steeds vruchtbaarder door import van wierdegrond, het gebruik van kunstmest en de zure regen. Heide gedijt echter alleen op schrale grond. Grazende schapen moeten nu de grasgroei in toom houden om de heide tegen overwoekering te beschermen. In het Drentse Rolde loopt het pad tussen twee nog gave hunebedden door. Vlak naast deze opgestapelde keien, graven uit de prehistorie, ligt het huidige kerkhof. De doden worden hier al duizenden jaren op dezelfde

plaats begraven. Vanaf de hunebedden leidt het railsbed van een oude spoorlijn ons naar de boswachterij Gieten.

Roel Jonker is hier al vijftientig jaar boswachter. Ondanks de alarmerende berichten over de slechte toestand van de Nederlandse bossen noemt Jonker de konditie van dit bos redelijk. „Natuurlijk is er wel wat aan de hand. Het is vorige zomer erg droog geweest en de zure regen heeft de

weerstand van de bomen verzwakt. Het kwam altijd al voor dat bomen ziek werden, maar door de verzuring is er nu geen kans meer op herstel.”

Zeven jaargangen

Wandelaars kunnen de konditie van de bomen zelf beoordelen, legt Jonker uit. „Een gezonde naaldboom draagt zeven jaargangen naalden. Deze moeten zo dicht op elkaar groeien dat de hemel niet te zien is als je onder de boom staat. Kun je er doorheen kijken dan is het niet zo best.” Bij de loofbomen zijn de gevolgen van de zure regen eveneens zichtbaar. Ze dragen minder bladeren en deze zijn kleiner. Dode bomen laat de boswachter staan, mits ze geen gevaar voor de bezoekers opleveren. Spechten maken er graag een hol in en eenmaal omgevallen is de boom een geschikte voedingsbodem voor schimmels, paddestoelen en mos. Hoewel deze kwetsbare vegetatie bij milieuvervuiling het eerste verdwijnt, kan de boswachter ons nog tientallen soorten paddestoelen aanwijzen. Het lopen over onregelmatige bodem eist zijn tol. Een van ons loopt inmiddels met een zwachtel om de knie. We hebben in de regen gelopen, ons door het donker een weg gebaad en zijn op sommige dagen geen café tegengekomen. Hoewel Maastricht nog lang niet in zicht is, zijn we vastbesloten verder te gaan. De kadans van het wandelen geeft een gevoel van rust, er is tijd voor ieder detail en we zien de onbekende kanten van Nederland. Het gaat immers niet om het doel, maar om de weg.

Bemesting zee geeft niet meer haring

Klopt het dat een gebrek aan fosfaten de oorzaak is van de teruggelopen visstand? Of dat schone rivieren slecht zijn voor mosselbanken? De laatste tijd doken er steeds meer van dit soort berichten op in de media. Welnee, zeggen Greenpeace en milieugroep Het Waterpakt in hun campagne 'Stink er niet in'. Mensen die zo denken kijken vooral naar hun mosselbank of visgrond waar ze in zo weinig mogelijk tijd zo veel mogelijk willen oogsten. Ze vergeten dat ze de onderlinge samenhang tussen plante- en diersoorten verstoren, aldus de milieu-organisaties. Bron van alle ellende was het Rijksinstituut voor Visserij Onderzoek (RIVO), dat valt onder verantwoordelijkheid van het ministerie van visserij. Uit onderzoek was gebleken, zo maakte het RIVO bekend, dat door een teruglopende afvoer van meststoffen naar de Noordzee de visvangsten zouden afnemen. Voor het gemak werd ten overstaan van de media daarbij vergeten te vermelden dat het overheidsbeleid uitgaat van een vermindering van meststoffen in zee met vijftig procent in 1995.

Greenpeace en Het Waterpakt zijn verbolgen over alle twijfel en onrust die het gevolg is van het onderzoek. Daarbij komt dat de wetenschappelijke onderbouwing van de boodschap niet deugt. Vandaar de campagne.

Stink er niet in, Greenpeace en Het Waterpakt, Postbus 90, 8860 AB Harlingen, telefoon 020-6649861.

Milieudefensie vervolgt aktie Hart voor Hout

Op 27 maart krijgen vijftig grote doe-het-zelf-zaken een petitie aangeboden van lokale werkgroepen van de Vereniging Milieudefensie. Daarmee willen ze de houthandelaren informeren over welke soorten tropisch hardhout ze aan klanten verkopen en welke alternatieven daarvoor bestaan.

Afgelopen maanden zijn leden van Milieudefensie per winkel gaan kijken naar het assortiment aan hout. Daar blijkt nog veel hout tussen te zitten dat behoort tot de bedreigde soorten uit het tropisch regenwoud. Drie jaar heeft de milieu-organisatie uitgetrokken om de aktie 'Hart voor hout' te voeren en de regering onder druk te zetten om in 1995 definitief het gebruik van tropisch hardhout te verbieden.

Frans van Rosmalen van Milieudefensie: „De regering wil in 1995 alleen het gebruik van hout uit goed beheerde tropische bossen toestaan. Maar die bossen zijn er nog niet en hebben zeker twintig, dertig jaar nodig om

te groeien. Slechts 0,1 procent van alle houtsoorten op de markt komt nu nog uit dat soort bossen. Vandaar dat wij nu al handelen en konsumenten op de andere alternatieven willen wijzen.” Die alternatieven zijn volgens Van Rosmalen de niet bedreigde houtsoorten uit Europa, en het gebruik van staal of beton in plaats van hout.

De aktie Hart voor Hout is geen 'harde' aktie. Van Rosmalen: „Nee, het is vooral een informerende aktie. Handelaren, verkopers en konsumenten moeten te weten komen welke andere mogelijkheden er zijn dan het gebruik van tropisch hardhout. Komende jaren willen we verder met de houthandel, woningbouwverenigingen en gemeenten gaan overleggen over uitbreiding van de toepassing van deze alternatieven.”

Meer informatie over de aktie 'Hart voor Hout' is te krijgen via de Houtlijn van Milieudefensie, telefoon 020-6269161 (op werkdagen tussen 9 en 12 uur).

Kraker

Geflest

Milieudefensie heeft vaak leuke akties. Het leukst vind ik de harde akties die meer dan een jaar duren. Ik hou nogal van langdurig treiteren, en vooral met een bende onverschillige winkeliers en fabrikanten als doelwit.

Op die aktie met dat terugsturen van lege wegwerpflessen naar de fabrikant ben ik echter behoorlijk afgeknapt. Het hoofdpostkantoor schopt mij eruit als ik nog één keer met lege plastic flessen lamp- en zonnebloemolie kom aanzetten. Maar in een brievenbus van de PTT krijg ik ze hoe dan ook niet gepropt.

Toch blijf ik die flessen kopen, want zonder mijn knus brandende wonderlamp en meervoudig onverzadigde vetzuren kan ik niet meer.

Volgens mij ben ik weer toe aan een leuke aktie. Verpakkingen losscheuren en dumpen in V&D, en daarna pas afrekenen wat ik écht nodig heb. Zoiets trekt me wel. Als ze me dan eruit trappen, en ik persona non grata ben bij alle V&D's in Nederland, kan ik altijd nog naar een hele hoop andere winkels toe.

Kan Hans Böhm niet een boekje schrijven over abnormale verpakkingen voor in het aan te vragen aktiepakketje?

Madonna's bloot teveel verpakt

Madonna mag dan roepen dat ze zo milieubewust is, bij haar veelbesproken boek *Sex* merk je daar weinig van. Maar liefst 340 ton aluminium is er verwerkt in de omslag van de tot nu toe gedrukte 800 duizend exemplaren. Zowel bij de winning als in de afvalfase zorgt aluminium voor veel vervuiling. Te vrezen valt dat het nieuwste pareltje van de aluminium maagd nog ettelijke herdrukken zal zien. De recyclers hebben er een leuk klusje bij. Maar volgens ons is sex ook

De straat als ontmoetingsplek

Milieuzorg doet spontaniteit van de stad opbloeien

een
ont

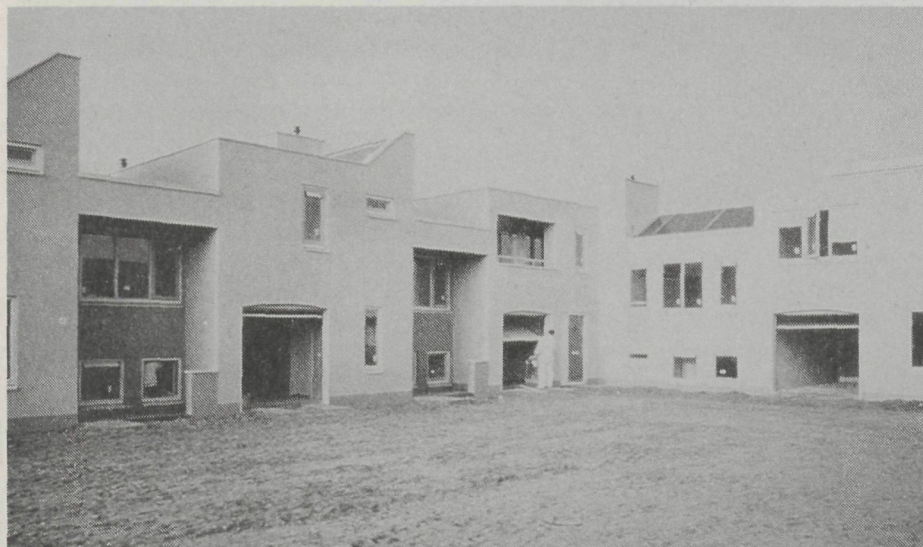

foto NOVEM

Toen vier, vijf eeuwen geleden de eerste theaters werden gebouwd, stonden decorbouwers aanvankelijk met de handen in het haar. Zij moesten een decor bouwen, maar hoe zag zoiets eruit? Het enige decor dat zij kenden, was de straat. Die vormde al sinds mensenheugenis het toneel van talloze lieden. Intochten van koningen, muziek en dansende meutes, schreeuwende verkopers, rouwende mensen en opstootjes: op straat moest je zijn, want daar gebeurde het. Het was de plek waar mensen waren en contacten ontstonden.

Tegenwoordig kennen we het traditionele raamtheater en de middenzaal. Daar spelen acteurs en actrices het echte leven na. De straat heeft een hele andere functie gekregen. Die van doorgangsroute. Mensen gaan ergens naar toe en gebruiken daarvoor de straat.

Eko-steden

Volgens de Australiër David Engwight, auteur van het boek 'Towards an Eco-City', zijn een markt of een plein nog de enige plekken binnen de stad, waar de straat nog

■ Ecolonia in Alphen a/d Rijn in de laatste bouwphase

moetingsplek is. Toch zijn er voorbeelden van steden, die wel die spontaniteit van vroeger in zich hebben. Waar het sociale aspekt nog bestaat en de stad niet fungeert als een soort noodzakelijk kwaad om te kunnen leven, omdat daar werk voorhanden is en winkels zijn om in de dagelijkse behoeften te kunnen voorzien. Die steden noemt Engwight 'eko-steden'. Hun overeenkomst is, dat de auto uit het straatbeeld is verbannen. Het is uitgesloten dat een bewoner van een eko-stad in de auto stapt om drie straten verderop boodschappen te gaan doen, zichzelf daarbij berovend van elke andere sociale interactie.

Utopische enclaves

Ver over de grenzen bestaan inmiddels al enkele van deze steden, waar de milieuzorg de hoogste prioriteit heeft. Officieel heten ze geen eko-steden, maar ooit zullen ze die naam wel dragen. Steden als Adelaide in Australië, Davis in de Verenigde Staten en Curitiba in Brazilië, zijn echte pioniers als

het om lokaal milieubeleid gaat. Autoloze wegen, afvalvermindering en inzameling van recyclebaar afval, zuinig en milieuvriendelijk energiegebruik en gifvrij groenbeheer zijn daar vrij doodgewone dingen. In Davis zijn boerenmarkten met lokaal geteelde produkten na vijf uur 's avonds drukbezochte plekken. Het zijn kleine, bijna utopische enclaves in de wereld.

Nederland heeft geen unieke eko-steden, maar er gebeurt in bijna elke stad wel iets op milieugebied. De gemeente Houten leidt het autoverkeer van buitenaf om via een rondgang. De wijken zijn het domein van de fietser. En Schiedam heeft een wijk van drieduizend zeer energiezuinige woningen uit de grond gestampt, terwijl in Alphen aan de Rijn de wijk Ecolonia verrees, een proeftuin voor ekologische bouwmethodes. Ook het buurtwerk levert inmiddels aardige voorbeelden van milieuzorg op. Oude buurten in Arnhem en Deventer zijn opgeknapt met groenvoorzieningen en kringloopbedrijven hebben het inzamelen van recyclebaar afval opgepakt.

Grote mogelijkheden

Met name deze gemeenten fungeren in Nederland als voortrekkers op milieugebied. Ze vormen het bewijs dat er op lokaal niveau grote mogelijkheden liggen vorm te geven aan de duurzame ontwikkeling, mede dankzij de korte afstand tot de burgers. Een goede samenwerking tussen burgers, organisaties en gemeentelijke afdelingen biedt veel perspectief voor snelle en breed gedragen veranderingen. Die samenwerking bestaat inmiddels in vijftig tot zestig Nederlandse gemeenten binnen de zogeheten 'platforms voor duurzame ontwikkeling'. Door toetreding tot het Klimaatverbond zullen steeds meer gemeenten zeker willen gaan 'scoren' met verschillende milieuprojekten.

Hopelijk zal het ooit zover zijn, dat we een netwerk van steden hebben, die allemaal op hun eigen manier op lokaal niveau werken aan het milieu. Niet alleen voor zichzelf, maar ook voor de rest van de wereld.

Laurens Lammers

Towards an Eco-City, David Engwight, uitgave van Jon Carpenter Publishing. Te bestellen bij Milieubook, telefoon 020-6244989.

De videofilm 'Naar een duurzame gemeente' is te verkrijgen via de Vereniging Nederlandse Gemeenten en Milieudéfensie.

Een Leonardo da Vinci van de moderne tijd

Kunstenaar werkt met afval-elektronika

De kunstakademie maakte hij niet af, want talent had hij genoeg. Vijf jaar trok hij uit voor een projekt over het milieu. Een combinatie van filosofie, kunst en techniek. Een gesprek met Jeroen Huisman, alias Jerousma. Een Leonardo da Vinci van de moderne tijd.

Laurens Lammers

Zijn atelier op een bovenetage in een stille buitenwijk van Arnhem is een flinke puinhoop. Niet zo'n puinhoop waar niks meer te vinden is. Nee, er blijkt een bepaalde orde in te zitten.

In de achterkamer heeft hij zijn computer en werktafel staan en in de voorkamer zijn schilderijen en kollages. Daartussen is de afdeling restmateriaal. Oude bandrecorders, televisies en kamera's zijn boven op elkaar gestapeld, temidden van hopen andere soorten afval. Het meeste van die spullen heeft hij van 'de kraak'. Hij heeft het gewoon ergens op straat gevonden en mee naar huis genomen. Verbijsterend, nog steeds, om te zien wat mensen allemaal wegwerpen.

Niet vrolijk

Beeldend kunstenaar Jerousma (28) kan het goed gebruiken. Hij sloopt de boel uit elkaar, haalt de mikro-elektronika eruit en voegt deze vervolgens samen in een kollage over bijvoorbeeld energiebesparing. Het materiaal dat hij overhoudt, kan hij nog wel voor een idee gebruiken. Vijf jaar trok Jerousma uit voor zijn milieuprojekt. Om te laten zien in welke crisis de mens verzeild geraakt was, maar ook hoe onze toekomst eruit zou kunnen gaan zien. Zijn eerste schilderijen en kollages uit het begin van de jaren negentig stemden bepaald niet vrolijk. Rokende industrieschoorstenen, gifgrond en kaalslag vormden zo'n beetje de onderwerpen waar Jerousma zich op toelagde. Maar allengs kwamen de alternatieven aan bod,

dingen als kringloopsystemen, natuurbeheer en energiebesparing.

„Mensen zijn altijd bezig geweest met het verbeteren van de kwaliteit van het leven. Nu zijn we op een punt aangekomen dat dat streven ons gaat tegenstaan”, zei hij in 1991 tegen een verslaggever van de Arnhemse Courant, die naar de achtergrond van zijn werk vroeg.

Die opmerking leek vooral op jezelf te slaan. Op je eigen nieuwe inzichten.

Jerousma: „Nee, die sloeg in principe op iedereen. In eerste instantie echter op mensen die erop gericht zijn geweest om de kwaliteit van het leven op aarde te verbeteren. Tijdens de Verlichting moest de mens bevrijd worden. De Industriële Revolutie moest vervolgens de mens technisch gezien omhoog spuwen als een vrij wezen. Nu is het punt aangebroken dat in het rijke gedeelte van de wereld de ziektes zijn uitgebannen. Maar de techniek begint zich tegen ons te keren. De situatie van vooruitgang moeten we bijstellen. En we moeten zorgen dat er echte vooruitgang is en geen dwangmatige en allesvernietigende groei.”

Wat versta je eigenlijk onder 'de kwaliteit van het leven'?

„De kwaliteit van het leven is eigenlijk een situatie waarbij de mens in harmonie is met zijn omgeving. We hoeven niet terug naar een soort prehistorisch tijdperk. Daar ben ik niet voor. Er moeten diensten en goederen beschikbaar blijven. Maar het is wel heel belangrijk om te leven in een kringloopsamenleving. Eentje, die gericht is op een komen en gaan van materiaal, waarbij materiaal konstant in gebruik is. Daar moeten we denk ik onze tanden in zetten. Het is het enige alternatief, waarbij we ons huidige welvaartsniveau kunnen handhaven zonder dat we deze planeet vernietigen. Dat betekent wel alle vervuilende industrieën sluiten. Een schone omgeving is immers noodzakelijk voor de kwaliteit van het leven.”

Je schets bijna een utopie...

„Kunsten hebben altijd een voorhoedefunctie gehad. Kunstenaars denken altijd na of bepaalde dingen wel kunnen. Het zijn een soort geestelijke uitvinders. Ik zeg geen echte nieuwe dingen met mijn schilderijen. Toch moet er van de kunst een utopische uitstraling uitgaan om mensen dingen te laten herkennen. Dingen, waarmee ze weer verder kunnen.

„Of mensen leren is afhankelijk van de persoon in kwestie. Ik zie mezelf als een persoon die de tijd dokumenteert. En daaraan weer een konklusie verbindt. Het zijn statements over hoe het was, is en wordt.”

Kun je in vijf jaar wel belangrijke veranderingen op het gebied van milieu registreren?

„Ik heb een termijn van vijf jaar gekozen om mezelf bewust de rust te geven om bepaalde zaken te kunnen uitdiepen. Het is in de kunsten nu zo gesteld dat alles heel snel gaat. Er worden tipjes van de sluier opgelicht, maar niet onder de sluier gekeken. Dat wil ik dus niet.

„En misschien is vijf jaar te kort en ga ik daarna toch weer met het milieu verder. Het onderwerp heeft ook al aardig ingegrepen in de manier waarop ik werk. Ik ben al sinds 1980 bezig met de milieuproblematiek. Vanaf '88 is dat pas in artistieke zin. Maar daarvoor was ik al aanwezig bij acties in Dodewaard. Wie weet sla ik na vijf jaar een andere richting in. Maar ik leef nu op dit moment. Wat roepen de milieu-organisaties en hoe reageren de mensen daarop. Verandert er daadwerkelijk iets? Dat soort vragen interesseert me nu enorm.”

Kunstenaars zijn enorme vervuilers zei je ooit tegen een journalist. Moet je ook niet eens bij jezelf te raden gaan of je wel goed omgaat met het milieu?

„Op de kunstakademie leren studenten al dat kunstverf te koop is in de kunsthandel. Dus drukken ze dan al de kleurtjes lekker

foto De Kleine Aarde

uit op het palet zonder erbij stil te staan wat voor materiaal ze eigenlijk gebruiken. Dat vinden ze helemaal niet belangrijk. Nee, want dat wat je maakt is belangrijk.”

Hoe erg zijn die gangbare kunstverfsoorten?

„De verfsoorten die de industrie aanlevert zijn soms van zichzelf al giftig of vervuwend. Andere zijn dat in de produktie. Voor de produktie van titaan wit is heel veel chloor nodig. Maar dat zijn dus facetten van het werk waar een doorsnee kunstenaar zich helemaal niet mee bezig houdt.

„Je kunt al die troep inleveren bij de chemokar, maar daarmee heb je niet bereikt dat de produktie van die verfsoorten ophoudt. Eigenlijk zou iedereen zijn steentje moeten bijdragen aan de veranderingen in de samenleving. Ik heb me nu gegooid op de materialen waarmee ik werk. Anderen houden zich weer met iets anders bezig.”

Zij er alternatieven voor een kunstenaar?

„Vanaf 1988 ben ik bezig geweest met het zelf maken van verf. Ik ben met allerlei planten aan de slag gegaan. Eerst heb ik ze gekneusd om te kijken of het sap van de

■ Jerousma naast zijn 'Veluwe Nimf'

plant een kleur vormde. Was dat niet zo, dan gooide ik die plant weg. Als het raak was, kookte ik er een drapje van. Dat drapje zeefde ik, waardoor de kleurstof vrij kwam. Vervolgens dampte ik het in, voegde poeder toe en bond de verf met lijnolie. Ik heb geen grote plantenkennis en ben vrij intuïtief te werk gegaan. Maar het was mogelijk. „Met planten kun je op een primitieve manier een breed scala van pigmenten maken. De moeilijkste kleur om te maken is overigens wit. Daar heb je krijt voor nodig. Daar kun je natuurlijk ook mee werken, met aardsoorten. Gesteenten zijn in allerlei kleuren te vinden. Een kleur als sienna heeft als moedermateriaal een aardsoort uit Italië.”

Hoe staan je kollega's tegenover deze experimenteerdrijf?

„Veel staan er positief tegenover. Maar toch overheerst de luiheid. Kunstenaars hebben nu eenmaal geen zin om al die moeite te doen. Daar wil ik dus vanaf.”

Maak je je hele palet kleuren zelf?

„Nee, voor sommige kleuren, die ik zelf

niet kan maken, ben ik alternatieven gaan zoeken in de kunsthandel zelf. Zo kwam ik uit bij de ouderwetse lakverven, die ik in Duitsland koop. En dan heb je nog de kunstverf van Aquamarijn. Die heeft verschillende kant-en-klare verfsoorten op milieuvriendelijke basis. Dat laatste merk je trouwens ook aan de prijs. Veel van mijn geld gaat in verfprodukten zitten. Al schaf ik veel minder van die betere produkten aan, omdat er veel minder van nodig is. Ze bevatten bijna honderd procent aan kleurstof.”

Je struint de vuilnisbakken af naar afval voor je kollages.

„Een uitspraak van mij is dat mijn werk ontstaat naast de vuilniszak. Voor mijn kollages maak ik gebruik van allerlei dingen die ik tussen het afval vind. En meestal verwerk ik dat zo maximaal mogelijk in mijn kollages. Ik schuif het net zo lang in elkaar totdat er iets ontstaan wat ik mooi vind.”

Wat ontstaat is een mengeling van stijlen.

„Ja, ik vind het leuk om die scheidslijnen niet zo duidelijk aan te brengen. Ik noem mezelf een 'mixed-mediakunstenaar'. In de hele kunst zie je tegenwoordig een uiting van verschillende media door elkaar heen. Kunstenaars beschikken over een aanzienlijke hoeveelheid middelen om hun boodschap over te brengen.”

Daarmee shockeer je de mensen wel. Ik denk aan je werk over energie met al die mikro-elektronika.

„Een beetje tegen de schenen aan schoppen. Dat mag natuurlijk wel. Maar ik geef mensen tegelijkertijd een soort stroomstoot om verder te kunnen.

„Ik sloop alles uit elkaar. Elektronika haal ik eruit om vervolgens alles in een kollage te monteren. Plaatjes met weerstandjes uit televisies en videorecorders soldeer ik helemaal opnieuw in elkaar. Op mijn manier dan. Ik werk nu aan een schilderij, waarin geluidsbandjes zitten, die werken op zonnepanelen of een dynamo. Draaiend aan de dynamo hoor je een vreemd alarm. Het is arbeidsintensief werk. Soms werk ik twee, drie weken aan een ding. Ik experimenteer veel om nieuwe werkmethodes te ontdekken. Maar in alles wat ik maak, hoe dreigend ook, er zit alles wel iets van hoop in.”

Een expositie van Jerousma is van 2 april tot en met 28 mei te zien in het gemeentehuis van Dodewaard, Pluimburgsestraat 19 in Dodewaard.

In een Ekoteam móet niks

„Waar zit de watermeter eigenlijk?”

foto Jeroen Nootter

Een huiskamer in Nootdorp op een donderdagavond. Een Ekoteam, bestaande uit zeven afgevaardigden van een huishouden, is voor het eerst bijeen. Het komende half jaar zullen ze dat iedere maand doen in een poging een minder milieubelastend huishouden te voeren.

Aemilia de Koningh

Het team komt samen in het kader van het Global Action Plan For The Earth, met als uitgangspunt dat een schonere wereld begint bij het dagelijks leven thuis. Ieder lid heeft een exemplaar van het werkboek van de stichting Global Action Plan Nederland ontvangen. Plaats van samenkomst is het goed geïsoleerde huis van de wethouder van milieu, openbaar vervoer en groen, Hans van den Broeke (PvdA). Initiatiefneemster tot het oprichten van het Ekoteam in Nootdorp is *Riet Schrier*, leidinggevende in de gezins- en bejaardenverzorging en tevens PvdA-gemeenteraadslid.

Ook hoofd afdeling openbare werken, Stefan van Hoorn, is aanwezig. Verder Cocky Maande, die 'werd gevraagd', Ineke Balm, sekretaresse en huisvrouw, voormalig administratief medewerkster Riet Ariës, en leraar Bert Minkman.

Jas aanhouden

De leden van het team, bestaande uit kennissen, collega's en buurtgenoten, vinden dat ze al een redelijk milieuvriendelijk huishouden voeren. Ieder is daarom benieuwd naar wat zij van de deelname aan een Ekoteam opsteken. „Als ik nog zuiniger moet gaan stoken, moet ik binnen m'n jas aanhouden,” zegt leraar Bert. Hij bracht overal in huis spaarlampen aan. De wethouder verving eveneens elke keer als er weer een kleinere spaarlamp op de markt kwam, de oude lampen. De anderen hebben nog geen energiezuinige lampen in huis. In een kennismakingsronde vertellen de leden bij een kopje koffie wat hen bezighoudt. Het gebrekkige openbaar vervoer, de

■ De eerste Ekoteam-bijeenkomst in de huiskamer van de wethouder

vele korte autoritjes van andere Nootdorpers naar kerk of sporthal, de verre vakanties. De leraar verdedigt zich: hij moet wel op vakantie naar Italië, omdat zijn vrouw daar op staat.

De huisgenoten van de teamleden zijn over het algemeen minder milieubewust, menen ze. Het gezin van Riet Schrier wilde haar een afwasmachine geven. Dat vond zij, ondanks haar druk bezette bestaan, niet nodig. 's Winters pakt ze wat vaker de auto, 's zomers compenseert ze dat bij mooi weer: „Dan wil ik me ertoe zetten steeds de fiets te pakken,” vertelt ze.

Scorekeeper

Kortom, alle thema's die te maken hebben het dagelijks handelen, passeren die avond de revue. Het team besluit voor de eerste periode (een maand) drie thema's aan te pakken op weg naar een milieuvriendelijker

huishouden: gas, elektriciteit en water. Wanneer de 'scorekeeper' aan wie de meterstanden worden doorgegeven is gekozen, een nieuwe afspraak is gemaakt en enige toelichting is gegeven op het aflezen van de meterstanden - „Waar zit de watermeter eigenlijk?” - keert iedereen huiswaarts. Echter niet na Van den Broeke er nog even op te hebben gewezen, dat er wel erg veel lampen in zijn huiskamer branden.

Werkboek

Francoise Poll, werkzaam bij de stichting GAP Nederland in Den Haag, vindt het heel wat om als Ekoteam met drie thema's tegelijk te starten. Het werkboek adviseert elke maand een nieuw thema bij de kop te pakken, ofwel stap voor stap te werk te gaan, en met 'Afval' te beginnen. „Want je moet je echt verdiepen in de thema's.” Maar als het om een team van ervarenen op milieugebied gaat, moet het kunnen, vindt ze. 'Niks moet' is een van de punten van het programma.

Wie de gasmeterstand sterk omlaag weet te brengen maar op andere punten achterblijft, levert toch een belangrijke bijdrage, en brengt de mede-teamleden op verrassende ideeën.

Het werkboek geeft informatie over de thema's. Naast de genoemde, zijn dat afval, vervoer en consumptie. Het boek gaat in op de cijfers en feiten en geeft tal van mogelijkheden die leiden tot een ander gedrag. De Ekoteamleden vullen wekelijks de getallen, die de gas-, water- en elektriciteitsmeter melden, op de standen- en aktiekaarten in het boek in.

Stap voor stap

„Juist omdat iedereen als het om het milieu gaat roept: 'Waar moeten we beginnen, of wat maakt mijn gedrag nou uit?', is het EkoteamProgramma opgezet”, zegt Francoise Poll over de achterliggende gedachte bij het Global Action Plan. Het is een stap voor stap-methode die dicht bij huis plaatsvindt het milieu opsplijt in thema's, en het voeren van een milieuvriendelijker huishouden meetbaar maakt. Het idee voor het op deze manier werken aan een meer leefbare wereld is afkomstig van een internationale groep van milieudeskundigen en gedragswetenschappers, waaronder de Amerikaan David Gershon. Terwijl de mens vaak let op 'wat er mis is' en vooral ziet hoeveel troep de buurman op straat zet, is het Global Action Plan gebaseerd op een door Gershon ontwikkelde

Zelf in een Ekoteam

Ekoteams gaan uit van een gedachte die De Kleine Aarde zeer na aan het hart ligt: kijk eerst wat je wél doet aan het behoud van het milieu, voor je bedenkt wat er allemaal niet gebeurt. Jezelf afkraken is makkelijk genoeg. Het van de positieve kant bekijken en vanuit daar starten met besparen werkt nu eenmaal een stuk prettiger.

De Kleine Aarde is officieel steunpunt voor Ekoteams. Wilt u dus meedoen, bel dan De Kleine Aarde en meld u aan. Nog beter is het natuurlijk om zelf een team van vrienden, kennissen, familie, burens of collega's samen te stellen en u gezamenlijk aan te melden.

Dus, meedoen in een Ekoteam:

De Kleine Aarde: 04116- 84921

gedachtengang rond de vraag: 'Wat kan ik wel?' Het werkboek, het feedbacksysteem en het Ekoteam vormen de pijlers van het programma. Francoise Poll: „Het meten speelt daarbij een belangrijke rol omdat men graag een bevestiging voor zijn of haar inspanningen ziet. Met de 'feedback' richt men zich bovendien op de teamleden zelf in plaats van, wat zo vaak gebeurt, de buurman.”

Uiteindelijk gaat het erom de doelstellingen te halen, die het Global Action Plan samen met Earth Day voor het jaar 2000 stelt: vermindering van de CO₂-uitstoot met een vijfde deel, het drinkwatergebruik met eenderde en de afvalberg met driekwart.

Doelstellingen die verder gaan dan bijvoorbeeld het Nationaal Milieubeleidsplan. Het GAP programma heeft enkele jaren proefgedraaid. Er doen nu twaalf landen mee en in Nederland zijn zo'n veertig teams actief. De getallen die de scorekeeper van de teamleden doorkrijgt, geeft hij of zij door aan een van de meldpunten, zoals in Nootdorp de gemeente. De meldpunten geven gegevens door aan GAP Nederland, en daar zorgen ze weer voor de internationale feedback. Over ongeveer vijf jaar hoopt GAP Nederland „dat 75 procent van de Nederlandse bevolking op een of andere manier een Ekoteam programma doorlopen heeft,” zegt Francoise Poll. Nog dit jaar wil het GAP start maken om een Ekoteam programma te introduceren voor huishoudens.

Uitgever VNU moet stapje terug

De Ingenieurskrant van Uitgeversbedrijf VNU wordt verstuurd in plastic. Mét op het plastic de vermelding dat het gebruikte polyethyleen onschadelijk in de vuilverbranding en niet van invloed op de kwaliteit van het grondwater is.

Wim van Heerde, medewerker van dit tijdschrift, liet het er niet bij zitten en stuurde VNU een brief waarin hij vroeg geen gebruikt meer te maken van de tekst. Hoe hij ook wachtte, respons bleef uit. Daarop diende hij een klacht in bij de reclamecodecommissie. Van Heerde: „Bij verbranding van polyethyleen komt kooldioxide vrij. Dat draagt bij aan het broeikaseffect. Die tekst is dus misleidend.”

De uitgever koos eieren voor zijn geld en de gewraakte tekst verdween van de verpakking. Even later kwam ook de reclamecodecommissie tot de slotsom dat de tekst misleidend is.

Van Heerde is tevreden met de uitspraak van de reclamecodecommissie: „Opvallend is dat de producent verantwoordelijk wordt geacht voor het totale produkt. Met inbegrip van de verpakking en de tekst op die verpakking. Er zijn meer gebruikers van de gewraakte tekst of een bijna gelijke tekst. De ekologisch geteelde Santé-aardappelen die bij de Jac Hermans in de supermarkt liggen, hebben een plastic verpakking met dezelfde tekst.” Mogelijkheden voor de toekomst dus genoeg.

Overigens worden ook milieutijdschriften in een zak van polyethyleen verspreid. 'Milieu' van uitgeverij Boom in Meppel en het 'ROM' van uitgeverij Delwel in Den Haag moeten nog leren wat milieu eigenlijk is.

Architecten van het landschap

Friese boeren willen milieu en landbouw sparen

Plannen om van landbouwgrond in de Friese Wouden natuurreervaat te maken, liggen klaar. Desondanks vinden boeren dat hun streek wordt bedreigd. Een aantal van hen stak de koppen bij elkaar en richtte verenigingen op voor natuur- en landschapsbeheer. Een gesprek met Taeke Hoeksma, boer en initiatiefnemer uit Achtkarspelen.

Peter van der Ven

Van Brabant naar Achtkarspelen is een reis over bijna de hele lengte van het land. Verschillende landschappen glijden aan me voorbij. Van Brabantse zandgronden, het rivierenlandschap, de Betuwe, de Utrechtse veenweidegebieden en heuvelrug, de Gelderse vallei, de Veluwe, tot weidse graslanden. Uiteindelijk zijn daar de Friese Wouden.

Bij de Friese Wouden stel ik me een strak en monotoon landschap voor met veel weilanden en water. Tot mijn verbazing trekt er echter een kleinschalig landbouwgebied aan me voorbij. Veel sloten, houtsingels, hagen, poelen en kleine dorpjes met de typische kerktoeren met zadeldak.

Kleinschalig

Hoeksma laat me wat van het typische landschap zien. Hij vertelt dat de meeste percelen een grootte hebben van amper één à twee hektare en vijftig tot tachtig meter breed zijn. Om de percelen heen liggen houtsingels.

„In dit stuk zijn die houtsingels vooral van elzen. Elzen werken prima als perceelafscheiding, want ze kunnen tegen natte voeten. Bovendien vindt het vee de bladeren niet smakelijk. In een ander deel van Achtkarspelen zijn er 'dykswällen': een verhoging met vaak aan beide zijden een greppel. Op de verhoging staan dan eiken in plaats van elzen. Hier en daar hebben we

ook meidoornhagen als perceelafscheiding,” aldus Hoeksma.

Hoeksma denkt dat de Friese Wouden interessant zijn voor toeristen: de verscheidenheid, het open karakter van de landschap, de verschillende typen houtsingels. „Ze zijn kleinschalig, je vindt er drinktobben, monumentale gebouwen, de Fries-Groningse heide en veenaafgravingen. Misschien moeten we denken aan wandelpaden die deels door de weilanden gaan.”

Boerenbeheer

Het begon eigenlijk in de 'kritekommissie', het plaatselijk overleg van de Friese boerenorganisatie. Daar bleek veel weerstand te zijn tegen de plannen van de overheid om van de landbouwgrond natuurreervaat te maken.

Daarop nam Hoeksma met twee andere boeren een initiatief dat het typische landschap van Achtkarspelen moet behouden. Ze trommelen wat boeren uit de gemeente op en tijdens een bijeenkomst werd de

■ **Houtsingels worden hier en daar weggehaald of slecht onderhouden**

Vereniging voor Agrarisch Natuur- en landschapsbeheer in het leven geroepen.

Van de ongeveer zesduizend hektare landbouwgrond in Achtkarspelen zou vijftienhonderd hektare reservaat moeten worden.

„Dat zien we niet zitten,” zegt Hoeksma. „Het overgrote deel van de veehouders hier boert vrij extensief, en houdt dus weinig koeien per hektare. En dat doen ze naar tevredenheid. Vijftienhonderd hektare minder zou betekenen dat de veehouderij veel intensiever gaat werken. Dat is niet goed voor het milieu.”

„Bovendien zou een deel van het karakteristieke landschap verdwijnen. De plannen om een moeras aan te leggen en een deel van de houtsingels te kappen liggen klaar. De oude houtsingels worden vervangen door nieuwe van ongeveer zestien à zeventien meter breed, die veel verder uit elkaar liggen. Zulke brede houtsingels komen hier nergens voor. Dat hoort niet in het landschap,” aldus de Friese boer.

Verwildering

„We vragen ons af of de overheid en Staatsbosbeheer met hun bezuinigingen die

foto De Kleine Aarde

stukken natuur goed kan onderhouden. Een stuk moeras kan best mooi zijn, maar de Friese Wouden is een onderhouden landschap. Geen van de boeren van de vereniging heeft behoefte aan verwildering. Daar zijn we wel bang voor," geeft Hoeksma te kennen.

„Maar vroeger zal hier toch moeras zijn geweest? En zijn die brede houtsingels niet belangrijk als verbinding tussen verschillende stukken natuur?”

„Het gaat om de landschappelijke waarde van dit stukje Nederland. Dit soort kleinschalige percelen kom je weinig meer tegen. Laat staan onze typische dykswallen. Er liggen hier pingo's, plassen met hun oorsprong in de ijstijd. In plaats van hier en daar reservaten met daaromheen intensievere landbouw, willen we een totaal landschapsbehoud.”

Hoeksma straalt als hij over de vereniging praat. Hij schat dat ruim tachtig procent van de boeren in zijn gemeente met de vereniging meedoet. De anderen komen er de komende tijd wel bij, verwacht hij. „Er gaat van een vereniging met zo'n doelstelling een sociale druk uit om mee te doen. En dat zal hopelijk ook gelden voor de burgers die hier een klein stukje grond hebben.”

Straf

Extensieve landbouw omzetten naar natuur wordt door boeren ervaren als een straf voor hun inspanningen om natuur en landschap in stand te houden. De boeren voelen zich de architecten van het landschap. Natuur en landschap zijn de bijproducten van de landbouw.

„Het zou onlogisch zijn, juist in deze tijd van het milieu, boeren te dwingen intensie-

ver te gaan laten werken,” vindt Hoeksma. „Onderzoek toont aan dat de 'zuinige' boeren voor het milieu de betere zijn. Minder krachtvoer, minder kunstmest, dierlijke mest van een betere kwaliteit, meer weidevogels. En in de Friese Wouden zitten veel 'zuinige' boeren.” Hoeksma laat trots zien dat zijn bedrijfscijfers ruim beter zijn dan de landelijke gemiddelden.

Natuurlijk zijn er boeren die zwichten voor grotere en gemakkelijker te bewerken percelen. Er verdwijnen de laatste jaren houtsingels en houtwallen worden sterk uitgedund. Het is begrijpelijk. Hoe meer houtsingels er per hectare staan, des te meer verlies aan opbrengst van de weilanden. En onderhoud kost tijd. Een mooi landschap is aantrekkelijk om in te werken, maar een boerderij blijft vooral een economische activiteit.

Vroeger hadden houtsingels economisch nut: ze zorgden voor brandhout of hout voor bezemstelen. Nu kosten ze geld. Hetzelfde geldt voor de oude drinkpoelen. Het is tegenwoordig gemakkelijker om een pomp met zonnecellen neer te zetten.

Beloning

De volgende stap voor de vereniging is zoeken naar financiering voor het landschaps- onderhoud. Als een aantrekkelijk landschap kosten met zich meebrengt voor de boer, is het reëel dat hij daarvoor volwaardig betaald wordt, denken de leden.

De afgelopen jaren is geprobeerd met overheidsgeld hier en daar achterstallig onderhoud van het landschap in te halen. Maar dat is tijdelijk. Juist financiering voor duur-

■ Drinkdobbet met houtsingel

zaam onderhoud is nodig. De oplossing van de vereniging is als volgt: het geld dat gereserveerd is voor de herinrichting van landelijk Achtkarspelen met de daarbij horende reservaten en onderhoud, kan gebruikt worden voor landschapsonderhoud door boeren. Hoeksma: „De boeren moeten naar prestatie beloond worden. Meer en betere houtwallen en drinkpoelen moeten een hogere beloning betekenen. Dat is het nadeel van de gebiedsgerichte regeling. Daarin zijn de vergoedingen voor elke boer hetzelfde, of hij nu veel doet of niets.

„Waarom nu dan toch een vereniging terwijl de vergoeding individueel, per boer, moet worden?”

„Als boer heb je weinig in te brengen bij de overheid. Als vereniging wil zeker een gemeente, maar hopelijk ook de provincie, eerder naar je luisteren. Gedeputeerde Staten van Friesland lijkt sympathiek tegenover het idee te staan, en het NBLF, een overheidsinstantie voor natuur, bos, landschap en fauna ook. Die zullen de landelijke bestuurders moeten overhalen zodat we de financiering rond krijgen.”

Voor Hoeksma is de duurzaamheid van het platteland een belangrijk punt. „Met het wegtrekken van de boeren wordt het platteland er niet leefbaarder op. Als de samenleving geld uittrekt voor landschapsonderhoud en natuurbeheer moet dat ten goede komen aan werkgelegenheid in de streek. De boerenbedrijven kunnen dat werk prima uitvoeren.”

„Allemaal mooi, maar wie moet de controle gaan doen, de overheid? Dat gaat veel geld kosten en levert een hoop papierwerk.”

„Nee, wij hebben voorkeur voor controle door de eigen vereniging in plaats van door buitenstaanders. Dat zal de boeren meer stimuleren.”

„De vereniging moet meer gaan doen op den duur. Dus niet alleen hoe je goed houtwallen en drinkdobbet onderhoudt, maar ook de mineralenbalans, dus het zo efficiënt mogelijk gebruiken van voedingsstoffen en het zo veel mogelijk voorkomen van verliezen van mineralen. Via de vereniging zal het gemakkelijker zijn boeren te stimuleren nestbeschermers voor weidevogels te plaatsen, een natuurvriendelijker slootkantenbeheer toe te passen, en zo zijn er meer mogelijkheden.”

Veehouder Hoeksma is een rustige Friese boer, maar je kunt het plezier in zijn ogen zien als hij over zijn vereniging en het Friese landschap vertelt. En dat slaat over: komende zomer voor mij een fietsvakantie in de Friese Wouden.

foto De Kleine Aarde

Help De Kleine Aarde aan meer donateurs!

Groei nodig met het oog op de toekomst

De komende jaren staat De Kleine Aarde voor een grootse taak: eind 1995 moet het aantal donateurs gestegen zijn tot 20.000, om de toekomst van die unieke plek in Boxtel veilig te stellen. De Kleine Aarde doet een beroep op alle huidige donateurs om dat doel te helpen bereiken. Ga op stap met de kaart in dit tijdschrift om vrienden, kennissen, familie en collega's te interesseren.

De Kleine Aarde beschouwt haar donateurs als 'ambassadeurs', die meehelpen de idealen van een gezonde, milieuvriendelijke leefwijze verder uit te dragen. Elke donateur die enkele ideeën uit het tijdschrift oppikt en in praktijk brengt, is een voorbeeld voor zijn of haar omgeving.

Donateurs steeds belangrijker

Gelukkig is er de laatste jaren niet heel veel reden tot bezorgdheid. Het aantal donateurs is sinds 1987 gestadig gestegen. Eind 1992 bedroeg het aantal om precies te zijn 12.642. Vijf jaar geleden lag het rond de negen duizend. De traditionele taart bij de duizendste nieuwe aanmelding, komt elk jaar een paar weken eerder op tafel. Naast bovengenoemde overwegingen staat er nog een groot belang op het spel: geld. De donateurs zorgen voor eenderde van de inkomsten. Daarnaast zijn er subsidies van de ministeries van VROM, Landbouw en WVC, die samen ook ongeveer eenderde bijdragen. Het restant verdient De Kleine Aarde zelf met kursusunkomsten, verkoop van groente, boeken en dergelijke. De totale exploitatie is ongeveer 1,4 miljoen per jaar. De laatste jaren is de tendens, dat de donaties een groter deel van de inkomsten uitmaken, terwijl het aandeel van de subsidies afneemt. De Kleine Aarde wordt langzaam aan onafhankelijker van subsidies en tegelijk afhankelijker van donateurs. Op zichzelf is dat een gunstige ontwikkeling: afhanke-

lijk zul je altijd blijven. Wees dan liever afhankelijk van mensen die de idealen delen.

Geen drempel

De hoogte van de jaarlijkse donatie is regelmatig een punt van discussie. Enerzijds wil De Kleine Aarde geen elitaire instelling zijn: het donateurschap moet voor zoveel mogelijk mensen bereikbaar zijn. Dat pleit voor een laag bedrag. Anderzijds wijst het lezersonderzoek uit 1991 uit, dat de gemiddelde donateur beslist niet arm is. Daarom worden twee bedragen gehanteerd. Een standaardbedrag van f 40,- en een minimumbedrag van f 25,-. Ook lagere bijdragen zijn mogelijk. Deze donateurs ontvangen echter geen tijdschrift, maar in plaats daarvan een 'Jaarbericht' in december. Met deze aanpak wil De Kleine Aarde het voor iedereen mogelijk maken 'erbij' te horen en tegelijk het nodige geld binnenkrijgen.

Dat benodigde bedrag is de laatste jaren flink gestegen. Met de toename van de interesse in 'milieu' is het werk in Boxtel vervelend. Het leidde tot aanname van meer personeel, terwijl ook de overige kosten toenamen. De jaarlijkse exploitatie van 1,4 miljoen is een verdubbeling ten opzichte van 1987. Momenteel heeft het centrum 21 betaalde mensen in dienst. Daarnaast zijn er tien onbetaalde vaste medewerkers. In de zomermaanden komen daar gemiddeld tien mensen bij, die werken op de ekologische tuin en in het Bezoekerscentrum. Om het werk goed te kunnen doen, is bovendien betere huisvesting nodig. De plannen liggen klaar voor een nieuw gebouw, waarin een nieuw Bezoekerscentrum komt, naast accommodatie voor cursisten die meerdaagse cursussen volgen. De bouw van dit ekologische voorbeeldgebouw zal de jaarlijkse lasten doen toenemen.

Bomen voor het milieu

Kijkend naar de toekomst is een stijging van het aantal donateurs hard nodig. Op zichzelf hoeft dat niet zo moeilijk te zijn.

Organisaties als Natuurmonumenten en de provinciale landschappen boekten de afgelopen jaren honderdduizenden nieuwe leden. Maar daartoe stuurden zij miljoenen brieven het land in. De vraag dringt zich op hoeveel bomen je mag offeren om het milieu te redden.

Met een dergelijke papierverspilling zou De Kleine Aarde zichzelf ongeloofwaardig maken. En het is trouwens veel te duur. Daarom hierbij een beroep op de donateurs. Help De Kleine Aarde aan meer donateurs, door met bijgaande kaart op pad te gaan. We stellen een kadootje in het vooruitzicht, als aardigheidje. Niet dat u het daarvoor hoeft te doen. Als u grote prijzen wilt winnen, doe dan aan Hitbingo mee. Zie het als waardering voor uw bijdrage aan het doel van De Kleine Aarde.

Hoe het werkt

In deze Kleine Aarde vindt u twee kaarten. Aan de achterzijde van elke kaart is ruimte voor drie adressen van nieuwe donateurs. Aan de voorzijde kunt u uw eigen naam en adres invullen.

U kunt met de kaart nieuwe donateurs werven: op het werk, op school, de burens, op een verjaardagsfeestje, in de vereniging of wat u maar kunt bedenken. Hebt u een origineel idee, laat het dan weten! Wellicht kunnen anderen hun voordeel ermee doen. Misschien wilt u bepaalde mensen een abonnement kado doen. Ook dat kan. Kruis in dat geval het juiste vakje aan.

Als u een kaart vol hebt (of als u denkt dat u niet méér mensen kunt vinden), doe de kaart dan op de bus.

De nieuwe donateurs die u werft, ontvangen zo spoedig mogelijk het Welkomstpakket met informatie over De Kleine Aarde en dit

foto De Kleine Aarde

jaar vier keer het tijdschrift in de bus. Zij ontvangen een acceptgirokaart voor de donatie. Als u een cadeau-abonnement hebt weggegeven, sturen wij de girokaart aan u.

Vergeet niet uw eigen naam en adres aan de voorzijde in te vullen en het cadeautje aan te kruisen dat u wenst.

1. Als u één donateur werft, ontvangt u naar keuze een pakje Hergebruiketickets of een set van acht ansichtkaarten op kringlooppapier.

Wat u nog meer kunt doen

Wilt u meer doen om De Kleine Aarde aan een grotere achterban te helpen? Hierbij enkele mogelijkheden.

Enkele keren per jaar brengt De Kleine Aarde de Aktiviteitenkrant uit, met het programma en algemene informatie over het centrum in Boxtel. Deze krant wordt gratis verspreid via winkels, bibliotheken, natuurvoedingswinkels en dergelijke. Mocht u in de gelegenheid zijn deze krant te helpen

■ Grote Open Dag 1992

gesteld bij economische ontwikkelingen die uitgaan van 'groter' en 'meer'.

Intern duikt de discussie regelmatig op, als het gaat om uitbreiding van personeel, terrein en activiteiten. Kies je voor kwaliteit of kwantiteit? Ergens moet een optimale schaal zijn, waarop het werk zo mens- en milieuvriendelijk mogelijk gebeurt.

De eveneens in Boxtel gevestigde organisa-

waalf Ambachten kondigde enkele leden een 'abonnee-stop' af. Bij het n van een bepaald maximum zou er nieuwe abonnee meer bij kunnen, ten andere opzegt. Andere belangstellenden op de wachtlijst.

De Kleine Aarde is zo'n 'stop' nog de orde. Vooralsnog zijn er grote potentiële belangstellenden, die bereikt zijn. En daarnaast zijn extra en de komende jaren hard nodig.

oel

De Kleine Aarde (sinds 1972) wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke leefwijze, gericht op landbouwmethoden, voeding en omgang met energiebronnen, die het milieu ontzien en duurzame ontwikkeling ook in andere gebieden ondersteunen.

De Kleine Aarde

Wervingsactie 1993

Vermeld hieronder de namen van de nieuwe donateurs die u voor De Kleine Aarde hebt gewonnen. De minimumdonatie is f 25,-. Wilt u iemand een abonnement cadeau doen, kruis dan het vakje aan.

1.	Naam	
	Adres	
	Postcode/Plaats	
	☐ Aankruisen voor cadeau-abonnement (girokaart naar adres aan ommezijde)	
2.	Naam	
	Adres	
	Postcode/Plaats	
	☐ Aankruisen voor cadeau-abonnement (girokaart naar adres aan ommezijde)	
3.	Naam	
	Adres	
	Postcode/Plaats	
	☐ Aankruisen voor cadeau-abonnement (girokaart naar adres aan ommezijde)	

Deze kaart kan zo op de bus.

Help De Kleine Aarde aan meer donateurs!

Groei nodig met het oog op de toekomst

De komende jaren staat De Kleine Aarde voor een grootse taak: eind 1995 moet het aantal donateurs gestegen zijn tot 20.000, om de toekomst van die unieke plek in Boxtel veilig te stellen. De Kleine Aarde doet een beroep op alle huidige donateurs om dat doel te helpen bereiken. Ga op stap met de kaart in dit tijdschrift om vrienden, kennissen, familie en kollega's te interesseren.

De Kleine Aarde beschouwt haar donateurs als 'ambassadeurs', die meehelpen de idealen van een gezonde, milieuvriendelijke leefwijze verder uit te dragen. Elke donateur die enkele ideeën uit het tijdschrift oppikt en in praktijk brengt, is een voorbeeld voor zijn of haar omgeving.

Donateurs steeds belangrijker

Gelukkig is er de laatste jaren niet heel veel reden tot bezorgdheid. Het aantal donateurs is sinds 1987 gestadig gestegen. Eind bedroeg het aantal om precies te zijn 12.642. Vijf jaar geleden lag het rond negen duizend. De traditionele taart b duizendste nieuwe aanmelding, komt jaar een paar weken eerder op tafel. Naast bovengenoemde overwegingen er nog een groot belang op het spel: g De donateurs zorgen voor eenderde v inkomsten. Daarnaast zijn er subsidie de ministeries van VROM, Landbouw WVC, die samen ook ongeveer eende bijdragen. Het restant verdient De Kle Aarde zelf met kursusinkomsten, verk van groente, boeken en dergelijke. De exploitatie is ongeveer 1,4 miljoen pe De laatste jaren is de tendens, dat de c ties een groter deel van de inkomsten ken, terwijl het aandeel van de subsid afneemt. De Kleine Aarde wordt lang aan onafhankelijker van subsidies en lijk afhankelijker van donateurs. Op z is dat een gunstige ontwikkeling: afha

lijk zul je altijd blijven. Wees dan liever afhankelijk van mensen die de idealen delen.

Geen drempel

De hoogte van de jaarlijkse donatie is regelmatig een punt van discussie. Enerzijds wil De Kleine Aarde geen elitaire instelling zijn: het donateurschap moet voor zoveel mogelijk mensen bereikbaar zijn. Dat pleit voor een laag bedrag. Anderzijds wijst het lezersonderzoek uit 1991 uit, dat de gemiddelde donateur beslist niet arm is. Daarom worden twee bedragen gehanteerd. Een standaardbedrag van f 40,- en een minimumbedrag van f 25,-. Ook lagere bijdragen zijn mogelijk. Deze donateurs ontvangen echter geen tijdschrift, maar in plaats daarvan een 'Jaarbericht' in december. Met deze aanpak wil De Kleine Aarde het voor iedereen mogelijk maken 'erbij' te horen en tegelijk het nodige geld binnenkrijgen.

Bomen voor het milieu

Kijkend naar de toekomst is een stijging van het aantal donateurs hard nodig. Op zichzelf hoeft dat niet zo moeilijk te zijn.

Organisaties als Natuurmonumenten en de provinciale landschappen boekten de afgelopen jaren honderdduizenden nieuwe leden. Maar daartoe stuurden zij miljoenen brieven het land in. De vraag dringt zich op hoeveel bomen je mag offeren om het milieu te redden.

Met een dergelijke papierverspilling zou De Kleine Aarde zichzelf ongeloofwaardig maken. En het is trouwens veel te duur. Daarom hierbij een beroep op de donateurs. Help De Kleine Aarde aan meer donateurs, door met bijgaande kaart op pad te gaan. We stellen een kadootje in het vooruitzicht, als aardigheidje. Niet dat u het daarvoor hoeft te doen. Als u grote prijzen wilt winnen, doe dan aan Hitbingo mee. Zie het als waardering voor uw bijdrage aan het doel van De Kleine Aarde.

Een presentje voor u

De nieuwe donateurs aan ommezijde zijn aangebracht door:

Naam _____

Adres _____

Postcode/Plaats _____

Stuur mij het volgende presentje:

1. Voor 1 donateur:

- ☐ een pakje hergebruiketiketten
- ☐ een set ansichtkaarten

2. Voor 2 donateurs:

- ☐ een deeltje uit de serie Ecologische Alternatieven naar keuze:

3. Voor 3 donateurs:

- ☐ het boek 'Een Spoor van Paardemest'
- ☐ het boek 'Mijn Paradijs'

(Kruis het gewenste aan)

Postzegel
hoeft niet,
mag wel

De Kleine Aarde

Antwoordnummer 16151

5280 VJ Boxtel

foto De Kleine Aarde

jaar vier keer het tijdschrift in de bus. Zij ontvangen een acceptgirokaart voor de donatie. Als u een cadeau-abonnement hebt weggegeven, sturen wij de girokaart aan u.

Vergeet niet uw eigen naam en adres aan de voorzijde in te vullen en het cadeautje aan te kruisen dat u wenst.

1. Als u één donateur werft, ontvangt u naar keuze een pakje Hergebruiketickets of een set van acht ansichtkaarten op kringlooppapier.

Wat u nog meer kunt doen

Wilt u meer doen om De Kleine Aarde aan een grotere achterban te helpen? Hierbij enkele mogelijkheden.

Enkele keren per jaar brengt De Kleine Aarde de Aktiviteitenkrant uit, met het programma en algemene informatie over het centrum in Boxtel. Deze krant wordt gratis verspreid via winkels, bibliotheken, natuurvoedingswinkels en dergelijke. Mocht u in de gelegenheid zijn deze krant te helpen

■ Grote Open Dag 1992

gesteld bij economische ontwikkelingen die uitgaan van 'groter' en 'meer'.

Intern duikt de discussie regelmatig op, als het gaat om uitbreiding van personeel, terrein en activiteiten. Kies je voor kwaliteit of kwantiteit? Ergens moet een optimale schaal zijn, waarop het werk zo mens- en milieuvriendelijk mogelijk gebeurt.

De eveneens in Boxtel gevestigde organisa-

twaaft Ambachten kondigde enkele leden een 'abonnee-stop' af. Bij het n van een bepaald maximum zou er eeuwige abonnee meer bij kunnen, ten andere opzegt. Andere belangstellenden op de wachtlijst.

De Kleine Aarde is zo'n 'stop' nog in de orde. Vooralsnog zijn er grote potentiële belangstellenden, die bereikt zijn. En daarnaast zijn extra ten de komende jaren hard nodig.

Doel

De Kleine Aarde (sinds 1972) wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een milieuvriendelijke leefwijze, gericht op landbouwmethoden, voedselgewoonten en omgang met energiebronnen, die het milieu ontzien en duurzame ontwikkeling ook in andere gebieden ondersteunen.

De Kleine Aarde

Wervingsactie 1993

Vermeld hieronder de namen van de nieuwe donateurs die u voor De Kleine Aarde hebt gewonnen. De minimumdonatie is / 25,-. Wilt u iemand een abonnement cadeau doen, kruis dan het vakje aan.

1.	Naam	
	Adres	
	Postcode/Plaats	
	☐ Aankruisen voor cadeau-abonnement (girokaart naar adres aan ommezijde)	
2.	Naam	
	Adres	
	Postcode/Plaats	
	☐ Aankruisen voor cadeau-abonnement (girokaart naar adres aan ommezijde)	
3.	Naam	
	Adres	
	Postcode/Plaats	
	☐ Aankruisen voor cadeau-abonnement (girokaart naar adres aan ommezijde)	

Deze kaart kan zo op de bus.

Help De Kleine Aarde aan meer donateurs!

Groei nodig met het oog op de toekomst

De komende jaren staat De Kleine Aarde voor een grootse taak: eind 1995 moet het aantal donateurs gestegen zijn tot 20.000, om de toekomst van die unieke plek in Boxtel veilig te stellen. De Kleine Aarde doet een beroep op alle huidige donateurs om dat doel te helpen bereiken. Ga op stap met de kaart in dit tijdschrift om vrienden, kennissen, familie en kollega's te interesseren.

De Kleine Aarde beschouwt haar donateurs als 'ambassadeurs', die meehelpen de idealen van een gezonde, milieuvriendelijke leefwijze verder uit te dragen. Elke donateur die enkele ideeën uit het tijdschrift oppikt en in praktijk brengt, is een voorbeeld voor zijn of haar omgeving.

Donateurs steeds belangrijker

Gelukkig is er de laatste jaren niet heel veel reden tot bezorgdheid. Het aantal donateurs is sinds 1987 gestadig gestegen. Eind 1992 bedroeg het aantal om precies te zijn 12.642. Vijf jaar geleden lag het rond negen duizend. De traditionele taart bij duizendste nieuwe aanmelding, komt jaar een paar weken eerder op tafel. Naast bovengenoemde overwegingen er nog een groot belang op het spel: g De donateurs zorgen voor eenderde v inkomsten. Daarnaast zijn er subsidie de ministeries van VROM, Landbouw WVC, die samen ook ongeveer eende bijdragen. Het restant verdient De Kle Aarde zelf met kursusinkomsten, verk van groente, boeken en dergelijke. De exploitatie is ongeveer 1,4 miljoen pe De laatste jaren is de tendens, dat de d ties een groter deel van de inkomsten ken, terwijl het aandeel van de subsidi afneemt. De Kleine Aarde wordt lang: aan onafhankelijker van subsidies en t lijk afhankelijker van donateurs. Op z is dat een gunstige ontwikkeling: afha

lijk zul je altijd blijven. Wees dan liever afhankelijk van mensen die de idealen delen.

Geen drempel

De hoogte van de jaarlijkse donatie is regelmatig een punt van discussie. Enerzijds wil De Kleine Aarde geen elitaire instelling zijn: het donateurschap moet voor zoveel mogelijk mensen bereikbaar zijn. Dat pleit voor een laag bedrag. Anderzijds wijst het lezersonderzoek uit 1991 uit, dat de gemiddelde donateur beslist niet arm is. Daarom worden twee bedragen gehanteerd. Een standaardbedrag van f 40,- en een minimumbedrag van f 25,-. Ook lagere bijdragen zijn mogelijk. Deze donateurs ontvangen echter geen tijdschrift, maar in plaats daarvan een 'Jaarbericht' in december. Met deze aanpak wil De Kleine Aarde het voor iedereen mogelijk maken 'erbij' te horen en tegelijk het nodige geld binnenkrijgen.

Dat benodigde bedrag is de laatste jaren

Bomen voor het milieu

Kijkend naar de toekomst is een stijging van het aantal donateurs hard nodig. Op zichzelf hoeft dat niet zo moeilijk te zijn.

Organisaties als Natuurmonumenten en de provinciale landschappen boekten de afgelopen jaren honderdduizenden nieuwe leden. Maar daartoe stuurden zij miljoenen brieven het land in. De vraag dringt zich op hoeveel bomen je mag offeren om het milieu te redden.

Met een dergelijke papierverspilling zou De Kleine Aarde zichzelf ongeloofwaardig maken. En het is trouwens veel te duur. Daarom hierbij een beroep op de donateurs. Help De Kleine Aarde aan meer donateurs, door met bijgaande kaart op pad te gaan. We stellen een kadootje in het vooruitzicht, als aardigheidje. Niet dat u het daarvoor hoeft te doen. Als u grote prijzen wilt winnen, doe dan aan Hitbingo mee. Zie het als waardering voor uw bijdrage aan het doel van De Kleine Aarde.

Een presentje voor u

De nieuwe donateurs aan ommezijde zijn aangebracht door:

Naam

Adres

Postcode/Plaats

Stuur mij het volgende presentje:

1. Voor 1 donateur:

- ☐ een pakje hergebruiketiketten
- ☐ een set ansichtkaarten

2. Voor 2 donateurs:

- ☐ een deeltje uit de serie Ecologische Alternatieven naar keuze:

3. Voor 3 donateurs:

- ☐ het boek 'Een Spoor van Paardemest'
- ☐ het boek 'Mijn Paradijs'

(Kruis het gewenste aan)

Postzegel
hoeft niet,
mag wel

De Kleine Aarde

Antwoordnummer 16151

5280 VJ Boxtel

jaar vier keer het tijdschrift in de bus. Zij ontvangen een acceptgirokaart voor de donatie. Als u een cadeau-abonnement hebt weggegeven, sturen wij de girokaart aan u.

Vergeet niet uw eigen naam en adres aan de voorzijde in te vullen en het cadeautje aan te kruisen dat u wenst.

1. Als u één donateur werft, ontvangt u naar keuze een pakje Hergebruiketiketten of een set van acht ansichtkaarten op kringlooppapier.

2. Als u twee donateurs werft, krijgt u een deeltje uit de serie 'Ekologische Alternatieven' naar keuze. Zie de binnenkant van de omslag voor de titels.

3. Bij drie donateurs hebt u de keuze uit het boek 'Een spoor van Paardemest', een kleurrijk, ontroerend en amusant relaas van een trektocht met paard en woonwagen door Frankrijk of het boek 'Mijn Paradijs', over de unieke tuin van Heinz Erven in het Duitse Remagen.

Bovendien ontvangt u voor elke geworven donateur een waardebon, die geldig is tijdens de Grote Open Dag van De Kleine Aarde. Met de bonnen kunt een deelnemen aan een spannende wedstrijd, waarmee u kans maakt op een drie-gangen-diner voor twee personen op De Kleine Aarde, inclusief een rondleiding. Om hiervan gebruik te maken moet uw inzending natuurlijk vóór de Open Dag binnen zijn!

Wat u nog meer kunt doen

Wilt u meer doen om De Kleine Aarde aan een grotere achterban te helpen? Hierbij enkele mogelijkheden.

Enkele keren per jaar brengt De Kleine Aarde de Aktiviteitenkrant uit, met het programma en algemene informatie over het centrum in Boxtel. Deze krant wordt gratis verspreid via winkels, bibliotheken, natuurvoedingswinkels en dergelijke. Mocht u in de gelegenheid zijn deze krant te helpen verspreiden, dan kunnen wij u een pakje van tien of 25 kranten sturen.

Er zijn kleurige wervingskaarten met korte informatie over De Kleine Aarde en een antwoordkaart. Ze worden zoveel mogelijk toegevoegd aan alle post die in Boxtel de deur uit gaat. Ziet u mogelijkheden om deze kaarten te verspreiden onder belangstellenden, dan kunnen wij u een gewenst aantal sturen.

Voor al het drukwerk geldt, dat het zoveel mogelijk terecht moet komen bij belangstellenden. Overweeg dus goed hoeveel u wilt verspreiden en op welke manier. Zomaar uitdelen op straat heeft geen zin.

Groei

Hoort het streven naar een grotere achterban eigenlijk wel bij een organisatie als De Kleine Aarde? Al in 1972 waarschuwde de Club van Rome voor 'Grenzen aan de groei' en in dit tijdschrift zijn regelmatig vragen

■ Grote Open Dag 1992

gesteld bij economische ontwikkelingen die uitgaan van 'groter' en 'meer'.

Intern duikt de discussie regelmatig op, als het gaat om uitbreiding van personeel, terrein en activiteiten. Kies je voor kwaliteit of kwantiteit? Ergens moet een optimale schaal zijn, waarop het werk zo mens- en milieuvriendelijk mogelijk gebeurt.

De eveneens in Boxtel gevestigde organisatie De Twaalf Ambachten kondigde enkele jaren geleden een 'abonnee-stop' af. Bij het bereiken van een bepaald maximum zou er geen nieuwe abonnee meer bij kunnen, tenzij een andere opzegt. Andere belangstellenden komen op de wachtlijst.

Voor De Kleine Aarde is zo'n 'stop' nog niet aan de orde. Vooralsnog zijn er grote groepen potentiële belangstellenden, die nog niet bereikt zijn. En daarnaast zijn extra inkomsten de komende jaren hard nodig.

Het doel

De Kleine Aarde (sinds 1972) wil zoveel mogelijk mensen interesseren voor een gezonde, milieuvriendelijke leefwijze, gebaseerd op landbouwmethoden, voedingsgewoonten en omgang met energie en grondstoffen, die het milieu ontzien en een duurzame ontwikkeling ook in anderen landen ondersteunen.

De Kleine Aarde

Aktiviteitenprogramma

Meedoen met een cursus? Vul de bon in. Doe hem wel tijdig op de bus. Let op de uiterste datum van aanmelden. Wacht niet te lang, want vol is vol. U krijgt meteen een bevestiging van uw inschrijving. Het cursusgeld betaalt u vooraf met de acceptgirokaart die wij u toezenden. Een week voor de cursus volgt uitgebreidere informatie. Donateurs krijgen tien procent korting. Als u graag wilt deelnemen aan een cursus, maar het is echt te duur voor u, neem dan contact op met De Kleine Aarde. In bijzondere gevallen is korting mogelijk. Mocht u de inschrijving willen annuleren, doe dat dan uiterlijk twee weken voor de cursus. U ontvangt het cursusgeld dan terug. Wie later annuleert is 50 procent van het cursusgeld verschuldigd. Eerst meer weten? Schrijf of bel! Telefoon: 04116-84921 (werkdagen van 9.00 tot 17.00 uur) Schriftelijk: De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel Bezoekadres: Het Klaverblad 1, Boxtel

Algemeen

Welkom in Boxtel Zomerrondleiding

Elke zondag, vrijdag en woensdag in juli en augustus (14.00)

Het hele jaar is iedereen welkom voor een bezoek aan De Kleine Aarde. Met een 'Doe-het-zelf-rondleidingspakketje' (f 4,-) kunt u het terrein bekijken en krijgt u de sleutels mee van het Piramidehuis.

Nog interessanter wordt het bezoek als u meedoet aan één van de rondleidingen in juli en augustus. Een medewerker van De Kleine Aarde leidt u dan rond over het terrein. Bij hem of haar kunt u al uw vragen stellen.

De rondleidingen zijn in juli en augustus elke woensdag, vrijdag en

zondag, steeds om 14.00 uur. U maakt een wandeling in de ekologische tuin, bekijkt het Bolhuis en de Piramidewoning en alle andere bezienswaardigheden op het terrein. Daarna kunt u genieten van een kopje (kruiden) thee of koffie in het Bezoekerscentrum.

Prijs: f 5,-. Kinderen tot en met 6 jaar gratis, kinderen van 7 tot en met 12 jaar f 2,50.

Aanmelden niet nodig

Uit eten bij De Kleine Aarde

Elke vrijdag in juli en augustus (18.00)

In de zomermaanden juli en augustus serveert De Kleine Aarde iedere vrijdag een ekologische maaltijd. Dat kan een mooie afsluiting zijn van een langer bezoek aan Boxtel.

Chef-kok Marianka Wanninkhof staat er voor in dat er elke keer van een nieuw drie gangenmenu te genieten valt. Voor kinderen maakt zij een apart gerecht. U krijgt de recepten mee naar huis, zodat u het thuis kunt overdoen. Er is altijd veel belangstelling voor deze maaltijden. Daarom moet u vooraf telefonisch reserveren. Op vrijdag zijn er zomerrondleidingen op De Kleine Aarde. Veel bezoekers combineren die met een maaltijd. Kosten: f 20,- voor volwassenen, f 10,- voor kinderen van 4 t/m 12 jaar. Tot 4 jaar gratis.

Reserveren: 04116-84921 tot 14.00 uur.

De maaltijd begint om 18.00 uur.

Natuurlijke cosmetika zelf maken (weekendkursus)

3 en 4 april (za 11.00-za 15.30)

Zelf crèmes en tonics maken van bloemen, blaadjes en kruiden is een leuke bezigheid. Als je ze in potjes doet met je eigen merk, heb je je schoonheidsverzorging in eigen hand.

Gekochte cosmetika is vaak erg duur en je weet bovendien vaak niet wat er in zo'n potje wordt gestopt of hoe

veel beesten het leven hebben gelaten voor de produkten en voor allergieproeven.

Nu kun je zonder veel moeite en kosten via experimenten uitzoeken wat past bij jouw huid en smaak. Je weet bovendien precies wat je gebruikt en welke werking dat kan hebben.

Onder begeleiding van gastdocente Constance Nieuwhoff bereiden de deelnemers twaalf cosmetische produkten. Constance Nieuwhoff schreef het boekje 'Natuurlijke cosmetika: zelf maken', een uitgave van De Kleine Aarde.

Prijs: f 170,-

Inklusief verblijf, maaltijden, het materiaal en het boekje 'Natuurlijke cosmetika zelf maken'

Aanmelden voor 24 maart

Tekenend de aarde verkennen

8 - 14 augustus of 22 - 28 augustus (zo 16.00 - za 10.00)

Deze zomer biedt De Kleine Aarde twee tekenweken, waarin u aan de slag kunt met verschillende teken- en schildermaterialen. Via een afwisselend programma komt u intensief in contact met de aarde en de bloemen en planten die uit de aarde ontstaan. Groeivormen, lijnen- en kleurenspeel leert u aandachtiger bekijken en beter ervaren.

In de loop van de werkweek ontdekt u op een spontane manier de belangrijkste onderdelen die de basis vormen voor tekenen en schilderen: vorm, ruimte, kleur en structuur.

U werkt met materialen als potlood, verschillende soorten krijt, pen, akwarel- en gouacheverf. Het ochtend- en middagprogramma begint met de kennismaking met een materiaal. Daarna gaat u er buiten in de natuur mee werken.

Het tekenen en schilderen vindt plaats op het terrein van De Kleine Aarde waar vele inspirerende plekjes zijn om op ontspannen wijze ervaring op te doen met werken in de natuur. 's Avonds wordt het gemaakte werk

bekeken.

De werkweken zijn geschikt voor jong en oud. Ze staan open voor beginners en gevorderden. Zelfs als u geen enkele ervaring hebt, kunt u zonder moeite aan de cursus deelnemen.

De begeleiding is in handen van de kunstenaars Mia Koenenman en Gerard Goossens uit Eindhoven. Zij geven reeds jarenlang les en werken veel met en in de natuur.

Deelname is mogelijk per week. U kunt ook aan beide weken meedoen. Prijs: f 460,- per week

Inklusief verblijf, alle maaltijden en materiaalgebruik

Aanmelden voor 1 augustus resp. 15 augustus.

Tuinieren

De ekologische siertuin

(twee studiedagen)

3 en 24 april (za 10.00-16.30)

De siertuinen met de strakke gazons, de duidelijk afgescheiden borders met bloemen en sierplanten en de gladde hagen van liguster of coniferen worden langzamerhand vervangen door allerlei andere siertuinvormen. Eén van die vormen is de tuin die geïnspireerd is op de natuur. Hierin staan wilde planten uit de eigen streek of het eigen land, weelderig begroeide vijvers, een stukje van de tuin met akker-onkruiden of specifieke vlinderplanten, een bloemenwei en een glooiende afscheiding van verschillende heesters die aantrekkelijk zijn voor vogels. In zo'n tuin wordt ook rekening gehouden met natuur en milieu.

De aanleg van een ekologische siertuin vraagt andere inzichten dan een gewone siertuin. Zo spelen de natuurlijke eigenschappen van de grond ter plekke een belangrijke rol. Bovendien laat men vaak in een deel van de tuin de natuur meer haar gang gaan. Kunstmest of bestrijdingsmiddelen komen er nooit of zelden aan te pas. Deze cursus is bedoeld voor mensen die een ekologsche tuin willen aanleggen. Ook wordt aandacht besteed aan het omvormen van een bestaande tuin. Op de eerste dag komt onder andere ter sprake: de bestaande bodem en hoe daar variatie in aan te brengen is, voorbeelden van goede plantenkombinaties, wat kan er 'misgaan' in een ekologische siertuin. We gaan daarbij zoveel mogelijk uit van de situaties van de cursisten thuis.

De tweede dag wordt besteed aan het bekijken en bespreken van de ontwerpen van de cursisten. De deelnemers zullen tijdens de beide dagen ook siertuinen bezoeken. Deze kunnen als inspiratiebron dienen.

Tuinontwerper Willem Iven is deze dagen gastdocent.

Prijs: f 140,- voor beide dagen
Inklusief ekologische lunch en cursusmateriaal

Aanmelden voor 25 maart

Ziekten en plagen in de fruitteelt (studiedag)

15 mei (za 10.00-16.30)

U bent in het bezit van enkele mooie fruitbomen of -struiken, maar het afgelopen jaar hebt u niet als enige van het fruit gesmuld. U moest het delen met allerlei beestjes. Of misschien kwam er helemaal niets eetbaars aan uw boom. Dat bederft het plezier van het fruittellen voor een groot deel.

Het herkennen van ziekten en plagen als schurft en kanker kan veel teleurstellingen voorkomen. Op deze dag leert u hoe ziekten en plagen er uitzien. Natuurlijk komt het biologisch bestrijden van schimmels, bacteriën, insecten en andere lastige dieren aan bod.

Gastdocente is G. Brouwer van het team Biologische Landbouwvoorlichters.

Prijs f 75,-
Inklusief ekologische lunch en cursusmateriaal

Aanmelden voor 6 mei

Ziekten en plagen in de moestuin (studiedag)

5 juni (za 10.00-16.30)

Het valt niet altijd mee om in een moestuin de planten vrij te houden van ziekten en plagen. Vooral als u in uw tuin geen chemische bestrijdingsmiddelen wilt gebruiken, wil het wel eens voorkomen dat uw smakelijke vruchten liggen weg te rotten als u ze wilt plukken. Of een groep insecten is u net voor met het opeten van de heerlijke verse groente.

Tijdens deze dag over ziekten en plagen in de moestuin komt u veel te weten over de belagers van uw oogst.

U kunt zelf voorbeelden meenemen van aangetaste planten uit uw eigen tuin. Aan de hand van die voorbeelden en vragen van deelnemers wordt ingegaan op de aantasting, het belang ervan en de vraag hoe deze voorkómen kan worden. Daarnaast behandelen wij het blussen van ziek-

ten en plagen, want ook dat is soms nodig.

Tijdens deze dag zullen wij veel rondlopen en kijken in de voorbeeldmoestuin van De Kleine Aarde.

Prijs f 70,-

Inklusief ekologische lunch en cursusmateriaal

Aanmelden voor 27 juni

On(gewenste) kruiden (studiedag)

12 juni (za 10.00-16.30 uur)

Veel mensen schoffelen en wieden akkerkruiden weg zogauw ze opkomen. Ze kunnen lastig worden in de moestuin. Toch kunnen deze plantjes een nuttige functie vervullen als bodemverbeteraar, als schuil- en voedselplaats voor nuttige insecten en zelfs als groente. Akkerkruiden zeggen ook iets over de toestand van de bodem waarin ze groeien.

Al deze aspecten komen op deze studiedag aan de orde. Uiteraard brengen we ook ter sprake hoe u akkerkruiden op een ekologisch verantwoord wijze kunt beheersen. Ook het aspect van ziekteoverbrenger wordt belicht.

Niet alle onkruiden zijn even schadelijk. De plaats en het moment zijn ook van belang. Een kruid kan op een bepaalde plek op een bepaald moment schadelijk zijn, terwijl het op een andere plek of moment onschadelijk of zelfs nuttig is. Sommige kruiden worden ook als groenbemester gebruikt.

Deze dag is geschikt voor iedereen die geïnteresseerd is in wilde akkerplanten of zelf een moestuin heeft.

Prijs f 75,-

Inklusief ekologische lunch en cursusmateriaal

Aanmelden voor 3 juni

Natuurlijke plaagbestrijders in de moestuin (studiedag)

26 juni (za 10.00-16.30)

Bij een nuttig insect denken de meeste mensen waarschijnlijk aan de bij: die levert honing. In de moestuin komen ook andere nuttige diertjes voor zoals lieveheersbeestjes. Die vinden we om een andere reden nuttig: omdat ze luizen eten. Om de natuurlijke plaagbestrijders gaat het in deze cursus.

Het rode lieveheersbeestje zal door vrijwel niemand als een schadelijk insect beschouwd worden. Het steekt niet, het ziet er zo mooi van kleur uit en het heeft zo'n aardige naam. Een garantie voor het beestje

om met zorg behandeld te worden. Andere 'familieleden' worden vaak niet herkend als lieveheersbeestje en worden vaak op zijn minst uit de moestuin verwijderd. Ook de larven van het lieveheersbeestje, die nog meer luizen eten maar er als kleine monstertjes uitzien, worden door vele mensen handen verpletterd vanwege onbekendheid. Ook de oorwurm is niet geliefd, ondanks haar nuttige kanten. Juist in een milieuvriendelijke moes- en siertuin is het belangrijk nuttige dieren te herkennen, niet alleen de volwassen beestjes, maar ook de larven en de eitjes. Het herkennen komt uitgebreid aan bod in deze cursus.

Het is een raar idee, maar meestal zijn moestuinen onbedoeld erg aantrekkelijk gemaakt voor plaaginsekten. Voor luizen, preimotjes, koolvliners, wortelvliegen en noem maar op is de moestuin een waar vreetparadijs. In deze cursus krijgt u allerlei suggesties om uw tuin ook aantrekkelijk te maken voor nuttige insecten. Prijs: f 75,-

Inklusief ekologische maaltijd en cursusmateriaal

Aanmelden voor 17 juni

het belang van een schoon milieu. Wie een stukje grond heeft kan zelf aan de slag met ecologisch tuinieren.

Maar wat komt daar zoal bij kijken? In deze lezing worden de belangrijkste uitgangspunten van het ecologisch (volks) tuinieren op een rij gezet en teeltmaatregelen besproken. Kernvragen zijn: hoe hou je de bodem gezond en hoe voorkom je ziekten en plagen?

Deze lezing is interessant voor mensen met een eigen tuin en voor iedereen die meer wil weten over de herkomst van onbespoten, ecologische groenten.

Zondag 16 mei

Kruiden in tuin en keuken

Kruiden zijn bij veel mensen geliefd vanwege hun specifieke geur of kleur. Je kunt er heerlijke thee van maken en in de keuken kun je ze verwerken in tal van gerechten, soepen en sauzen als natuurlijke smaakmaker of smaakversterker. Ook in de moestuin kunnen kruiden een belangrijke functie vervullen. In deze lezing wordt ingegaan op het zelf kweken van kruiden en het gebruik van kruiden in de keuken. De kruidentuin van De Kleine Aarde zal bij deze lezing als levend illustratiemateriaal worden gebruikt.

Lezingen op zondag

In 1993 organiseert De Kleine Aarde elke tweede zondag van de maand een lezing over een aktueel konsumententema. De lezingen zijn bestemd voor konsumenten en doehet-zelfers die in de praktijk van alledag aan de slag willen met een milieuvriendelijke leefwijze. Bij iedere lezing hoort een rondleiding over het terrein van De Kleine Aarde.

De lezing duurt van 11.00 uur tot ongeveer 12.30 uur. De rondleiding begint om 14.00 uur en duurt anderhalf uur. Tussen lezing en rondleiding is er gelegenheid om op De Kleine Aarde de lunch te gebruiken. Er is koffie en thee, brood moet u zelf meenemen. Deelname lezing en rondleiding: f 10,-.

Gezien de verwachte belangstelling is het nodig dat u zich vooraf telefonisch aanmeldt. (04116-84921)

Zondag 4 april

Ecologisch tuinieren

Steeds meer mensen kiezen voor het eten van onbespoten groenten: met het oog op de eigen gezondheid en in

Bon voor aanmelding

Ik meld mij aan voor de cursus:

Datum van de cursus:

Naam:.....

Adres:.....

Postcode:.....

Plaats:.....

Mijn beroep of studie:.....

Geboortedatum:.....

Telefoonnummer:.....

Handtekening:.....

Stuur mij een bevestiging. Voor aanvang van de cursus krijg ik het programma en nadere informatie. Ik betaal met de acceptgirokaart die u mij toestuur. Ik weet dat ik 50 % van het cursusgeld verschuldigd ben, als ik annuleer binnen twee weken voordat de cursus begint.

(hokje aankruisen)

☐ Ik ben geen donateur en betaal de volle kursusprijs.

☐ Ik ben donateur en krijg tien % korting.

☐ Ik meld mij hierbij aan als donateur. Ik geef een donatie van f 25,- of meer en krijg dit jaar vier keer De Kleine Aarde in de bus. Ik krijg dus tien % korting op deze cursus.

Invullen of overschrijven en opsturen naar: De Kleine Aarde, Antwoordnummer 16151, 5280VJ Boxtel. Postzegel hoeft niet, mag wel.

Let op de uiterste datum van aanmelden!

Borstvoeding als ekologische zegen

Het imago van borstvoeding liep een flinke deuk op vanwege de dioxines. Het is echter te hopen dat niet meer vrouwen overgaan op flesvoeding. Ekologisch gezien is borstvoeding een zegen.

Helène Kleijburg

Wat is het verschil tussen flessemelk en een dialysemachine die de nieren vervangt? Beiden spelen een rol in het behouden van levens, schrijft *Andrew*

Radford van de Engelse milieu-organisatie Baby Milk Action. Gelukkig is niemand op het idee gekomen iemands nieren eruit te halen omdat er dialysemachine bestaan. Bij moedermelk doen we niet anders, betoogt *Radford*. Baby Milk Action maakte een studie van flesvoeding en konkludeerde wat al bekend is: borstvoeding is de enige voeding die zonder vervuiling en overbodige verpakking wordt gemaakt.

Waar niemand omheen kan is dat de kwaliteit van moedermelk tanende is. Het gehalte dioxine in moedermelk is hoog. In sommige Oosteuropese landen wordt afgeraden om moedermelk te geven. In Nederland geldt dat niet, al bevestigen overheidsrapporten het beeld dat de toestand van moedermelk zorgen baart.

Attributen

Maar moedermelk blijft in grote delen van de wereld nog altijd stukken beter dan flessemelk, zegt Baby Milk Action. Interessant is dat de organisatie

de redenering omdraait: als we borstvoeding opgeven vanwege de dioxines snijden we in ons eigen vlees. Flessen, spenen en andere attributen zijn van plastic, rubber en siliconen. Recycling is er niet bij, en dus is er een afvalprobleem. Of ze blijven jaren liggen op een vuilnishoop, of ze eindigen in een vuilverbrandingsinstallatie. En bij verbranding komen, juist ja, dioxines in de atmosfeer. Baby Milk Action geeft tal van andere argumenten tegen flesvoeding. Vrouwen menstrueren meestal niet als ze borstvoeding geven. En dus gebruiken ze geen tampons of maandverband, dus is er minder milieubelasting. Als alle engelse vrouwen borstvoeding zouden geven, verdwijnt drieduizend ton aan maandverband en tampons minder in het milieu.

Daarbij komt dat een vrouw die borstvoeding geeft, minder snel zwanger wordt. Beter voor haar gezondheid, die van het kind, voor de overbevolking in de wereld en dus voor het milieu. Een ander argument is dat koeien, de aanmakers van flessemelk, land nodig hebben. Stijgt het gebruik van

flessemelk dan leidt dat tot ontbossing, erosie en broeikaseffect rukt verder op.

Het Babyvoeding Aktie Overleg (BAO) voert in Nederland actie en legt de nadruk op de winst die de industrie uit kunstmelk sleept. Gelukkig moeten de fabrikanten onder druk van de EG stoppen met het leveren van gratis flesvoeding aan ziekenhuizen in de Derde Wereld.

Laat je niet flessen, Baby Aktie Overleg. Voor informatie: WEMOS, Postbus 40066, 1009 BB Amsterdam. Telefoon: 020-6653115

Lokt De Groene Weg vegetariërs?

Vegetariërs zijn lastige klanten voor slagers. Ze nemen niets af of, erger nog, ageren tegen het eten van vlees. Zou slagerij van biologisch dynamisch vlees De Groene Weg

dat gedacht hebben toen ze een nieuwe advertentietekst opstelde? De Groene Weg laat een ex-vegetariër aan het woord die bekeerd is tot het eten van hun vlees. „Vroeger at ik uitsluitend vegetarisch,” vertelt een nette én milieubewuste studente de lezer. „Tot ik hoorde van biologisch dynamische landbouw en vlees van De Groene Weg.” Behoren vegetariërs nu tot de nieuwe doelgroep van De Groene Weg? „Nee, hoor”, zegt Peter de Ruiter, bedenker van de tekst. „Het is een dagelijkse opmerking van klanten. Er zijn een heleboel mensen die omwille van een soort protest geen vlees eten, maar na een poosje zeggen: helemaal geen vlees bevalt me ook niet. Voor hen is die advertentie bedoeld.” Dat de advertentie de suggestie zou kunnen wekken dat vegetarisch eten achterhaald is, vindt De Ruiter niet. „Mensen die tijdelijk geen vlees eten zou ik geen vegetariërs willen noemen. En tegen de echte vegetariërs zijn we helemaal niet.”

foto Horacio Sorman

Van paasbroodjes tot Haagse bluf

Het ei in de hoofdrol

Het ei staat met pasen weer feestelijk in de belangstelling. Daarom krijgt het ei in deze recepten een hoofdrol. Pas wel op welk ei u koopt.

Rianne Burgmans

De tijd van eieren eten is weer in aantocht. Pasen komt eraan. En bij pasen hoort een onvervalst ei. Even in de gaten houden hoe het met onze ei-konsumptie staat: gemiddeld eet een Nederlander per dag ruim een half ei. Tweederde daarvan als gekookt of gebakken ei, eenderde is verwerkt in koek, gebak en snacks. En dat terwijl de reputatie van het ei zo achteruit ging. Het ei wordt vaak afgeschilderd als een van de boosdoeners bij het ontstaan van een verhoogd cholesterolgehalte. Maar waar het hier natuurlijk om gaat is dat men niet moet overdrijven. Met het eten van eieren tenminste.

Wat betreft het welzijn van de kippen is het opletten geblazen. De indruk wordt gevestigd dat kippen die het vier granen-ei of maïs-ei leggen meer ruimte krijgen dan gangbare kippen. Verder zou hun snavel niet worden geknipt. Dat klopt dus niet altijd. Ook kiezen steeds meer mensen voor scharreleieren, vanwege de betere levensomstandigheden van kippen. Prima natuurlijk, maar scharrelen is voor kippen nog geen grote verbetering. Ze krijgen wat meer ruimte binnen, maar kunnen niet naar buiten om echt rond te lopen.

Veruit het beste is het eieren van het Eko-keurmerk te nuttigen. Alleen dat merk geeft de garantie dat kippen in behoorlijke omstandigheden leven. Dat maakt genieten van een eitje op pasen en daarna een stuk gemakkelijker.

Paasbroodjes

2½ dl melk
20 g gist
1 theelepel suiker of stroop

50 g boter
200 g tarwemeel (lemaire grise)
200 g tarwebloem (lemaire bise)
½ theelepel zout
8 eieren

Verwarm de melk. Doe de gist met de suiker of de stroop in een kommetje en roer dit los met de helft van de lauwe melk. Smelt de boter. Doe het meel en de bloem in een kom en meng het zout er doorheen. Maak een kuultje in het meel en giet hierin het gist-melkmengsel en de gesmolten boter. Roer vanuit het midden het vocht door het meel met een houten lepel en voeg met scheutjes de rest van de melk aan het deeg toe. Kneed het deeg daarna met de hand goed door en laat het afgedekt met een vochtige doek, op een tochtvrije warme plek een half uur rijzen. Kneed het deeg daarna weer goed door en verdeel het in 8 stukken. Vorm paashaasjes van het deeg (zorg ervoor dat de buik van het haasje groter is dan de eieren die hierop moeten komen) en leg ze op een ingevet bakblik. Laat de haasjes nog

een half uur rijzen. Duw de rauwe eieren daarna zachtjes op de buik van het haasje en zet ze in een op 240 graden voorverwarmde oven. Bak de haasjes in 15 minuten gaar.

Gepocheerd ei met kerriesaus op toast

150 g veldsla
1 appel
2 augurken
citroensap
1 eetlepel olijfolie
1 theelepel suiker of honing
2 eetlepels boter
2 lente-uitjes
kerrie
zout
2 eetlepels bloem
2 dl groentebouillon
1½ dl zure room
1 eetlepel azijn
4 eieren
8 sneetjes geroosterd brood

Was de veldsla en laat deze goed uitlekken. Snij de appel en de augurk fijn. Vermeng citroensap met olie zout en suiker. Haal de blaadjes van de veldsla los (houd 4 kleine toefjes apart voor de garnering van het ei) en vermeng deze met de saus en de appel en de augurk. Smelt de boter en fruit hierin de fijngesneden lente-uitjes met de kerrie en een klein beetje zout. Voeg de bloem toe en roer dit tot een stevige massa. Voeg de helft van de bouillon toe en roer de saus glad. Verdun de saus langzaam met de overgebleven bouillon. Voeg de zure room toe en breng de saus op smaak met zout en kerrie. Breng 1 liter water aan de kook en voeg hieraan 2 theelepels zout en 1 eetlepel azijn toe. Houd het water tegen de kook aan. Breek de eieren een voor een vlak boven het water en laat ze 4-6 minuten stil boven het water liggen. Neem de eieren met een schuimspaan uit het water en laat ze goed uitlekken. Rooster het brood en snij het dia-

gonaal door. Serveer het gepocheerde ei op 2 halve stukjes brood met een schepje saus en een toefje veldsla. Zet de rest van de saus, de salade en het brood apart in schalen op tafel.

Eieren in 't groen

300 g waterkers
300 g brandnetels
3 lente-uitjes
2 eetlepels boter
zout
paprikapoeder
100 g zure room
boter om in te vetten
4 eieren

Was de waterkers en de brandnetels en pluk de blaadjes van de stelen. Laat de groenten in een bodempje water slinken. Laat ze daarna goed uitlekken en snij de gare groenten heel fijn. Snij de lenteuitjes fijn en fruit ze in de boter. Laat de groenten enkele minuten meefruchten. Voeg een snufje paprikapoeder en zout naar smaak toe. Zet het vuur uit en voeg de zure room toe. Vet een ovenschotel in met boter en schep de groenten erin. Breek de eieren op de groenten en zet de schotel 5-7 minuten in een hete oven (220 graden).

Broodtaart met ui en ei

300 g tarwemeel
1 theelepel zout
15 g gist
1 theelepel suiker of stroop
1 dl water
2 eetlepels olijfolie
4 uien
2 eetlepels olijfolie
2 ansjovisjes of 1 eetlepel sesamzaadjes
zout
2 teentjes knoflook
2 eetlepels fijngehakte peterselie
3 hardgekookte eieren

Meng het meel met het zout in een deegkom en maak een kuiltje in het meel. Roer het gist los met de suiker en een scheutje lauw water. Schenk dit mengsel, de rest van het water en de olie in het kuiltje en roer vanuit het midden het vocht door het meel met een houten lepel. Kneed het deeg daarna goed door, bedek de kom met een vochtige doek en laat het deeg op een tochtvrije warme plek een half uur rijzen. Kneed het deeg nog eens goed door en rol het uit tot een vierkante lap. Leg het deeg op een ingevette

bakplaat sla het buitenste randje van het deeg om. Zet de oven even aan om het deeg nog een half uur in een lauwe (vooral niet te hete) oven te laten rijzen. Snij de ui in dunne ringen. Verwarm de olie en laat hierin de ansjovis even bakken zodat deze oplost of rooster de sesamzaadjes even in de olie. Voeg de uiringen toe en fruit ze. Snij de knoflook fijn en laat deze als de uien glazig zijn nog even meefruchten. Voeg tot slot de gehakte peterselie en zout naar smaak toe. Snij de eieren in dunne plakjes. Zet de oven direkt na de tweede rijperiode op de hoogste stand. Vul het deeg met de gefruite uiringen en bak de taart in 15 minuten gaar bij een temperatuur van 220-240 graden.

Gevuld ei

4 eieren
bieslook of lente-uitjes
peterselie
kervel of roomse kervel
tijm
zout en peper
2 eetlepels melk
boter

Snij voorzichtig de kapjes van de eieren en giet de rauwe eieren in een kom. Snij de kruiden heel fijn. Gebruik maar een klein beetje tijm en voeg in totaal 2 eetlepels fijngehakte kruiden toe. Klop de eieren los met de melk en voeg hieraan de gehakte kruiden en een beetje zout en peper toe. Smelt een klontje boter in de pan en giet de geklopte eieren er in. Laat het ei langzaam stollen en roer er af en toe doorheen met een vork. Vul

de lege eierschalen met het roerei en leg er een toefje groen van een van de kruiden bovenop. Serveer de gevulde eieren met geroosterd brood bij het ontbijt of de lunch.

Groentesoufflé

1 ui
100 g wortel
100 g knolselderie
2 eetlepels boter of olie
150 g waterkers
tijm
zout en peper
nootmuskaat
150 g hüttekäse
3 eieren
4 eetlepels geraspte belegen of oude kaas

Snij de ui fijn. Rasp de wortel en de knolselderie grof. Bak de ui aan in de boter of de olie. Voeg de wortel en de selderie hieraan toe en laat ze 5 minuten meebakken terwijl je de groenten af en toe omroert. Voeg de kruiden en wat zout toe. Haal de blaadjes van de waterkers van de steeltjes en laat ze bij de groenten slinken. Laat de groenten even iets afkoelen. Klop de eieren met een beetje zout en peper tot een dikke luchtige massa. Vet een ovenschaal in. Schep de hüttekäse door de lauwe groenten. Schep het eischuim op de groenten en spatel het voorzichtig door elkaar. Doe het mengsel met-een over in de ovenschaal en strooi de geraspte kaas eroverheen. Bak de soufflé in een voorverwarmde oven bij een temperatuur van 170 graden in 40 minuten gaar. Serveer de soufflé met een stevig brood.

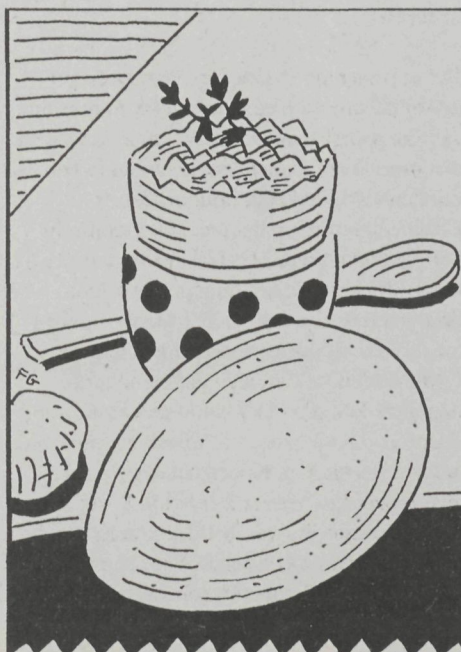
Haagse Bluf

1 ei
1 dl rode bessensap
2 eetlepels honing

Doe alle ingrediënten in een kom en klop tot een stijve luchtige massa. Maak de Haagse bluf zo kort mogelijk voor de maaltijd klaar. Wanneer je dit luchtige nagerecht in de zomer enkele uren (3 tot 5 uur) in het vriesvak zet krijg je een verbluffend lekkere bessensorbet.

Menutip

Cous-cous of gerstgrutjes met champignonsaus
eieren in 't groen
wortelsalade
appel-pruimenmoes met geroosterd amandelschaafsel

Vegetarisch eten in het buitenland

Er zijn altijd nog eieren

Als vegetariër kan je in het buitenland voor problemen komen te staan, wanneer je in een restaurant iets wilt eten. Menukaarten die alleen vlees-, of visgerechten bevatten, een groentegerecht bereid in vleesbouillon of een serveerster die je uitlacht. Met het boek 'De vegetariër op reis' op zak komen dat soort frustraties niet meer voor.

Elise Bleyerveld

Eén van de leuke dingen van reizen is het kennismaken met verschillende eetkulturen. Een buitenlands gerecht laat je een stukje van het land proeven. Voor vegetariërs is de pret echter minder, omdat zij veel van die 'lekkernijen' moeten laten staan. En soms is gewoon onduidelijk of etenswaren wel of geen vlees bevatten.

Vorig jaar verscheen het boek 'De vegetariër op reis'. De Engelse auteur *Andrew Sanger* heeft uit vele eigen reiservaringen en die van anderen een handige gids samengesteld over de mogelijkheden voor het gebruiken van een maaltijd zonder vlees of vis in een aantal Europese landen, met name aan de Middellandse Zee.

Sanger is op-en-top Engelsman, iets waar de lezer in het hele boek aan wordt herinnerd. Stuit een vegetariër op problemen, dan kan deze als alternatief 'altijd nog een ei eten'. Zo verwijst Sanger regelmatig naar eieren als tweede keus, ten koste van de variatie in de maaltijden. Voor Engelsen lijkt het vegetarische menu hoofdzakelijk te bestaan uit zuivel, maar natuurlijk hoort er veel meer bij.

Ondanks dit zwakkere punt schetst het boek een levendig beeld van de eetcultuur van verschillende landen en wat er daarbinnen voor vegetariërs mogelijk is. De gids bevat ook adviezen voor als je je maaltijden zelf wilt bereiden in plaats van buitenshuis te eten. Deze worden hier niet genoemd. Hetzelfde geldt voor ontbijt en lunch.

Geen vlees en twee groenten

In het gebied dat zich uitstrekt over Noord- en Oost-Europa bestaat de maaltijd in principe uit een stuk vlees of vis met één of twee groenten of aardappelen. In dit deel van Europa bevinden zich de landen, waar een vegetarisch eetpatroon al vrij lang bestaat, zoals Duitsland, Denemarken, Groot-Brittannië en ons eigen land. Toch blijft in deze landen oplettendheid geboden, zolang je niet in een vegetarisch restaurant eet. Gerechten die op het eerste gezicht vleesloos lijken, kunnen toch bereid zijn met vleesbouillon of ham bevatten. De vegetariër heeft in ieder geval keus uit vele kaas-soorten en de eerder genoemde eieren. Naar andere vleesloze gerechten moet je echter soms speciaal vragen.

De schrijver zegt over zijn eigen land dat er een 'ware revolutie' gaande is op culinair gebied: van erg zwaar en rijk aan vlees naar lichtere gerechten. Voor vegetarische

gerechten moet een toerist in Groot-Brittannië niet zozeer in de vegetarische restaurants zijn, maar juist in de 'normale' eetgelegenheden. Deze bieden vaak meer dan één uitstekend vleesloos menu. Als hapje tussendoor zijn de pasties, gevuld met groente, kaas of uien niet te versmaden.

Reuzel

De Duitse keuken is anno 1993 nog steeds zwaar, ook in de vegetarische restaurants. Op het menu staan spijzen als te lang gekookte rijst, grote porties aardappelen en deegwaren. In het zuiden van Duitsland is het over het algemeen gemakkelijker om iets vleesloos op het menu te krijgen dan in het noorden. Toch wordt hier veel gebruik gemaakt van reuzel en kan een onschuldige uitzienende Gemüseplatte gekookt zijn in vleesbouillon.

In de Scandinavische landen is het voor een vegetariër de kunst om de vele gerechten met vis te omzeilen. Dit geldt ook voor de open sandwiches, bekend als mörgasbord. Maar het is mogelijk om een geschikte maaltijd te krijgen. Haast ieder restaurant kan zorgen voor gekookte groenten, een salade, frieten, brood, kaas en ...natuurlijk eieren. In Scandinavië bestaat bovendien een actieve vegetarische beweging, net als in Duitsland, waardoor er een flink aantal vegetarische restaurants is.

In Oost-Europa en de voormalige Sowjet-republieken (in het boek de Sowjet-Unie genoemd) wordt het moeilijker. Typerend is het verhaal van een man die in een restaurant in Moskou tegen de serveerster zei dat hij geen vlees at. Zij begon te lachen en vroeg: 'Ben jij nu een man?'.

De weinige vleesloze gerechten die je kunt aantreffen zijn het Hongaarse gerecht tökfözelék (gebakken mergpompoen met room en dille) en de traditionele bietensoep uit Rusland en Polen.

Olijven en druiven

In het zuiden van Europa, in de landen rondom de Middellandse Zee, wordt het karakter van het eten bepaald door het gebruik van olijfolie, knoflook en kruiden. Vaak maken groenten als aubergines, tomaten en paprika's onderdeel uit van de maaltijd. In Frankrijk is eten één van de voornaamste geneugten van het leven. De nadruk ligt op vlees en vis. Er zijn goede salades en groentegerechten, alleen is dit vaak als voorgerecht of garnituur bedoeld. Op verzoek kun je hier echter je maaltijd uit samenstellen.

In Griekenland, waar mannen een groot gedeelte van de dag doorbrengen in een kafeion of taverna, is het mogelijk je maaltijd geheel uit borrelhapjes te laten bestaan. Deze mezedes bevatten vaak vlees of vis, maar kunnen bestaan uit wijnbladeren gevuld met rijst, dolmada, en olijven en noten. Afgezien van de toeristische gebieden is het in Griekse restaurants gebruikelijk om de keuken in te wandelen en zelf aan te wijzen uit welke pannen je iets wenst te eten.

Kikkererwten

Opvallend in Italië is, dat in tegenstelling tot wat veel mensen denken, de deegwaren zelden het hoofdgerecht vormen. Als je in het menu wilt schuiven doet echter niemand moeilijk. Ook niet over het feit dat je vege-

■ Eten is een van de voornaamste geneugten in Frankrijk, maar de nadruk ligt op vlees en vis

tariër bent en er is meestal genoeg om uit te kiezen.

Buiten de deur eten in Portugal is niet gemakkelijk; bijna overal bestaat het menu uit vlees of vis. Het is mogelijk om omelet te eten en als je geluk hebt is er een menu met kikkererwten en rijst, waarvan je de vis kunt weglaten. En in Spanje tenslotte moet je oppassen, dat op het eerste gezicht vleesloos lijkende gerechten toch geen stukjes kip of vis bevatten. Spaanse koks gaan volgens Andrew Sanger zeer nonchalant met ingrediënten om.

1001 soorten bonen

Het laatste hoofdstuk van het boek behandelt ruim duizend soorten bonen, die net als erwten, noten en zaden in veel landen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika een belangrijk bestanddeel van de maaltijd zijn. Hier is zowel in de cultuur als in de eetgewoonten de invloed te vinden van de nomadische Arabische stammen. Er wordt veel vlees gegeten. De schrijver noemt tevens de invloed die religie heeft op de eetgewoonten. Volgens hem is de beste manier om in dit deel van de wereld te verklaren dat je vegetariër bent, te zeggen dat het deel uitmaakt van je geloof.

Israël is een bijzonder land voor niet-vlees-

eters. Volgens de joodse etenswetten is het verboden om vlees- en melkspijzen in dezelfde maaltijd te mengen. Tussen het gebruik van de ene soort producten en de andere moet zelfs een periode van zes uur zitten! Dit maakt dat de meeste eetgelegenheden of het een, of het ander aanbieden. Naast 'zuivel-restaurants' zijn er in Israël 'vlees-restaurants'. Ook in de laatste worden vleesloze gerechten aangeboden. Veganisten, die behalve vlees geen zuivel eten, kunnen (hoe gek het ook klinkt) het beste kiezen voor een vleesloos menu in een 'vlees-restaurant'.

Brik

In Noord-Afrika is vegetarisme onbekend en er wordt geen rekening mee gehouden. In de Maghreb: Marokko, Algerije en Tunesië, heb je nog de meeste kans iets vleesloos aan te treffen in de traditionele snackbars en theehuizen. Hier zijn gebakken of geroosterde groente- en bonengerechten te koop. Het Tunesische brik bijvoorbeeld zijn gebakken driehoekjes gevuld met kaas, groente of vlees. De vraag blijft, of je met deze hapjes lang op de been blijft. Een eigen voorraadje meenemen en af en toe zelf koken lijkt verstandig.

In Egypte wordt de traditionele maaltijd gevormd door mezza, een grote verscheidenheid aan kleine gerechten. Hier zijn vleesloze gerechten bij. Zoals hoummus, een puree van kikkererwten of falafel, ook een kikkererwtenhapje. Voor Turkije noemt de schrijver weer meze als goede vleesloze mogelijkheid. Er zijn veel goede salades verkrijgbaar. Het blijkt hier, net als in veel andere landen, het leukst te zijn buiten de toeristische gebieden. Daar mag je, na hier toe uitgenodigd te zijn, zelf in de keuken een keuze maken uit de verschillende etenswaren in de grote pannen.

Andrew Sanger lijkt het allemaal te zijn begonnen om de mogelijkheden van vegetariërs om in het buitenland te kunnen eten. Maar eerder nog geeft het boek een boeiende indruk van uiteenlopende eetkulturen in de wereld. Leuk zijn de uitgebreide lijsten met uitdrukkingen en namen van vleesloze gerechten, achter de beschrijving van ieder land. Makkelijk is het niet altijd voor een vegetariër op reis, maar nieuwsgierigheid naar de andere eetcultuur vormt het beste ingrediënt van de buitenlandse maaltijd.

De vegetariër op reis, Andrew Sanger, Uitgeverij Mingus BV, 1992.

Prijs: f 34,50.

Vervolg regeladvertenties

GROEPSRUIMTE te huur: In bosrijke omgeving biedt het Koetshuis van het Franciskaans Milieuproject Stoutenburg een fraai en voordelig onderdak aan groepen van 8 tot 20 personen. Eigen keuken (zelfverzorging), eetkamer, huiskamer, meditatiekamer en 20 slaapplekken, deels op zaaltjes. Door de week extra voordelig f 20,- pp per etmaal. Stoutenburgerlaan 5, 3835 PB Stoutenburg. Telefoon: 033-945500.

NOORD-BRETAGNE. Oud huis met badkamer, open haard etc. Rustige omgeving: wandel/fietsgebied. Veel eigen terrein: appelbomen, vuursalamanders, vliegend hert, primula, stekelbrem. Huisdieren toegestaan. Buiten seizoen korting. 25 km t.z.v. St. Briec. Homans 05756-2361.

Te huur voor vakantie in DRENTE: 2 grote appartementen in woonboerderij. (4 en 6 pers.) Extra speelruimte op de 'deel' (ideaal bij regenachtige dagen). Landelijke omgeving nabij bos- en heidegebied en recreatiemeer. Tevens mogelijkheid (max 4 pers.) voor logies/ontbijt of half pension. Folder? Inf. 05219-2058.

BRIANCON (Fr.) Z-kant hoogalpen chalet of 1/4 groot chalet 4-6 pers.; kampeergelegenheid, veel speelruimte, tochten onder leiding, vegetarische maaltijd mogelijk; ook een groep. 070/3863925 of 071/173110

Wandelen op dijk en wad, trekvogels volgen, wonen in een voormalig diakoniehuisje, genieten van rust, ruimte, cultuur, in NO-Friesland. TERNAARD acht kilometer ten noorden van Dokkum - inlichtingen 05198-1978/1360.

Ehem. Bauerhaus renoviert, in SUDFRANKREICH, südwestlich von Toulouse, zu vermieten. Telefoon: Deutschland 2598/69-14 oder 2598/69-0.

Vogels in 't Voorjaar. Logeren in LEEUWARDEN. Genieten van natuurvoedingsontbijt zonder dierlijke producten. Reeds vanaf f 30,- per overnachting. Bel 'Rookvrij': 058-139547.

ZUID-FRANKRIJK. Zeer rustige boerderijcamping. Zwembad, wandelroutes, kastelen etc. Dichtbij: Pyreneeën, Lourdes en Auch. In ons winkeltje eigengemaakte en verse produkten. Ook verhuur van appartement, caravan en tenten. Buiten seizoen 25 procent korting. Nederlandse leiding. Inlichtingen: 02521-10364 (na 19.00 uur) of 09-33 62667210.

Rustige kleine camping in bosrijke, nog ongerepte VOGEZEN. Wandelen, zwemmen, fietsen, paardrijden. Ook caravans. Tevens appartementen in nabijgelegen dorp. Nederlandse beheerders. Telefoon 02154-14079/093329304447.

Uitlopers Spaanse Pyreneeën, landhuis CADAVALL. Rust, wandelen, fietsen, zwemmen in berggrivertje. Plm 1 uur rijden: Costa Brava, Girona, Barcelona. Appartementen, kamers, kamperen. Folder: telefoon: 040-414187.

Van 5 tot 18 juli volg ik een muziekcursus in Den Haag-centrum (Raamstraat). Wie helpt mij aan een (rustige) SLAAPPLAATS? Een bed + gebruik van een douche is voldoende. Evt. vergoeding in overleg. Rinie Verwijs, telefoon: 08340-27335.

Vakantiegelegenheid aangeboden op bd-boerderij met schapen en paarden in Midden-Zuid-Frankrijk. Mooie ligging in natuurgebied. Kleine camping, in gerestaureerd boerenhuis en een eenvoudige caravan te huur. Schrijf of bel voor informatie naar Huib en Anke van Vloten. 'Merle' 82240 LAVAURETTE, Tarn et Garonne. Frankrijk. Telefoon: 09-33-63-319762.

Strijkinstr. bouwer en 4e jaars milieukunde studente zoeken WOONRUIMTE (huur) met mogelijkheid voor kleine werkplaats (4 x 4m) in de regio midden- en oost-Nederland, die goed bereikbaar is met openbaar vervoer. René Slotboom. Hogeweg 7, 3237 LD Vierpolders. Telefoon: 01882-1997.

ZOMERHUISJE Gorssel pracht. Wandelgeb. liefh. natuur en rust. Voor- en naseizoenen f 330,- Hoogs. f 400,- Eenv. sfeervol ingericht, ruime woonk. 3 slaapkamers, douche, telefoon, tv., koelk. Niet jagen, huisd. welkom. Fietsen te huur.

2 km. van dorp. Volledig inger. behalve linnengoed. Tob de Bordes, Oexweg 12 A, Espe. Telefoon 05759-4191.

Kamperen in DRENTE in old-timer caravan 1 à 2 pers. Vrijstaand met uitzicht over grote bloementuin. Ideaal voor rustige meditatie week(end) f 22,- all-inn. Telefoon: 05990-48808.

Kamperen op boerderij in PORTUGAL nabij Evora. Prachtig landschap met ooievaarsnesten in voorjaar. Paardrijden - zwemmen - begeleide excursies. Vraag folder 05291-55120 ofwel 09-351-66-711133. Tevens te huur appartement 2-4 pers.

ARDECHE, Zuid-Frankrijk, eenvoudig boerenhuis in de bergen. Rustieke en bosrijke omgeving. 2-4 personen. f 375,- per week. Telefoon: 05665-1492.

Frankrijk: de Lot. In romantische omgeving BLOKHUTTEN te huur 2-3 pers. Vanaf f 250,- p.w. Ook plaats voor tent. Telefoon: 09-33-65376474.

French PYRENEES: 900 m. 6n River Aude to rent: Large vacation house, sleeps 8. Photo's and details on request. Telefoon: France 65-368469.

Te huur gezocht: Boerderij met schuur in de omgeving van LOCHEM. A. Kiers, Haverstraat 40b, 3511 ND Utrecht. 030-313775.

Te huur in ZUID-FRANKRIJK (Lot.): Vakantiewoning voor max. 4 pers. In privé-park. Gelegen bij rustig dorp aan zuid-rand Dordogne. Huurprijs 1000 fr.frs. per week. Inl.: 09-3365246519.

NORMANDIE, 2 km. van strand, houten huis, één ruimte 40m², 5 personen (3800 m² eigen terrein) rust, natuur. f 275,- p. week. Telefoon: 035-242088 (na 20.00 uur)

Kamperen in LIMBURG. Gezellige en rustige groene camping in bosrijke omgeving (natuurgebied het Leuda ong. 400 ha) te Neer, Midden-Limburg, uitstekend geschikt om te wandelen en/of fietsen, veel bezienswaardigheden in de omgeving. De camping is ook ideaal voor kinderen. Info/folder telefoon: 04749-4570.

FRIESLAND, vegetarisch pension de Krite, Warns. Een klein rustig vakantieverblijf voor jong en oud. Wandelen, fietsen, zeilen in prachtige omgeving bij Gaasterland en de Friese Meren. Vraag folder of bel voor info met Ike Onderstal, Buorren 26, 8721 GR, Warns. Telefoon: 05149-2052.

Rust, eenvoud en ongerepte natuur op het lieflijke platteland in TARN-ET-GARONNE, omg. Cahors. Te huur van juli t/m september eenvoudig, authentiek boerderijtje, vrijstaand, 4 personen, f 300,- per week. Telefoon: 070-3894356.

Wandelen in de FRANSE JURA in een prachtige, bosrijke omgeving met bergen, meren en veel stilte. Op één dagreis van Nederland. Mogelijkheden van kamperen tot volpension (ook vegetarisch) Niet duur. Info + folder: 08892-1721.

Kom eens naar ECOLONIE, een klein ecologisch project in de lage Vogezen. Bijvoorbeeld tijdens één van onze kennismakingsweken: o.a. Kaas maken, principes van permacultuur, werken met kruiden. Weekcursus volpension f 450,- Interesse? Bel voor meer informatie 02940-14683 of 030-518421. Data kennismakingsweken: 3-9 april, 8-14 mei, 12-18 juni.

In het hart van de ARMAGNACSTREEK in Z. W. Frankrijk vindt u een sfeervol mooi gelegen vakantiehuisje + twee volledig ingerichte caravans in een rustige, heuvelachtige omgeving. Op ons terrein bevindt zich een meer waar u kunt zwemmen; onbespoten produkten van eigen grond verkrijgbaar. Inl. telefoon: 09-3358448928.

In DORDOGNE te huur kleine caravan met sanitairblok (o.a. Warme douche) op privé-terrein. Voor natuur- en rustzoekers. Idyllische plek, mooi uitzicht op vallei. Hoogseizoenen f 275,- laagseizoenen f 175,- per week. Telefoon: 023-311090.

Geniet van rust, ruimte, zon en uitzicht in ons Franse ZOMERHUIS (Charente) f 350,- per week. Inl. 072-116120.

Vervolg regeladvertenties
op pag 52

Goed hout is vlakbij

Pleidooi voor gebruik bomen uit de bebouwde kom

Tien procent van het hout in Nederland groeit binnen de bebouwde kom. Wat gebeurt er met dat hout als de bomen moeten vallen? Otto Koedijk, houtdraaier uit Brummen, ging op zoek. Zijn konklusie: we zijn vergeten wat de kwaliteit van Nederlands hout is.

Otto Koedijk

Vroeger stonden er linden op het Marktplein en eiken of iepen in de Raadhuisstraat. Tegenwoordig tref je ook acacia's, eendepootbomen of trompetbomen aan in de Beethovenstraat of pauwlownias op de Rembrandtsingel. Ongeveer tien procent van het hout in Nederland groeit binnen de bebouwde kom, langs straten, en op pleinen en in tuinen en plantsoenen. In totaal gaat het om 43 duizend hectare. Zowel de hoeveelheid als de verscheidenheid nemen de laatste jaren zelfs toe.

Nergens worden statistieken bijgehouden over wat er met dat hout gebeurt als de bomen moeten vallen. Een serie telefoontjes naar gemeenten en houtbewerkers leverde echter een aardig beeld op. Door de import, en vooral door de goedkope invoer vanuit Azië en Afrika, zijn we de kwaliteit van het Nederlandse hout vergeten. Jaarlijks wordt er twintig tot dertigduizend kubieke meter eiken naar de Nederlandse zagerijen gebracht. Terwijl meer dan het tienvoudige wordt gekapt. Dat blijft liggen of gaat weg als brandhout.

Gebruikshout

Er komen steeds meer initiatieven om iets aan de verspilling te doen. In sommige gemeenten bestaan er traditioneel banden met de rondhouthandel. Andere gemeenten doen hun best beleid te formuleren om de groeiende hoeveelheid hout uit het gemeentelijke groen een goede bestemming te geven. Eikestammen in Enschede laat de

gemeente verzagen voor natuurbanken, in parken, voor zolders in wijkposten of het blijft bij de zagerij liggen tot er een bestemming voor gevonden is. De gemeentelijke eiken worden tot rasterpalen verwerkt of op stam verkocht.

Gemeenten verkopen populieren vaak voor pallets. Voor enkele gemeenten, zoals Brummen of Zutphen, is de handel in populieren het belangrijkste contact met de rondhouthandel. De afdelingen groen van gemeenten als Utrecht en Rotterdam, hebben van oudsher contact met enkele houthandelaren of een bosbouwaannemer die de weg weet voor mooi stamhout.

Afstemming

In Gelderland bestaat al ruim een jaar de Bosgroep Gelderland, een vereniging van bouseigenaren. Als lid van een bosgroep krijg je korting op plantgoed. En bij een gekoördineerde verkoop van hout kan een

■ *Een Robinia*

foto Michel Robles

betere prijs bedongen worden. In de tijd dat de Bosgroep Gelderland bestaat, is negentig procent van de Gelderse gemeenten lid geworden.

Niet alleen van de aanbodkant, ook van de vraagkant zijn er initiatieven om iets te doen met het gemeentelijke groen.

Meubelmakerij Kops Hout uit Nijmegen verwerkt regelmatig een stadsboom -acacia, es, eik of taxus- tot een meubelstuk.

Houtbewerker *Bart Henneman* uit Schoorl laat de iepen uit de tuin van zijn burens verzagen voor zijn meubels. Zelf koop ik - als houtdraaier- ook graag een mooie acacia, taxus, es of meidoorn uit mijn eigen of een naburige gemeente. En daar zijn vast legio voorbeelden van te vinden.

Gek

Uit andere hoek komen ook initiatieven om iets te doen met de bomen. De stichting Robinia -winnaar van de Groene Pluim- heeft afgelopen november naar enkele gemeenten brieven verstuurd waarin zij aanbiedt de gemeenten te adviseren over duurzaam gebruik van hout uit eigen groen, te helpen de verwerking te organiseren en de mogelijkheden te onderzoeken van aanleg en gebruik van Nederlandse hardhoutsoorten. Nu is dat aanbod aan achttien gemeenten gedaan.

Bij veel gemeenten mist men de deskundigheid om de gebruiksmogelijkheden van hout te beoordelen. Gemeentelijke groenmedewerkers kennen vaak wel de Latijnse namen van alle bomen. Maar beoordelen of stormhout of stamhout zaaghout of meubelhout op kan leveren is een andere kwestie. De gekke situatie doet zich nu voor dat in het gemeentelijke groen de best verzorgde bomen staan, terwijl men de kennis mist van de toepassingen van hout. In het Nederlandse bos is de situatie bijna omgekeerd.

Voor eiken lijkt veel kennis van het gebruik ervan verloren te gaan. Het gebruik van acacia kent nauwelijks een traditie in Nederland, terwijl deze boom steeds vaker opduikt tussen de stoeptegels. De paulownia is in Japan een van de duurste houtsoorten en wordt daar graag gebruikt voor meubels en muziekinstrumenten. Tegenwoordig heeft bijna elke gemeente wel ergens een paulownia in het openbare groen staan. En wie kent de toepassingsmogelijkheden van de eendepootboom of de trompetboom? Er zijn zoveel toepassingen mogelijk als er soorten zijn.

Een blokhut in Bergen

Doe-het-zelver bouwt met gebruikt materiaal

Aan een oud en bochtig dijkje, in de buurt van Bergen (NH), staat de schepping van Ton Kollmer: een woning, opgetrokken uit gebruikt materiaal. Een forse blokhut, met grasdak en vloekias.

Jan Paul Smit

Bouwplezier. Dat is het geheim van de smid, of liever van de meubelmaker en timmerman *Ton Kollmer* (41) uit Bergen. Vijf jaar soebatten bij de gemeente om een bouwvergunning, zeven jaar aan het bouwen en nog altijd met plezier bezig. „Het was eerst een vijfjarenplan, maar er komt wel eens wat tussen”, lacht Kollmer. Een eigen meubelmakersbedrijfje en drie jonge kinderen verklaren veel. Ondertussen staat het casco er, inclusief een flinke kas en een prachtig grasdak. De werkplaats, die onderdak vindt in deze royale milieu-woning, is al in gebruik en over een jaar zal het woongedeelte ook zover zijn.

Zo'n twaalf, dertien jaar geleden kwam Kollmer, via een klant, in contact met De Twaalf Ambachten. Het greep hem meteen. Hij deed een cursus houtbouw bij De Kleine Aarde, nog in de tijd van Sietz Leeftang. Met financiële hulp van zijn ouders kon hij een prachtige lap grond bemachtigen, in de buurt van de duinen.

Jammer genoeg wilde de gemeente geen bouwvergunning afgeven voor een woning: het was in strijd met het bestemmingsplan. Gelukkig had Kollmer meteen al in het begin veel bomen en struiken aangeplant. Na een paar jaar waren deze zo hoog opgeschoten, dat hij de overheid kon overtuigen dat zijn woning niet in het zicht zou komen te liggen.

Houten huis

Kollmer wilde een houten huis bouwen, een soort blokhut. De definitieve tekeningen van zijn huis voor de welstandskommissie liet

Kollmer een architect uit het dorp maken, die zelf in deze commissie zat. „De man heeft mijn tekening helemaal gevolgd, alleen hij heeft het dak een heel stuk verder laten oversteken. Daardoor past het huis veel beter in zijn omgeving, is veel vriendelijker geworden”, stelt Kollmer tevreden vast.

Veel geld was er niet. Telkens als er zich een buitenkansje voordeed, schafte Kollmer zich wat bouwmaterialen aan. Meestal bij een sloper. „Kijk, deze bakstenen zijn van de vroegere Dominicuskerk uit Alkmaar”, glundert hij.

Bijna alles heeft hij zelf gedaan. Van stenen bikken tot elektriciteit aanleggen, van metselen tot beton storten. Hulp kreeg hij van zijn vrouw en van veel vrienden en kennissen. Ook zijn vader komt vaak helpen, samen met een vriend van hem.

Zeventig palen

Dat hout het belangrijkste bouw materiaal zou worden, sprak eigenlijk vanzelf. Als meubelmaker is Kollmer gek op hout: „Hout heeft sfeer, hout straalt wat uit. Vooral oud hout, dat al ergens dienst heeft gedaan. Dat heeft geschiedenis.” Een oude pereboom uit zijn tuin, die gerooid moest worden, doet nu dienst als stut midden in zijn woning. Evenals een eik die Kollmer in opdracht van de Gemeente in het dorp omzaagde.

Net toen hij aan het uitkijken was naar gebruikt hout, ging het elektriciteitsbedrijf het bovengrondse net vervangen door kabels onder de grond. Meteen kocht Kollmer zeventig oude elektriciteitspalen van negen meter lang. Dit zijn de daksparren geworden. Hij betaalde per paal zo'n twintig, dertig gulden, in plaats van de tweehonderd, die hij voor een nieuwe zou moeten neerleggen.

Toen een tijdje later een houtfirma ging verhuizen, kon Kollmer beslag leggen op een lattenloods. „Prachtige grote balken”, weet

Kollmer, „tachtig, negentig jaar oud, aan de voet vierkant gedisseld. Met spijkers zo groot als ik nooit gezien heb: drie centimeter dik en zestig centimeter lang.” Hij heeft speciaal een tang in elkaar gezet, met een hefboom van een paar meter om deze jockels eruit te trekken.

De buitenmuren zouden uit de balken opgetrokken worden. Daarvoor werden ze eerst bijgezaagd. Vervolgens freesde hij er een speciale gleuf in, zodat de ene balk mooi in de andere zou vallen. Een kennis heeft een speciale grote slingerzaag gekonstrueerd, die dwars door allerlei spijkers heen sloeg. Vanzelfsprekend moest al het gereedschap om de haverklap geslepen worden. „Met die zware palen slepen, ze bijzagen, groeven maken, dat was eerlijk werk. Hartstikke mooi”, straalt Kollmer.

Kit

Houtbouw blijft werken. Afhankelijk van de luchtvochtigheid zetten de muren wat uit of krimpen wat in. Omdat de kozijnen van ramen en deuren veel minder bewegen, heeft Kollmer houten rails gemaakt boven de kozijnen, waar deze in kunnen schuiven. Een ander probleem zijn de kierren, die kunnen ontstaan door het werken van het hout. Als daar water in komt, krijg je rot. Daarom zit er aan de buitenkant, telkens tussen twee balken, een strook acrylaat-kit. Dit milieu-onvriendelijke materiaal breekt zeer moeilijk af. Kollmer: „In Zweden gebruiken ze mos, maar daarvoor is het hier veel te vochtig.” Een andere oplossing zou hij niet weten.

Omdat hout de warmte lang niet zo goed vasthoudt als steen, was een dikke isolatielaag van achttien centimeter mineraalwol nodig, oordeelde Kollmer. „Samen met die twintig centimeter dikke houten balken en een betonnen vloer, die ook veel warmte kan vasthouden, moet je dit huis met een kaars kunnen verwarmen”, veronderstelt hij. Kollmer kent de bezwaren tegen mineraal-

wol: er is veel energie voor nodig om het te maken en bij produktie, verwerking en sloop kunnen de kleine, naaldvormige vezels ademhalingsklachten geven. „Als ik nu zou moeten kiezen, nam ik Isofloc, dat spul op basis van oud papier”, geeft hij grif toe, „maar dat was hier toen nog niet verkrijgbaar. Kurk was me te duur.

Zaagsel, daar geloof ik niet zo in. Ik werk alleen met materialen die zich bewezen hebben.”

Grasdak

Het grasdak is een verhaal op zich. Kollmer had al oude dakpannen op de kop getikt, toen hij in een publikatie van De Twaalf Ambachten voor het eerst iets las over deze ‘nieuwe’ dakbedekking. Hij was meteen enthousiast, omdat met een grasdak zijn woning veel natuurlijker in de omgeving zou passen.

Kollmer ging eens kijken en praten. Een compleet grasdak aan laten leggen kon hij niet betalen, maar de juiste informatie om het zelf te doen kon hij niet te pakken krijgen. Totdat hij in kontakt kwam met *Bert de Rooy*, die waterkerende folie voor grasdaken importeert. Hij deed niet moeilijk en kwam met een ploegje mensen een stuk voordoen. De rest heeft Kollmer met vrienden gedaan. „Eigenlijk moet je met dure graszoden werken”, vertelt hij, „maar ik heb gewoon voor zes tientjes graszaad gekocht en het in oktober ingezaaid. Dat kon nooit, hadden ze me gezegd, want de aarde spoelt door de regen van het dak af. Maar het is wonderbaarlijk goed gelukt.”

Het is overigens geen gewoon graszaad, maar een speciaal mengsel, ontwikkeld door Rijkswaterstaat. Het is gras dat langzaam groeit en goed tegen droogte kan, een soort helm. Eén keer per jaar moet Kollmer zijn dak maaien.

■ **Ton Kollmer met zijn kinderen op het grasdak van zijn blokhut**

hier trouwens afvalhout genoeg van mijn werkplaats en ook de gemeente heeft altijd veel hout over.” Aan de woning is een flinke kas gebouwd, die veel zonnewarmte vangt. Er komen kamerplanten en groenten in te staan. Maar

foto Bert Zijlma

Klaproos

In een hete zomer is een grasdak ideaal om het huis koel te houden, vooral als de aarde vochtig is. Maar een nat dak houdt in de winter de warmte onvoldoende vast, vreest Kollmer. Daarom heeft hij ook het dak geïsoleerd met achttien centimeter mineraalwol. „Dat had ik toch liggen, uit de tijd dat ik van plan was pannen op het dak te leggen”, licht hij toe.

Op een mooie zomeravond zit het gezin Kollmer nog wel eens op het dak te genieten van de zonsondergang. „In het eerste jaar hadden we hier allerlei wilde bloemen op het dak staan”, herinnert Kollmer zich. „We hadden toen een zakje wilde planten door het graszaad gedaan. Maar ze zijn daarna niet meer opgekomen, daar is het te droog voor.” Toch staat er nog valse kamille en verschijnt er zo nu en dan een klaproos.

Vloeikas

Er komen twee Finse ovens in het huis. Hierin brandt een fel vuur en de rookgassen worden door een stuk holle muur naar beneden geleid. Daar vindt de naverbranding plaats. Tenslotte gaan de afvalgassen door een stenen schoorsteen naar boven. „Het is een heel schone manier van stoken”, legt Kollmer uit. „door die extra naverbranding.” Hoewel er aardgas voorhanden is, kiest hij ervoor hout te stoken, ook in het fornuis. „Het is zo’n sfeervolle warmte, dat zou ik niet willen missen”, zegt hij. „Er is

de kas heeft nog een functie. Het huishoudelijk afvalwater vloeit na filtering over de bodem, waar bacteriën het reinigen. Het aldus gezuiverde water gaat door naar de moestuin.

Onder de vloer heeft Kollmer al een groot geïsoleerd bassin aangelegd, om het warme water van de zonnepanelen in te bewaren. In de herfst gaat dit warme water de vloer verwarmen. Bij het ontwerpen van het huis heeft Kollmer al rekening gehouden met een grote ruimte voor een composttoilet. „De nieuwste modellen zijn veel kleiner, zodat ik nu ruimte overhoud voor twee flinke kasten”, stelt hij tevreden vast.

Uitstraling

Kollmer zit vol plannen. Zo komen er een paar zonneshoorstenen, die zelfs op windstille dagen voor natuurlijke ventilatie zorgen. Ook gaat hij piramideramen maken op het dak, om wat extra warmte en licht te vangen. Omdat hij te zijner tijd een windmolen wil bouwen voor elektriciteitsopwekking heeft hij vast extra bedrading aangelegd voor zwakstroom.

Over belangstelling heeft Kollmer niet te klagen. „Ieder jaar komt de hoogste klas van de Vrije School op bezoek. Zo straalt er toch wat uit van deze ideeën. Dat is me heel wat waard.”

MENSEN en mogelijkheden

Hulp gevraagd op toekomstige bamboekwekerij, voorkomende werkzaamheden: het planten van bamboe en andere boomsoorten - het bouwen van een grote kas en een hangar. Wij bieden: een eigen huisje met gratis eten op een schitterend terrein in ZW-Frankrijk. Telefoon: 09-3358448928.

Ik ontwerp tuinen en parken en zorg voor de uitvoer en het onderhoud daarvan. Ekologie, bewonersparticipatie en zoveel mogelijk uitgaan van de bestaande situatie zijn belangrijke doelstellingen in mijn bedrijfsvoering. **Ik zoek compagnons** om mee samen te werken. Spreken mijn doelstellingen je aan, bel of schrijf dan naar: Maarten Box. p.a. Groen Aktief, Prins Clausplein 12, 2841 BE Moordrecht. Telefoon: 01827-5496.

Ik wil graag een **bloemen-, kruiden- en groentetuin aanleggen** om ervaring op te doen op een stuk grond van een halve tot één ha. Het maakt niet uit in welk deel van Nederland. Telefoon: 010-4115967.

Ik wil graag in contact komen met mensen, die op latere leeftijd een **ommezwaai in hun loopbaan** gemaakt hebben naar het vakgebied tuinieren. Ik twijfel nog over deze keuze. Alle tips, adviezen en ervaringen zijn erg welkom. Telefoon: 080-584735. Ik bel terug!

Op een natuurterrein in de Franse Alpen ben ik mei en juni bezig met terreinwerkzaamheden en dergelijke. Hekken repareren, graven, timmeren, schilderen en dergelijke. Het is hard werken en je moet zelfstandig bezig kunnen zijn. **Zin om te helpen?** Schrijf naar F. Otter, Rembrandtlaan 81, 2271 GH Voorburg.

Zin om door de seizoenen heen te helpen in de **ekologische moestuin** van het Franciskaans

Milieuprojekt Stoutenburg? In 1993 zijn de volgende tuinweken gepland: 21-26 maart, 23-28 mei, 27 juni-2 juli, 1-6 augustus, 29 augustus-3 september, 7-12 november. Informatie en opgave bij Cocky van Leeuwen of Kitty Hendriks, Stoutenburgerlaan 5, 3835 PB Stoutenburg. Telefoon: 033-945500.

Gezocht voor twee katten en één persoon: **woonruimte** in natuurlijke omgeving, liefst klein gedeelte van een boerderijtje met stukje grond voor kruidentuin. Ongeveer in de omgeving Arnhem-Hilversum (midden-Nederland). Telefoon: 085-457399 Suzanne.

Willem (45) zoekt plek(je) in Friesland (Zuidwesthoek) om zoveel mogelijk **zelfvoorzienend te leven**. Interesses o.a. natuur, kruiden, biologisch tuinieren, natuurvoeding, alternatieve geneeswijzen, zelfvoorzienigheid, hergebruik enz. Heb redelijk wat ervaring. Telefoon: 05178-17213 (Harlingen).

Natuurlijke vrouw 47 jr. Rubens type, kunstzinnig, sociaal bewogen, bewust levend, genietster, geeft graag, verlangt naar een **lieve warme man** met diepgang, pretogen en al een beetje wijsheid. Om delend en helend te leven. Brieven met foto o.e.r. onder nummer RA8401MM.

Wij hebben het plan opgevat in Nederland of Frankrijk een **kwekerij voor kruiden** te beginnen. Daarom zoeken wij contact met mensen, die daar ervaring mee hebben en die ons daar zo uitgebreid mogelijk informatie over kunnen geven. Reacties graag aan Jikke Meijhuis, Raadhuisstraat 5, 1261 EW Blaricum, telefoon: 02153-82890.

Wij zijn van plan over een paar jaar **in Frankrijk** te gaan wonen. Wij zijn daarom op zoek naar mensen, die zo'n stap ook hebben gezet en die bereid zijn ons iets van hun ervaringen te vertellen. Reacties graag aan Jikke Meijhuis, Raadhuisstraat 5, 1261 EW Blaricum. Telefoon: 02153-82890.

Dit jaar begin ik aan een moestuin(tje) in Haarlem. Wie heeft nog degelijk en bruikbaar tuingevoel voor mij om over te nemen? Evtueel ruilen met een deel van de oogst? Edwin Ransijn, L. Margarethastraat 51, 2011 PL Haarlem, 023-327230.

Zin om van 5-10 juli '93 fietsend het **Waastrand** (België) te verkennen? We fietsen ongeveer 60 km per dag (haalbaar tempo). We bezoeken o.a. het Hinkelspel (bio-kaasmakerij), Natuurcentrum Molsbroek, het Land van Saeftinghe.... Overnachting in villa in St.-Niklaas). Milieu-vriendelijke maaltijden verzorgd. Max 14 per deelnemers. Informatie: J. Desender, Eikenberg 27, 8310 Brugge (België).

In ekologische comfortabele boerderij in Oost-Vogezes, zeer toeristische omgeving, is enkele weken plaats voor een **handige klusser**. Vegetarische kost en inwoning vrij. Brief naar C.A. Zijlstra, 6 rue J.Engling, L-1466-Luxemburg.

Wil je reizen door **Nieuw-Zeeland** en ervaring opdoen met alternatief wonen, werken en organic farming? Werken in ruil voor kosteloos onderdak! Wij zien je graag komen. Schrijf ons voor meer informatie. Hans en Gerda Kleinbos, 59 Ngaiostreet, Christchurch, Nieuw-Zeeland. Telefoon: 09-6433322896.

Natuurlijke 30 jaar, zoekt in de omgeving van Wouwse Plantage, enthousiaste mensen voor een **eetclub**. Doel is, lekker, gezond en gezellig samen eten. Omdat ik hier pas ben komen wonen wil ik zo mijn kennissenkring vergroten. Interesse? Schrijf, brieven onder nummer RA8403MM.

Als echtpaar van ruim 50 jaar, willen we verdere verdieping, ontwikkeling en inspiratie. Daarom zoeken we **gelijkgestemde mensen** uit het zuiden van het land. Samen zoeken en vormgeven door gesprekken reizen en andere activiteiten. Om zo tot diepere vriendschap te komen. Brieven onder nr. RA8404MM.

Wie droomt er van een zinvol bestaan in een mens- en milieuvriendelijke **woongroep in Vlaanderen**? Zes jonge Vlamingen (m/v) zoeken nog enkele mensen om samen rond deze droom te denken en te werken. Ruimte voor eigen ideeën. Jens de Groot, Korbeekloosestraat 71, B-3001 Heverlee, (0932) (0) 16255524.

Echtpaar (50+), werkzaam in ontwikkelingsland, zou graag op **uw hobbyboerderij** (Nederland) passen tijdens zomerverlof (juni/juli). Telefoon: 09-263-14-22896, fam. J. v. Nieuwkoop, 58 East court

Road, Belvedere, Harare, Zimbabwe.

Graag zou ik mijn belangstelling willen delen met mensen die ook geïnteresseerd zijn in het verzamelen (en telen) van oude **verdwenen fruitrassen**. Beschik zelf inmiddels over 150 soorten. Utrecht-Zuid. Telefoon: 030-894269.

Wij: stel (man 56 jaar, vrouw 35 jaar jong), zoeken mensen en mogelijkheden, om via werkvakanties mee te helpen aan bouw of werk op **bd-bedrijfje in Frankrijk, Spanje of Portugal**, om zich te zijner tijd aldaar te vestigen. Brieven onder nr. RA 8405 MM.

Leren: Biologisch tuinieren, broodbakken en frans spreken. Ook helpen met onderhoudswerkzaamheden in en rondom het huis. Dat kan op Noumenon, **Zuid Bourgondië, Frankrijk**. Bij een Nederlands gezin. Voor de maanden april, mei, juni. Schriftelijke reactie: Noumenon, Brucilles 71500. Frankrijk.

Op het centrum La Grande Combe in Zuid-Frankrijk is plaats voor een vrijwilliger(ster) die tegen kost en inwoning in de maanden mei en juni de **moestuין wil verzorgen**. Interesse? Schrijf of bel: La Grande Combe, 12480 St. Izaire, Frankrijk 09-3365994501.

Bewoonbare ruimte gevraagd. Mag/hoeft niet, geheel zelfstandig te zijn. Ben een mens die in de woonsfeer gezelligheid zoekt, maar graag ook op mezelf wil zijn. Mogelijkheden in Arnhem? Trees Derks, Sweelinckstraat 17, 6904 EC Zevenaar.

Wie wil er in de bouwvak (7 t/m 28 aug.) op onze **woonboerderij**, de tuin en de dieren passen? Marum 05944-3750.

Waar is de mens toch naar op zoek in het leven? Meestal weet je het niet, soms wel. Ik, studente Milieufilosofie, zoek gezellige, **milieubewuste woongroep** in Amsterdam. (038-219713, Berna).

Wie heeft zin om mij, vrouw 65+, af en toe, te komen helpen op **volkstuin** te Amsterdam (Complex Dijkzicht Duivendrecht) evtueel tegen betaling. Telefoon: 020-6766476.

Vervolg Mensen en mogelijkheden op pagina 52

Schone kleding die mooi kan zijn

„Als ik vertel dat ik werk met biologische katoen denken mensen nog altijd aan geitewollensokken en hobbezakachtige kleding. Ik wil aantonen dat biologische kleding juist heel mooi kan zijn.” *Wieneke Reith* (28) is mode-ontwerpster bij het enige atelier in Nederland dat werkt met biologische katoen. Clichés over biologische waar zijn er genoeg. Desondanks is *Ergané*, het bedrijfje van Reith, bezig met haar derde kollektie.

Uitgangspunt is de duurzaamheid van kleren. Reith wil ingaan tegen het wegwerp-principe. „En de kleding is op verschillende manieren te dragen. Zowel iemand van achttien als iemand van zestig moet het model kunnen dragen. Dat zijn we het niet gewend, maar het kan best. Alleen een kwestie van aandacht voor het model”, aldus Reith.

Ergané komt tot nu toe ieder half jaar met een nieuwe kollektie. Een deel van de productie besteedt ze uit aan studenten in het

leerlingwezen. „Aan moslimmeisjes, die geen toestemming krijgen om in een gewoon bedrijf te werken”, vertelt Reith die zelf ook nog in het vormingswerk zit. „Ze werken voor ons op school, en verdienen daar tegelijk mee.”

De markt voor biologische kleding is klein. In het begin toog Reith naar Duitsland om haar produkt op de beurs te verkopen.

„Eigenlijk van de gekke”, zegt ze. In Nederland bestond biologisch katoen niet eens.” *Ergané* levert nu aan acht kledingwinkels in Nederland en is te vinden op de Boerenmarkt op zaterdag in Amsterdam.

Ergané, Postbus 342, 6800 AH Arnhem. Telefoon 085 - 432942.

Varend de wereld verkennen

Hoop voor reislustigen die op een milieuvriendelijke manier ver weg willen. Naast lange treintrajekten is met vrachtboten nog bijna elk plekje op aarde te bereiken.

Jan Juffermans, beleidsmedewerker van De Kleine Aarde, stuitte bij de voorbereidingen voor zijn reis naar Kenia na lang zoeken op *VCK Travel Centre*, een reisbureau dat bemiddelt in reizen per vrachtschip.

Bestemmingen over de hele wereld zijn mogelijk. Er kan geboekt worden voor rondreizen, enkele reizen of reizen met onderbrekingen. Voor sommige moet wel lang van te voren gereserveerd worden, ondermeer omdat er maar maximaal twaalf mensen op een schip mee kunnen. De kosten liggen tussen de 100 en 150 gulden per dag voor logies, reizen en alle maaltijden. Er is zelfs een reis rond de wereld in 84 dagen, voor onder de tienduizend gulden. De faciliteiten zijn niet slecht. Ze verschillen per schip, maar elke passagier krijgt in elk geval een een- of tweepersoons hut met eigen toilet en douche. Maaltijden worden vaak gebruikt met de bemanning, vaak is er een 'leessalon' en soms zelfs een sauna of zwembad. Per trein dwars door Rusland naar China en Japan reizen kan ook. Met de bekende Transsiberië Express of over de zijde-route. *Tozai Travel* in Amsterdam verzorgt de reizen van begin tot eind. Het reisbureau organiseert enkele informatieavonden per jaar over de Japan en China reizen. **Tozai Travel, N. Z. Voorburgwal 175-177, 1012 RK Amsterdam, telefoon 020-6256052**

reizen per boot: **VCK Travel Centre, Orlyplein 22, 1043 DP Amsterdam, tele-**

foon 020-6065180

Vervolg Mensen en mogelijkheden

Niet eenzaam, wel alleen. Leiden, vrouw 30, **zoekt een vriend**. Trefwoorden: kameraadschap, zelfstandigheid, huiselijkheid, natuur en buiten zijn, antroposofie, kunstzinnige activiteiten (schilderen, theater, muziek), plezier in kinderen. Ik houd van rust en stabiliteit en vind het belangrijk kwetsbaarheid te delen. Maar op z'n tijd graag iets gekkertsussendoor! Brieven onder nr. RA8408MM.

Wie wil ondernemende vrouw van 37 met twee jonge kinderen tegen kost en inwoning komen **helpen op kleine, vriendelijke camping** in de Vogezen? Telefoon: 09-3329304447 of 09-3329363474.

Vrouw 41 en zoon 9 willen op natuurlijke, creatieve, sobere maar ook gezellige wijze leven. Onze wens/behoefte: **een (houten) huisje/stacaravan** of iets dergelijks met genoeg tuin/grond om in eigen behoefte te kunnen voorzien. Bij gelijk voelende mensen zou prachtig zijn. Ideeën en reacties 020-6924539.

Spaanse Pyreneeën: wij zoeken voor één zomermaand een **hulp in ons landhuis** voor kleinschalig toerisme. Voornamelijk huishoudelijke werkzaamheden, keuken, moestuin en klusjes. Wij bieden kost en inwoning en zakgeld. Telefoon: 040- 414187.

Betaald werk gezocht! Amsterdam en omstreken. Representatieve vrouw, 33 jaar, **zoekt baan** voor 32 à 36 uur per week. Beschik zowel over ruime horeca- als administratieve ervaring (WP 5.1, notuleren en dergelijke) Dienstverlenende instelling, groot verantwoordelijkheidsgevoel: kwaliteit! Bezigt met HBO-opleiding Huishoudkunde in deeltijd. Graag uw reactie naar: Post-bus 406, 1115 ZH Duivendrecht.

Attentie wie helpt mij aan een rustige en zelfstandige **woonruimte** te Nijmegen of rondom. Telefoon: 08373-17425.

Vervolg op pag 52

Grundig recyclet oude tv's

Grundig, de Duitse fabrikant van elektronische apparaten, levert bij zijn tv's voortaan een 'recycling-garantiecertificaat'. Het certificaat garandeert dat de fabrikant het tv-toestel aan het einde van zijn bestaan weer terugneemt en verwerkt.

Het bedrijf claimt overigens ook de eerste te zijn die 'eierkarton' in plaats van piepschuim gebruikt voor de binnenverpakking

Milieu thuis

Kleine dingen kunnen een grote bijdrage leveren aan een schoner milieu. Veel lezers weten dat. Op deze pagina tips en suggesties naar aanleiding van reacties van lezers, die een brief of kaartje stuurden naar De Kleine Aarde, Postbus 151, 5280 AD Boxtel.

Bijdragen

Yvonne Lauwers, Marta Resink

Zuiver haar

In het zomernummer van vorig jaar berichtten we over De Oase, een milieuvriendelijke kapper en schoonheidssalon in Utrecht. De salon werkt zoveel mogelijk met natuurlijke produkten. Sinds kort is er ook een milieuvriendelijke kapper in Den Haag:

Haarzuiver. Haarzuiver gebruikt helemaal geen chemische middelen, ook geen 'half-chemische'. Voor een permanent en coupe soleil kun je bij hen dan ook niet terecht, want daarvoor zijn (nog) geen milieuvriendelijke alternatieven.

Thuis zelf op een milieuvriendelijke manier

je haar verven kan ook: met *Logona* plantenhaarverf. Het is gemaakt van een mengsel van gemalen planten zoals henna, sandelhout, kamille en vlierbes. In tegenstelling tot chemische haarverfprodukten kun je het herhaald gebruiken. Je hoeft dus niet te wachten tot het uitgegroeid is. De haarverf is verkrijgbaar in tinten van saharablond tot henna zwart. Het is verkrijgbaar in de natuurvoedingswinkel.

Goedkoper, maar wel meer geklieder, is het verven met pure henna. Vermeng de poeder met warm water. Om de kleur te intensiveren kun je in plaats van water warme koffie, zwarte thee of rode wijn gebruiken. Een scheut azijn of citroensap erbij maakt hennarood nóg roder. Voor mensen met donker haar kan dat prima, blonde hoofden moeten oppassen.

Haarzuiver, Piet Heinstraat 51, Den Haag, telefoon 070-3607202.

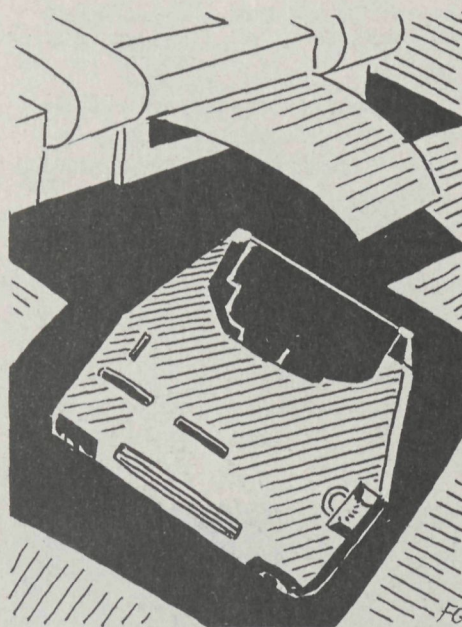
De Oase, Poortstraat 97-99, Utrecht, telefoon 030-735714.

Printerlint herinkten

Printerlint is chemisch afval. Als een printer grijze in plaats van zwarte afdrucken maakt, betekent dat alleen maar dat de inkt op is, het lint is meestal nog goed. Weggooien hoeft niet! *PC Services* in Maastricht en *Re-inkt Service* in Eefde her-inkten printerlinten, zodat je ze langer kunt gebruiken voor ze in de chemobox verdwijnen. Prijzen bij *Re-inkt Service* variëren van f 10,- per lint voor één tot vijf linten, tot f 5,50 voor tien linten of meer, inclusief verzenden. Bij *PC Services* zijn prijzen afhankelijk van het type printer. Lintkassettes van NEC P20/30 herinkten zij niet, omdat dat niet kan.

Thuis zelf herinkten kan ook, met de *Maxiprint Ribbon Re-inker*. Het apparaat is wel duur in aanschaf: f 149,50.

Re-inkt Service, Antwoordnummer 1003, 7210 NB Eefde, telefoon 05750-14689.
PC services, Postbus 1233, 6201 BE

Maastricht, telefoon 043- 618275.

Maxiprint, Antwoordnummer 11007, 2700 VC Zoetermeer, telefoon 079-510503.

Waterbespaartip

H. Hoopman uit Castricum stuurde ons een tip om water te besparen in het toilet. Door een simpele ingreep kost een 'kleine boodschap' wegspoelen hem nog maar 0,3 tot 0,5 liter water. In zijn toilet bevindt zich achter de wc-pot een fonteintje. In de water-toevoer naar het fonteintje heeft hij een loodgieter een onverslijtbaar, praktisch onderhoudsvrij kogelkraantje laten maken. De afvoer van het kraantje, dat met een hendel wordt bediend, mondt uit in de stortpijp van de trekbak. Met de hendel kan hij zo zonder de stortbak te gebruiken, de wc met een klein beetje water doorspoelen. Niet elk toilet is erop gebouwd, maar het is de moeite van het bekijken waard. Een kogelkraantje is in elke sanitairwinkel te koop.

The Keeper: revolutionair alternatief voor wegwerptampon

Eén tampon per vrouw in tien jaar nodig

Er is een milieuvriendelijk alternatief voor tampons op de markt: the Keeper. Gemaakt van rubber en herbruikbaar. Een redactrice en een donatrice probeerden hem uit.

Yvonne Lauwers

De Keeper wordt een rubberen tampon genoemd, maar lijkt nauwelijks op de gebruikelijke tampon. Het is gemaakt van stevig, bruin rubber en heeft de vorm van een soort trechtertje. Het tuitje is bedoeld om het ding er weer uit te kunnen trekken, zeg maar het 'touwtje' van de tampon. Een groot verschil met een gewone tampon is de levensduur van de Keeper: niet enkele uren, maar minstens tien jaar! Na gebruik spoel je hem uit en gebruikt hem dan opnieuw. De Keeper vangt het menstruatiebloed op, in plaats van het te absorberen. In Amerika is de Keeper sinds 1987 op de markt. Maar volgens Lou Crawford (57) 'president' van de firma in Amerika die hem maakt, bestond het idee al in de jaren dertig. Een balletdanseres zou toen al een rubberen tampon hebben ontworpen. De tampon die Crawford zelf tot voor een paar jaar gebruikte, kocht ze 32 jaar geleden. Ze heeft hem nu niet meer nodig, zegt ze, maar hij ziet er nog hetzelfde uit als toen ze hem kocht.

Hygiënisch

De huidige Keeper verschilt niet veel van die van toen. Alleen is hij er nu in twee typen: een voor vrouwen met, en een voor vrouwen zonder kinderen. Een nieuwsgierige donatrice van De Kleine Aarde, Margreet Verhulst, bestelde de Keeper uit Amerika. Ze ontving beide typen. Als moeder van een kind, probeerde ze de eerste uit. „In het begin is het wel een beetje gek, maar ook wel mooi: in plaats van elke maand een heel pak maandverband heb je maar één zo'n tampon nodig." Het inbrengen vindt ze

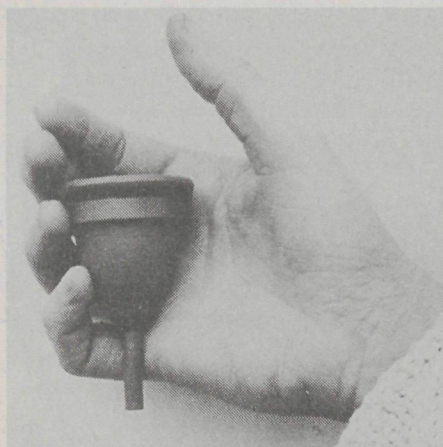

foto De Kleine Aarde

■ In de Verenigde Staten gebruiken al duizenden vrouwen de 'Keeper'

heel makkelijk. En als ze naar het toilet gaat leegt ze de Keeper en spoelt hem even uit. Onhygiënisch? Volgens haar niet. Een onhygiënisch gevoel heeft ze juist meer bij een gewone tampon, „een vies propje dat bovendien stinkt." De Keeper lekte bij haar niet door, ook 's nachts niet. Met enige scepsis al bij voorbaat, probeerde ik het andere type uit. Vooral het idee van zo'n rubber ding in m'n lijf stond me tegen. Het gebruik was ik echter enthousiast. Ik heb de Keeper niet zitten. Het inbrengen en weer uithalen bleek net zo gemakkelijk gaan als met een 'gewone' tampon. Een bloederige toestand, geen gedrup met De Keeper hoeft niet vaak gelegd te worden. Het hangt natuurlijk af van je menstruatie, maar de tampon kan ongeveer de tijd tot een vierde bevatten van de hoeveelheid bloed die de gemiddelde vrouw in een menstruatieperiode verliest. Wat bijzonder is, is dat je precies kunt zien hoeveel bloed je verliest. Zo raak je vertrouwd met je eigen menstruatiepatroon. Het legen kan in de wc of wafel. Even afspoelen is voldoende, om het daarna weer in te brengen. Pas als je menstruatieperiode is beëindigd, moet je hem wassen met water en azijn of wat zeep. Alt

Even wennen

De Keeper is even wennen. Maar het ongemak is niet groot, integendeel. Wat de drempel voor vrouwen misschien hoog zal maken is het bedrag van de aanschaf (zo'n tachtig gulden), het idee van een tampon die je hergebruikt, en het materiaal. Maar wat er tegenover staat is: niet meer elke maand een pak tampons of maandverband kopen, om ze een keer te gebruiken en weer weg te gooien. Gewoon één Keeper, waar je jaren mee vooruit kunt. Sinds de uitvinding van de katoenen tampon, het meest revolutionaire alternatief.

Meer informatie: De Kleine Aarde, Yvonne Lauwers. De Keeper kost ongeveer tachtig gulden. Bestellen: Lankforst 11-14 6538 GB Nijmegen. De mogelijkheid bestaat om de Keeper eerst uit te proberen. Als u binnen drie maanden na ontvangst de tampon terugstuurt, krijgt u uw geld terug.

... mijn het mee te vallen
... mate waarin de zon schijnt. Al is het te weinig om zonne-energie echt aantrekkelijk te maken, voor zoonaanbidders is voorzichtigheid geboden vanwege de ultraviolette straling. Zon speelt op veel meer terreinen een grote rol. Planologen en architecten houden bij het plannen van huizen rekening met de bezonning. Voor de land- en glas-tuinbouw is zon essentieel. Het KNMI wilde belangstellenden op het gebied van zon tegemoetkomen en bracht onlangs het boek 'Zonnestraling in Nederland' uit. Geen boek voor de leek: het instituut beschrijft met behulp van tabellen, figuren en formules in detail het zonnestralklimaat in Nederland.

KNMI: Zonnestraling in Nederland. Thieme-Baarn/KNMI 1992. ISBN 905210140X. Prijs f 69,50.

Echte vrek trouwt kleine partner

Anno 1993 is er een variant op de ouderwetse vrek op komst. De sympathieke vrek, die wel op de centen past maar niet louter ter verrijking van zichzelf (al zou deze vrek zich makkelijk een tweede huisje kunnen veroorloven). De moderne vrek heeft een idealistische inslag. Die houdt geld over vooral ten gunste van het milieu.

In het boekje 'Hoe word ik een echte vrek?' van het vrekkenpaar *Hanneke van Veen* en *Rob van Eeden*, (zie elders in dit blad een interview met hen), een bundeling van columns die zij voor de BRT-radio maakten, valt te lezen hoe dat kan. In ruim zestig pagina's schetsen ze het gedrag van een moderne vrek („die zuinig en creatief is, er stralend uitziet, veel lacht, geniet en bovenal bijzonder aardig is”).

Een moderne vrek trouwt iemand die klein is en weinig vet nodig heeft, maakt tosti's en wentelteefjes van oud brood, kookt en eet de aardappel het liefst met schil en al, geeft voor een lekker avondmaal hoogstens drie gulden uit, kookt rijst en peulvruchten in een hooikist, maakt kompost van huis-tuin en keukenafval, bezit een afdruiptrek en gebruikt duurzame nylon koffiefilters. Hij of zij kan vrijwel zonder kunstlicht, doucht in het donker, spoelt de wc met afvalwater, halveert het gebruik van shampoo, wc-papier en tandpasta, koopt zelden 'sfeil kun je bij', trekt kapotte onderbroek want daarvoor zijn (nog) geen milieuvriendelijke alternatieven.

Thuis zelf op een milieuvriendelijke manier

voor in de winter!) en heeft zo weer mooi ondergoed, koopt een heleboel paren van dezelfde, vervangbare sokken. De vrek van nu schrijft brieven en belt zelden (alleen tegen het vrije tijdstaaf van na zes uur 's avonds), heeft geen auto, gaat het liefst wandelen op vakantie met eigen proviand op zak, koopt liever iets niet dan wel (alleen de gevorderde vrek) en anders alleen in grootverpakking of op de rommelmarkt. Moderne vrekken hebben nog veel meer trekken in huis, waarvan de opvallendste in deze bundel bijeen zijn gebracht. De bron waaruit Van Veen en Van Eeden met succes putten lijkt nog lang niet opgedroogd. Dagelijks krijgen ze tientallen brieven van tipgevers. Hun 'Vrekkenkrant' is een ongekende hit. Al gaan sommigen wel heel erg ver in hun zuinigheid. Zoals die vrouw die de ene kant van het wc-papier reserveert voor haar neus en de andere kant voor haar achterwerk. Ach, als wij het maar niet merken.

Laurens Lammers

Hoe word ik een vrek?, Hanneke van Veen en Rob van Eeden, Uitgeverij Zuinigheid met Vlijt, Den Haag. Prijs: f 9,90 (in de boekhandel) of f 12,- (storten op giro 1523351 van de Vrekkenkrant in Den Haag o.v.v. 'Echte Vrek')

Boekje over bd wekt nieuwsgierigheid op

'Gezonde voeding, gezonde aarde' is een echt leuk boekje over biologisch-dynamisch- en tuinbouw, passend in de reeks 'Printepposofie in de praktijk'. grijze idelijke inleiding over verschillende betekenissen die nogal eens door elkaar het lint worden. Pittige interviews en sfeerhoeft nikjes reportage. De journalistieke inkt *Serin* de auteurs staat garant voor een ten, zocnadering, waarin de worsteling tussen in de denkkaders van de buitenstaander en Re-inktkmensen in de bd- wereld duidelijk voor ééting komt. Twijfels worden niet linten o d, eenduidige antwoorden krijg je Serviced. Wel stof tot denken. Zo'n werkje type priewsgierig. Meer hadden de herinkt zich niet kunnen wensen.

Thuis *Robles*

Maxij

wel dide voeding, gezonde aarde, Jelle Re-iner Meulen, Saskia Kalff, Uitgeverij 7210 eestesleven, Zeist, 1992. ISBN PC sc33117. Prijs: f 17,50

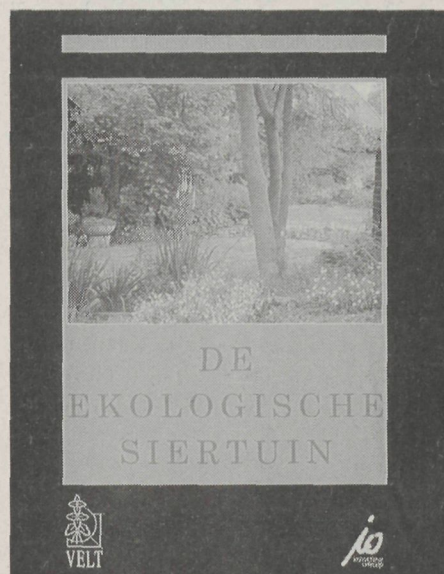
De Ekologische Siertuin:

imposant geheel

Het komt niet vaak voor dat een boek over tuinen er mooi uitziet, inhoudelijk goed is en ook nog prettig leest. Dat moet echter wel gezegd worden van het boek 'De Ekologische Siertuin' van VELT. In dit boek wordt de tuin niet louter gezien als een sieraad op zich. VELT ziet de siertuin als een verbinding tussen het woonhuis en de bewoners enerzijds en de groene omgeving anderzijds. Dat VELT een beter leefmilieu nastreeft, is duidelijk bij de bespreking van de principes van de ekologische siertuin. In de praktische hoofdstukken laten de schrijvers zien hoe in een grote maar ook in een kleine tuin plekje te creëren zijn zodat er een afwisselend en harmonieus geheel ontstaat. En daarin is niet alleen plaats voor mensen, maar ook voor insecten, vogels en andere dieren. Het laatste deel van het boek bestaat uit plantenlijsten waarin een schat aan informatie over groeiplaats, ekologische waarde en natuurlijk de typische kenmerken als hoogte, bloeitijd, bloeikleur van ongeveer zevenhonderd planten. Een imposant geheel! Samenvattend: een knap geschreven boek met veel tips en voorbeelden, goede informatie en prima om ideeën uit op te doen.

Peter van der Ven

De Ekologische Siertuin, John Rigaux, Rosette Van Cauteren, Vereniging voor Ekologische Leef- en Teeltwijze, 1992. Bestellen door f 47,50 over te maken naar giro nr. 362280 o.v.v. VELT Nederland, Bergeyk. ISBN 9080062634.

Milieudaden: leuke papierverspilling

De milieubeweging gonst ervan, de laatste tijd. Geen woorden meer, maar daden! Het met de mond beleden milieubeleid moet nu maar eens praktisch resultaat gaan afwerpen. De milieutips vliegen de konsument om de oren en de industrie wordt met de neus op de 'interne milieuzorg' gedrukt. Milieudaden is de titel van de nieuwe uitgave van Jan van Arkel en de Wetenschapswinkel van de Vrije Universiteit in Amsterdam. Mooi zo. Mooi uitgevoerd ook: met fraaie foto's en zelfs (deels) op kringlooppapier. Het heet 'een hart onder de riem' te zijn voor milieutobbers. Maar of dat wordt waargemaakt? Het een kaleidoskoop van impressies en interviewtjes zonder echte diepgang. Beetje spiritueel milieubesef, beetje wijkbewoners, beetje milieulefoon, beetje vakbonden, beetje multikultuureel en beetje theater. Vijftien jaar geleden had het vast allerlei mensen op nieuwe ideeën gebracht. Maar nu is het te klein voor tafellaken en te groot voor servet. Voor beginners in lokale milieugroepen bevat het een paar inspirerende tips. Maar daar blijft het wel ongeveer bij. Milieudaden: hartstikke leuk boek. Of toch een beetje papierverspilling? Tja.

Michel Robles

Milieudaden, diverse auteurs, Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, 1992. ISBN 9062242855. Prijs: f 25,-

Straling en zwarte magie

Soms kom je een boek tegen, waarbij je het echt niet meer weet. Kernenergie voor de Duivel van Anthony Horowitz is er zo een. Horowitz schrijft voor kinderen. Zegt hij. Zijn stijl is gelikt, de spanning druipend van elke pagina. „Beetje wreed, soms”, noemt Ivo de Wijs hem in een folder van uitgever Facet/Casterman. Beetje? Mensen die doorboord worden door speren of voor je ogen wegsmelten in zuurbassins. Het is pure horror voor dertienjarigen. Hoofdpersoon Martin wordt gekidnapd door een heksendorp vlakbij een oude, vergeten

kerncentrale. Onder aanvoering van een duivels genie wil men daar met de vernietigende kracht van kernenergie de macht van het Oerkwaad herstellen. Daarvoor hebben ze alleen nog een bloedoffer nodig... Een boek lang sluit het net zich om Martin, terwijl al zijn vrienden een afschuwelijk einde vinden. Op één na.... Over kernenergie zelf zegt het boek niet veel. Het is ongetwijfeld antireklame. Niet in edukatieve zin, maar door de nachtmerrie-sfeer er omheen. Oneerlijk? Ach, de kernenergielobby is ook niet altijd even fris. Maar een kinderboek? Afijn, u moet het zelf maar weten.

Michel Robles

Anthony Horowitz. Kernenergie voor de duivel, Facet N.V./Casterman, Dronten, 1993. ISBN 90-5016-137-5. Prijs nog onbekend.

Ziel voor dieren

Een farao uit het oude Egypte die pas in vrede kan rusten omdat hij noch door de gans, noch door het rund bij de Goden is aangeklaagd. Een Griekse dichter die schapen en olijfbomen voormalige mensen noemt. Er doemen illustere figuren op in het korte, felle boekje van de Duitse filosoof en theoloog Eugen Drewermann 'Over de onsterfelijkheid van de dieren'. Waar haalt

de westerse mens, waar haalt het christendom het recht vandaan om onze medeschepselen te beschouwen als ziellose dingen, waarmee je naar believen kunt sullen, vraagt Drewermann zich af. Wat dat betreft doen volgens hem hindoeïsme en boeddhisme het een stuk beter.

In Duitsland schijnen zijn ideeën nogal wat debat los te maken. Ze staan haaks op veel traditionele christelijke leerstellingen, maar sluiten goed aan bij het nieuwe denken in de kerkelijke milieubeweging. Zo is in protestantse kring al een paar jaar een debat gaande over 'vrede, gerechtigheid en heil van de schepping' en het katholicisme kent de vooruitstrevende 'Acht mei Beweging'.

Wie een doortimmerd betoog verwacht over dierenrechten, hoeft dit boekje niet te kopen. Maar door zijn oprechte gevoel voor alles wat leeft heeft ook Drewermann zelf iets van een dichter gekregen.

Michel Robles

Eugen Drewermann, Over de onsterfelijkheid van dieren, De Driehoek, Amsterdam, 1993. ISBN 9060305035. Prijs: f 24,50.

Hoe de zon schijnt in Nederland

Hoewel Nederland bekend staat als een regenachtig land, schijnt het mee te vallen met de mate waarin de zon schijnt. Al is het te weinig om zonne-energie echt aantrekkelijk te maken, voor zonzonabidders is voorzichtigheid geboden vanwege de ultraviolette straling. Zon speelt op veel meer terreinen een grote rol. Planologen en architecten houden bij het plannen van huizen rekening met de bezonning. Voor de land- en glas-tuinbouw is zon essentieel. Het KNMI wilde belangstellenden op het gebied van zon tegemoetkomen en bracht onlangs het boek 'Zonnestraling in Nederland' uit. Geen boek voor de leek: het instituut beschrijft met behulp van tabellen, figuren en formules in detail het zonnestralklimaat in Nederland.

KNMI: Zonnestraling in Nederland. Thieme-Baarn/KNMI 1992. ISBN 905210140X. Prijs f 69,50.

Vervolg regeladvertenties

AUVERGNE, Frankrijk, korte vakanties of week vakanties in zelfvoorzienende huisjes bij een biologische boerderij. Rustige omgeving om te wandelen, fietsen, zwemmen, Voorzieningen voor kinderen. Vanaf 140 Franse Franken per dag. Folder: La Charvière, St. Priest en Murat, 03390 Montmarault.

Wad- en zeezeilen, op z'n best met weinig mensen in een kleine boot. Bij DE NOTEDOP met 2 gasten en een ervaren schipper op een zeevaarig kajuitzeiljacht van 7 meter. Inlichtingen en folder: Jaap Kiers, Ypeysingel 42, 9256 HJ Rypstjerk, 05118-2174.

Te huur: mooie WOONRUIMTE in voorste gedeelte van boerderij. Prachtig uitzicht. Schitterende omgeving in het Groene Hart. Inl. 03487-1309.

■ KURSUSSEN

Intuïtief schilderen/boetseren kan je helpen, jezelf terug te vinden. Informatie bij: M. v.d. Eertwegh 040-850269.

■ TUIN

VOORJAAR: sneeuwklodjes, bosanemonen en vogelmelk steken voorzichtig hun witte bloempjes omhoog. Bladeren ontvouwen zich en een eenzame toverhazelaar kleurt de tuin geel. WINTER: de ideale tijd voor een nieuw tuinontwerp, bel voor een vrijblijvende afspraak met Karin Krol Tuinen: 073 - 123288.

Beleef een nieuwe lente: bosanemonen en vogelmelk steken voorzichtig hun witte bloempjes omhoog, varens ontrollen langzaam hun bladeren... Wordt het een stijltuin met hagen, klimrozen en prachtige vergezichten of een organische tuin, waar planten vrolijk over muurtjes hupelen? Bel voor een vrijblijvende afspraak: KARIN KROL TUINEN: natuurlijke tuin- en landschapsinrichting: 073-123288.

Vervolg Mensen en mogelijkheden

Echtpaar, zestigers, wil graag samenwonen met dito echtpaar, liefst buiten met tuin, huren of kopen, om op een prettige zinvolle manier ouder te worden. Een beetje zelfvoorziening, knutselen, muziek (maken), cultuur, spiritueel ontwikkelen, dieren en nog andere interesses. br. onder nr. RA 8407 MM.

Kursuscentrum in de Franse Jura zoekt vrijwillig(st)ers om in het seizoen (begin mei tot 5 september) minimaal 2 weken mee te helpen in de keuken, de huishouding en de ekologische groentetuin. U kunt schriftelijk (met vermelding van telefoonnummer) of telefonisch reageren: Aktiviteitscentrum Marangea, 39270 Orgelet, Frankrijk. Telefoon: 09-3384355370.

Wegens omstandigheden zoeken wij (vrouw + kind 2[1/2]) een plek in een woonwerkgemeenschap. Bijvoorbeeld als inval voor iemand die er tijdelijk weg wil. Voor ons is het nogal dringend. Telefoon: 043-219414 vragen naar Carolien.

Zorgzame huisgenote(n) gezocht voor 93-jarige academicus, nog actief in zijn studie, buiten wonend (Gelderland) Inl. 050-254599.

Gezocht: contact met mensen met ervaring met de Fukuoka land- en tuinbouwmethode. K.E. Falkenhagen, Mozartlaan 35, 2421 VC Nieuwkoop. Telefoon: 01725-73192.

Oudere heer (rond 70) niet meer kunnende zoekt jongere (rond de 20) (sociaal en milieu bewust) ter assistentie en onderhoud: botanische tuin kennis van zaken wordt gegeven. Voorwaarde is houden van buitenleven, stilte enzovoorts. Kost en inwoning. Brieven onder nummer RA8409MM.

Ik ben 24 jaar en op zoek naar werk in de biologisch dynamische land- en tuinbouw. Het liefst omgeving Tilburg/Den Bosch. Sonja Eikelenboom, Lijsterbes 3, 5268 HN Helvoirt, Telefoon: 04118-3836.

RAAD GEVERS

Raadgevers geven gratis advies. Wie met een probleem zit, kan contact met hen opnemen. Houd er rekening mee dat de raadgevers dit werk in hun vrije tijd doen. Neem dus een paar spelregels in acht. ■ Sluit een postzegel voor antwoord bij, als u een schriftelijke reactie verwacht. ■ Wilt u een raadgever bezoeken, bel of schrijf dan van tevoren. Nieuwe raadgevers zijn welkom!

Groente, fruit en tuin

■ Fruit- en groenteteelt J.W.J. Van de Werken, Steenweg 76, 5301 HN Zaltbommel.

■ Milieuvriendelijk tuinieren Bezoekerscentrum De Kleine Aarde, Het Klaverblad 1, Bostel (1 mei tot 1 oktober elke dag geopend van 11.00 tot 17.00 uur).

■ De Kempaans, Kempaansweg 16, 1358 AB Almere. Telefoon 03240-11423. Fax 03240-10916 (open van 1 april tot 1 oktober van 10.00 tot 16.00 uur).

■ Biologisch tuinieren Advies over fruitteelt, groenbesters en gewasbescherming (voor liefhebbers, jeugd en beroeps). Rik Dedapper, COVOBIT, Rozendaal 78, B 2440 Geel (België).

■ Verzorging van fruitbomen, speciaal hoogstam J. Teunissen, Wilhelmasingel 137, 6001 GS Weert.

■ Struik- en houtgewassenkompost. Proefwerf van Comité Jean Pain, Frederik Vandenbrande, Hof ter Winkelen, 25 Holle Eikstraat, B-1840 Londerzeel, België. Telefoon 052-300166. Fax 02-2150021. Eerste zaterdag van elke maand gratis rondleiding.

■ Wilde tuinen R. Osinga, Master Popmaewei 22, 9023 AJ Jorwerd.

■ Wilde planten en bodembedeking Toepassing van inheemse kruidachtige planten in plantsoen, heemtuin en wilde tuin. Dirk Prins, Asterstraat 3, 3911 WE Rhenen. Telefoon 08376-14282.

■ Paddestoelen Paddestoelenmuseum, Stichting Onderwijs en Milieu, Kroonstraat 1, 6511 DV Nijmegen.

Energie

■ Biogas installaties Frits Ogg, Postbus 244, 6500 AE Nijmegen. Telefoon 080-565588.

■ Elektriciteit, akku's, windenergie, besparing Ing. Hendrik Venema, Kraayenbergstraat 23, 8051 XL Hattem. Telefoon 05206-45643.

■ Besparing en techniek Jos van Doorn, Balsemianlaan 26, 5582 AD Waalre. Telefoon 04904-16383.

■ Zon en wind Organisatie voor Duurzame Energie (ODE), Postbus 750, 3500 AT Utrecht. Telefoon 030-769224.

Bouwen en wonen

■ Vereniging voor Integrale Biologische Architectuur (VIBA), Veemarktkade 8-B4, 5222 AE Den

Bosch. Telefoon 073-216943.

■ De Kleine Aarde, Ralph Reijnders en Maya Vogelsang. Telefoon 04116-84921 (maandag en dinsdag).

■ Nederlands Instituut voor Bouwbiologie en Ecologie - Nibe. Postbus 229, 1400 AE Bussum. Telefoon 02159-48233 (van maandag tot en met donderdag van 9.00 tot 10.00 uur gratis telefonisch spreekuur voor korte vragen op het gebied van bouwen, milieu en gezondheid).

■ Timmerwerken Varend timmerbedrijf. Vof Varne, Postbus 5093, 1380 GB Weesp.

Spinnen, weven en verven

■ Nelly Hanssen-Jonkhout, Etzenraderstraat 33, 6454 AP Jabeek. Telefoon 04492-5177.

■ Mies Bouwmeester, Herengracht 14, 1441 EW Purmerend. Telefoon 02990-23774 (ook lessen)

■ Ineke Visser, Lekdijk 82, 2865 LE Ammerstol. Telefoon 01825-2913.

Zuivel, wijn en bier

■ Wijn en bier maken M.H. Hoese, Zwarteweg 51b, 6596 AE Milsbeek. Telefoon 08851-12021 (alleen tijdens kantooruren).

■ Wijnerij Riet Beijer, Koningsnellen 32, 3762 DE Soest. Telefoon 02155-20979.

■ Geitkaas G.J. van Diemen, Mr. J.B. Kanweg 99, 9439 TE Witteveen. Telefoon 05935-2415.

Eko-voeding

■ Adviseur natuurvoeding/Konsumentenkring en eko-voeding info Wil Schulte, Franseweg 102, 3921 DK Elst. Telefoon 08384-1618.

■ Graanmolens Dirk van Haren Noman, Beukstraat 15, B 3920 Lommel, België. Telefoon 011-544475.

■ De Kleine Aarde, voedingsgroep. Op werkdagen telefoon 04116-84921.

■ Alternatieve baby- en peuter-voeding. Annetiek Tops, telefoon 085-436652.

Milieu

■ Milieutelefoon: 020-6262620 (maandag tot en met vrijdag van 9.00 tot 14.00 uur).

Dieren

■ Green Stock bv, L.F. Mol, Grote Molenstraat 8, 5271 VW St. Michielsgestel. Telefoon 04194-2465.

■ Bijen G.P. van Tilburg, Kampsesteeg 10, 5688 KJ Oirschot. Telefoon 04997-75846.

■ Ekologische (klein-)veehouderij Ook advies over veevoerproductie en graslandonderhoud. Henk de Mink, Oudendijk 6, 3291 LN Strijen. Telefoon 01854-3418.

De tuin in de lente

April

Jong groen

Het voorjaar is de tijd dat we extra behoefte hebben aan jong groen. Er zijn vreselijk veel soorten sla, die allemaal in bakken geteeld kunnen worden. Wie geen grote tuin heeft, kan ze rustig tussen de sierplanten zetten. Veel sla is heel sierlijk. Vroege groenten, zoals sla, kun je overigens ook eten wanneer er geen krop gevormd is. Zaai op rijtjes en dun die al etend uit.

Heb je een vochtige tuin waar op sommige plekken water blijft staan na een flinke regenbui? Denk niet dat je dan slechts mos kunt kweken. Denk eens aan waterkers. Een leuk plantje dat wit gaat bloeien en dat bovendien eetbaar is. *Nasturtium officinale* is bovendien heel gezond; het bevat veel vitamine C en calcium. Net als tuinkers ook lekker op brood.

Last van onkruid (wat is dat eigenlijk) en vooral veel brandnetels in de tuin? Dan moet je nu snel met handschoenen aan de

tuin in voor het te laat is. De jonge toppen die overal tevoorschijn komen zijn heerlijk in de soep en een kalkrijke opkikker die je in deze tijd goed kunt gebruiken. Wil je de rest van het jaar niet door netels overwoerd worden dan kun je ze daarna te lijf met de sikkel of de zeis. Je kunt overigens bemesting daarna achterwege laten. Brandnetels betekenen namelijk dat er veel stikstof in de grond zit. Mocht je je toch branden aan brandnetels (en wie overkomt dat niet af en toe): gekneusde hondsdrabbladjes verzachten de pijn en de jeuk heel snel. Ze groeien altijd in de buurt van brandnetels. Wat zit de natuur toch mooi in elkaar.

Mei

Vollegrond

Mei is, net als april die doet wat hij wil, zo'n maand die alle kanten op kan. Het kan al lekker warm zijn, maar nachtvorst hoort tot de mogelijkheden. Het is dus zaak op het weerbericht te letten. Wordt er nachtvorst aangekondigd, bescherm bloeiende vruchtbomen dan met oude vitrage. Na de ijsheiligen kunnen alle oranjerieplanten weer naar buiten.

Je kunt nu volop buiten in de vollegrond zaaien. Vergeet daarbij niet wat goudsbloemen, afrikaantjes, *tropaeolum* (Oostindische kers) te zaaien. Zet ze rond planten die luisgevoelig zijn, zoals rozen. Deze bloemen trekken zweefvliegen aan die vele duizenden eieren leggen tussen de bladluizen, zodat deze bij uitkomen direkt voldoende voedsel hebben. De bloemen van Oostindische kers zijn bovendien erg lekker op de boterham, lekkerder als radijs volgens de kenners. Pas op dat er geen oorwurm in zit.

Planten die nu niet bloeien, zoals najaarsbloeiers, kunnen nu verplant worden. Het is hoog tijd de aardbeienplanten rondom te voorzien van een laag stro, zodat straks de vruchten mooi droog blijven.

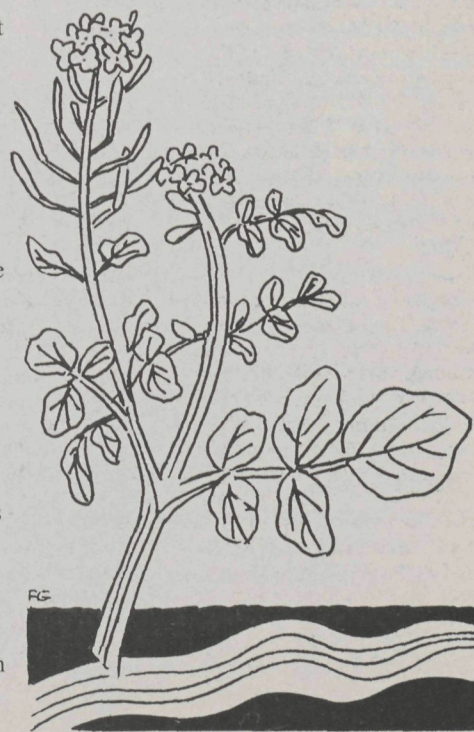
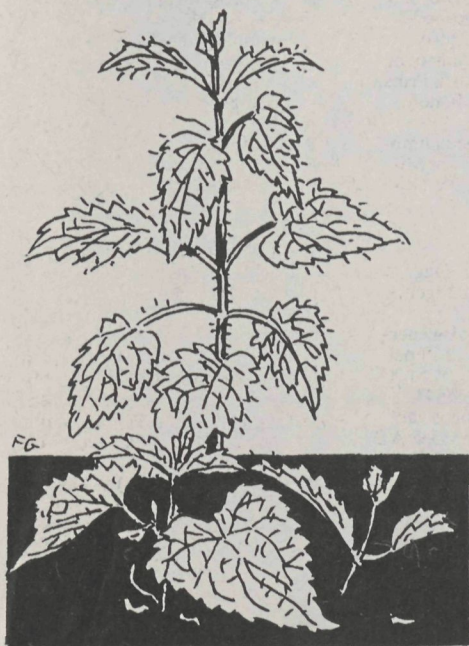
Juni

Drukste tijd

Er bloeit veel. In de meeste tuinen is dit de mooiste maar ook de drukste tijd. Wieden en nog eens wieden. Voor de verandering, of gewoon uit luiheid, kun je eens kijken welke planten de sterkste zijn. Het kan heel leuk zijn om een stukje tuin eens helemaal aan zijn lot over te laten en te zien wat er zomaar opkomt. Je kunt zelf bepalen hoever je het laat komen. Wil je de rest 'netjes' houden dan moet je daar wel wieden. Bij droog weer kun je onkruid wegschoffelen. Laat het in de zon verdorren en ruim het op. Gooi alleen de eenjarige 'onkruiden' op de komposthoop. Pas op in de buurt van struiken die oppervlakkig wortelen. Bij frambozen en aalbessen moet je heel voorzichtig of liever niet schoffelen. Hun fijne wortels zitten vlak onder het aardoppervlak en beschadigen gemakkelijk. Daar kun je dus beter op je knieën met de hand alle ongewenste plantjes wegtrekken. Breng daarna een flinke mulchlaag van bijvoorbeeld een mengsel verdord grasmaaisel, verdorde smeerwortelbladeren en wat gemalen houtschors of iets dergelijks aan.

In de moestuin moeten de groenten die je voor de winter wilt opslaan gezaaid zijn, zoals bieten en winterwortels.

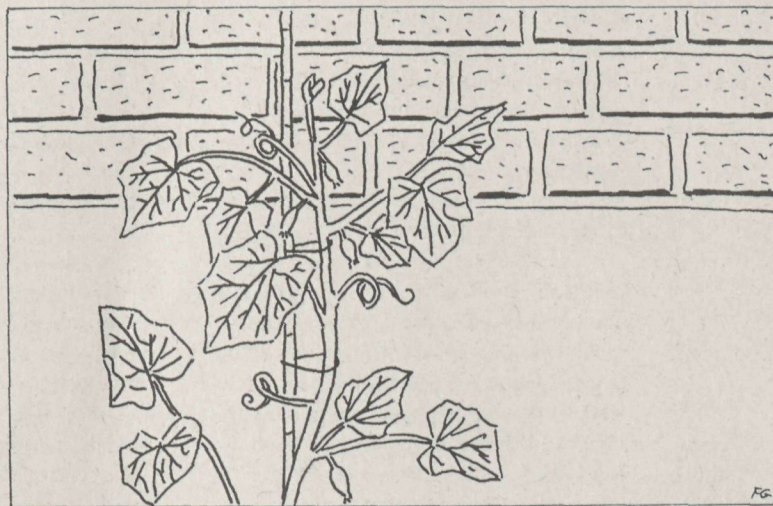
Alice Bender

Komkommers en hun verwanten

Cucurbitaceae: sierlijk en eetbaar

Je ziet ze overal in de wereld: tuinen waar bloemen en groenten gezellig door elkaar staan. Een lust voor het oog. Ook wie geen moestuin heeft kan zo genieten van kruiden en groenten. Vooral geschikt voor zo'n kombinatietuin zijn de komkommerachtigen: een familie van eenjarigen die vruchten van verschillende smaak en vorm produceren.

Alice Bender

Vaak worden kombinatietuinen uit nood geboren, vanwege ruimtegebrek. Niet iedereen kan beschikken over een eigen moestuin. Maar natuurlijk mogen ze ook daar geteeld worden. Waar je de planten uiteindelijk neerzet, meestal moet je binnen beginnen. Omdat komkommerachtigen net als alle andere eenjarigen, vrij vorstgevoelig zijn, kun je met buiten zaaien beter niet voor mei beginnen. Dit kan een nadeel zijn omdat de planten in korte tijd veel moeten groeien. Wie verzekerd wil zijn van succes begint dus in april met binnen uitzaaien in potjes.

Zet de potjes met elk twee zaadjes in een ruimte van minstens achttien graden. Niet veel warmer en niet in het felle zonlicht, want dan krijg je iele plantjes. Zodra de plantjes kiemen en blaadjes krijgen mogen ze meer licht hebben en haal je de zwakst groeiende weg. Na de ijsheiligen kun je buiten uitplanten. Zet je ze samen in een bed in de groentetuin, houd dan een afstand van gemiddeld tachtig centimeter tussen de planten aan.

Op zandgrond kun je het best uitplanten in een bed waar flink wat paarde- of andere broeimest doorheen is gewerkt. Op klei-

grond is kompost met wat koemest prima. Bemest enige weken voor het uitplanten. In een warm voorjaar kun je direkt in de vollegrond uitzaaien. Zelf doe ik altijd beide. Als er toch koude dagen komen, heb ik de binnen gekweekte planten om op terug te vallen. Zet ze niet zó van de warmte buiten, dan gaan ze dood. Je moet ze eerst 'afharderen'. Dat wil zeggen dat je de plantjes steeds wat kouder zet. Je kunt ze ook een week lang overdag buiten zetten op een beschut plekje en dan 's avonds zodra het kouder wordt weer binnen zetten. Mensen met een grote tuin die veel voorzaaien en zelf al hun eenjarige bloemen kweken, gebruiken hiervoor vaak een rek op wieltjes.

Warmte, vocht en voedsel

Komkommerachtigen kunnen op elke grondsoort geteeld worden, maar geven de voorkeur aan humusrijke grond. Het onderwerken van organische mest is goed voor de teelt. Doe dit ruim voordat je gaat zaaien of planten. Ook tijdens de teelt heeft het zin af en toe bij te mesten met bijvoorbeeld wat vloeibare mest. Omdat het snel groeiende planten zijn die in relatief korte tijd vruchten moeten produceren, zijn ze behoorlijk

hongerig.

Cucurbitaceae komen van oorsprong uit warmere landen. Zoek dus een zonnig beschut plekje uit. Je kunt voor extra warmte zorgen door ze op 'broeiheuvels' te planten. Graaf een sleuf van ongeveer vijftig centimeter diep en dertig centimeter breed. Vul de sleuf met goed nat stro en doe daar de uitgegraven aarde bovenop, zodat een heuvel-tje ontstaat. Wanneer in de zomer het stro gaat rotten geeft dit de planten extra bodemwarmte. Uiterlijk

begin april moeten de broeiheuvels klaar zijn, zodat het proces de tijd krijgt. Zodra de plantjes staan zijn ze dankbaar voor een laag mulch, een laag plantaardig materiaal die de grond bedekt houdt. Dit geeft enkele voordelen: de grond droogt minder snel uit, wat scheelt bij het watergeven, onkruid krijgt geen kans en slakken komen niet zo snel bij de jonge planten (vooral wanneer je ruw mulchmateriaal gebruikt zoals houtsnippers).

Bijen noodzaak

De bloemen moeten bestoven worden, anders krijg je geen vruchtzetting. Zet dus voldoende bijenplanten in de buurt. Ook daarom is het een goed idee om courgettes en dergelijke te kweken in de bloementuin. Daar is aan bijen geen gebrek.

Uit ervaring hebben moestuiniers geleerd dat je enkele gewassen beter niet vlak naast elkaar kunt zetten en sommige juist wel. In het laatste geval stimuleren ze elkaar in de groei of vormen een natuurlijke beschutting tegen weersinvloeden. Bekend is de combinatie wortel en uien. Ook komkommerachtigen hebben zo hun voorkeuren.

In de moestuin is het goed om de komkom-

mer aan de noordzijde te beschutten met maïs of een rijtje aardpeer (topinamboer). Ook (stok-)bonen en erwten kunnen beschutting leveren. Uien en knoflook moet je beter zo ver mogelijk bij de komkommers uit de buurt zetten. Anders lopen de planten meer kans meeldauw te krijgen. Ook de combinatie van komkommerachtigen met tuinkruiden, tomaten, radijzen, rammenas en aardappels is af te raden. Hou hier in je teeltplan rekening mee.

Komkommerachtigen zijn heel geschikt om te integreren in een siertuin. Ze hebben fraaie bloemen en wanneer ze te wild en te ver willen, kun je ze rustig inkorten. Het zijn wel dorstige planten. Het is dus verstandig om ze in de buurt van de regenton te zetten.

Keus genoeg

Waar je voorkeur naar uitgaat hangt natuurlijk van je smaak af. Komkommers, augurken, pompoenen, zucchini of courgettes: er is voor 'elck wat wils'. De vruchten kunnen op verschillende manieren verwerkt worden.

Augurken (*cucumis sativus*) worden meestal ingelegd in azijn. Ze kunnen het best altijd binnen voorgekweekt worden, omdat ze nachtvorst niet overleven.

Komkommer (*cucumis sativus*) kan zowel rauw, gebakken als ingelegd in azijn worden gegeten. Kies een soort die geschikt is voor teelt in de vollegrond. De smaak is veel beter dan van de kaskomkommers. De teelt is hetzelfde als die van augurken (het is in feite dezelfde soort plant). Mest tijdens de groei regelmatig bij om de groei erin te houden.

Pompoenen worden vaak gekweekt als object voor 'de grootste pompoen' wedstrijden. Wie ze wil eten oogst ze echter voordat ze 92 kilogram wegen (recordgewicht bij de wedstrijd vorig jaar!). Om meer en kleinere pompoenen te krijgen, is het nodig de stengel af te snijden. Wacht tot de stengel een mannelijke en een vrouwelijke bloem heeft en snijd hem af na de vrouwelijke bloem. Ze is

herkenbaar aan het minipompoentje onder de bloembladen.

Grotere vruchten zoals pompoenen moeten beschermd worden tegen rotting wanneer ze groter worden. Leg onder elke vrucht een platte steen (bijvoorbeeld een baksteen), zodat opspattend water eraf kan druipen. Pompoenen die op de aarde liggen krijgen vaak een rotte plek en dat is zonde. Zeker als je ze langer wilt bewaren mogen ze geen plekken vertonen.

Hoe harder de schil is op het moment dat je hem oogst, hoe langer je de pompoen kunt bewaren. De beste plek daarvoor is op een stenen vloer in een koele vorstvrije ruimte. Een kelder of een goed geïsoleerde schuur is prima, mits er geen muizen huizen. De echte bewaarpompoenen blijven zo een paar maanden goed.

Pompoen bewaren

Pompoen is vooral bekend als ingrediënt van de couscous (Noordafrikaans graange-recht), maar er kan ook heerlijke soep van gemaakt worden. In de Indiase keuken worden blokjes pompoen gedoopt in een beslagje met kerrie en vervolgens gefrituurd. Zoals alle andere komkommerachtigen bevat een pompoen relatief veel water en kun je het net zo smakelijk maken als je zelf wilt.

Kalebas heeft nog meer warmte nodig dan de pompoen. Een plekje tegen een warme zuidmuur is ideaal, kalebassen klimmen graag. Ze worden vooral als siervoorwerp gebruikt: uitgehold als vaas of lamp.

Wanneer je ze houtig laat worden kun je er ook jam van maken. Wanneer je ze laat rijpen net als pompoenen, zijn ze niet eetbaar

meer.

Kalebasjam maak je van twee kilo vruchtvlees (in blokjes gesneden en de zaden verwijderd), sap en schil van drie citroenen, 75 gram geschild, gedroogde en goed gekneusde gemberwortel en twee kilo suiker. Courgettes (*Cucurbita pepo*) mogen eigenlijk in geen tuin ontbreken. De teelt is gemakkelijk en het resultaat altijd goed. De smaak is stukken beter dan die van gekochte courgettes of zucchini's. Er wordt begin mei gezaaid in de koude bak. Ook die hoeft in geen tuin te ontbreken. Een oud raam (van de sloop), een eronder passend kistje zonder bodem, een scharnier en een haak zodat je ook kunt luchten en klaar is je koude bak. Na een paar weken kun je de plantjes in de vollegrond zetten. Als je ze bij elkaar zet dan moet je een afstand tussen de planten aanhouden van zeker een meter. Wie niet dagelijks courgettes eet, heeft met vier personen aan vier of vijf planten meer dan genoeg.

Het is leuk om verschillende soorten te hebben: gewone groene of gele zucchini.

Probeer of je iets kunt afspreken met burens of kennissen. Ruil plantjes (je hebt er altijd teveel) en zet van elke soort een paar.

Courgettes rauw eten kan goed: in plakken snijden, eventueel met wat citroensap besprenkelen en hap. Lekker met een plakje kaas erbij. Ook als groente, gestoofd met tomaat, is heel smakelijk.

Bloemen en stelen

Van alle cucurbitaceae zijn bijna alle onderdelen van de plant eetbaar. Ook de bloemen en niet te vergeten de steeltjes. Veel mensen gooien deze delicatesse nog steeds op de

komposthoop of in de groene container: zonde! Juist in de siertuin zijn dit ideale planten. Zodra ze te groot worden of andere planten gaan overwoekeren kun je ze afsnijden. En het leuke is dat je deze normaalgesproken nutteloze plantdelen mee naar de keuken kunt nemen en tot heerlijke gerechten kunt omtoveren. Gebakken courgettebloemen, gefrituurde pompoensteeltjes: ware delicatesen!

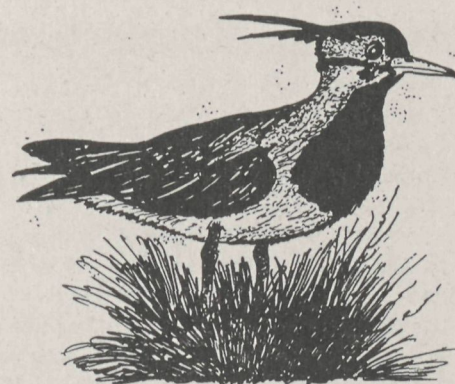
1853.

Nu is de ooievaar als weervoorspeller niet waardevol meer. Maar in 1853, en veel later, was het dier een bekende verschijning in ons land. Vreemd eigenlijk dat hun aantal zo achteruit is gegaan terwijl het aantal geschikte biotopen toch behoorlijk groot lijkt. Overigens zag ik tussen sinterklaas en kerst in Friesland een ooievaar een nest inspekteren. Waarschijnlijk is het dier afkomstig uit een van de buitenstations van het ooievaarsdorp 'Het Liesveld'. Toch vreemd, zo'n typische trekvogel in december op een nest.

De natuur is zichtbaar en wat minder zichtbaar steeds in ontwikkeling. Een paar dingen die je uit eigen waarneming al opgevalen zouden kunnen zijn:

De merel, eerder een specifieke bosvogel, is nu bewoner van stedelijke tuinen en tuintjes.

De schuwe reiger van vijftien jaar geleden

KIEVIT

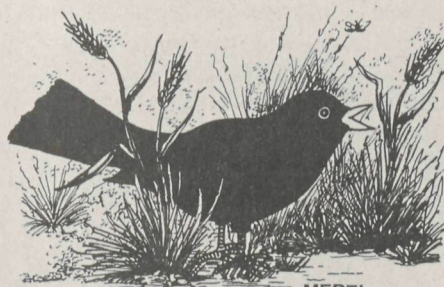
zit nu naast de visser, midden in de stad langs een drukke verkeersweg, te wachten op een ondermaats visje.

De trekdrang van sommige vogels is wat minder. Zo kun je tot laat in het jaar kieviten aantreffen. De ooievaar is hiervoor al genoemd.

Misschien verandert er, wat het laatste geval betreft, iets in het instinkt van het dier als het enkele jaren niet erg vriest. Er is dan meer voedsel beschikbaar.

Iets vergelijkbaars merk je op bij kwekers en kopers van bomen, struiken en vaste planten. Soorten die normaal gesproken een strenge winter niet doorkomen, komen weer op de markt na een paar zachte winters.

Zeker als er ook van koperszijde belangstelling bestaat dan kan zo'n soort snel op een behoorlijke schaal gekweekt worden.

MEREL

Bezig met buiten

Maart is onze derde maand, in de Romeinse tijd was het de eerste maand van het jaar. Overigens beginnen veel mensen pas weer echt te leven als ze weten dat de lente en zomer eraan komen. Wat hen betreft begint het jaar dus eigenlijk pas in maart.

Als in maart de ooievaars veel klepperen met hun snavel, de koekoek roept, wild en ganzen zich naar Duitsland spoeden krijgen wij een mooie, zachte lente, aldus 'De Onfeilbare Weerprofeet', een boekje uit

Na een strenge winter staat iedereen met beide benen op de grond: „Oh ja, niet winterhard...” Na twee zachte winters begint het opnieuw. Overigens hebben we de laatste decennia gemiddeld een strenge winter gedurende per tien jaar. In theorie kun je een behoorlijke tijd van je vaste plant of struikgewas genieten. Voor een boom is zo'n korte periode natuurlijk niets. Bovendien zijn de kosten van een boom veel hoger.

Groenten in kleur

Wanneer je zaadkatalogi doorbladert ziet je, naast de 'gewone' ook steeds meer gekleurde groenten waarvan het zaad wordt aangeboden.

Nog even en je kunt er een aardige, gevarieerde border mee samenstellen. Gele tomaten, gele sperziebonen, oranje paprika, paarse spruiten en bloemkolen, bieten met en zonder strepen of witte radijs. Veel van dit soort gewassen zullen op grote schaal nooit geteeld worden, bijvoorbeeld omdat de opbrengst niet maximaal is. Maar wat let de moestuinder om eens wat van deze soorten uit te proberen? Grappig om te zien en waarom zou je zo'n kleurrijke plant niet een keer in je vaste plantenborder zetten? Overigens gaat het vaak niet om nieuwigheden, maar om oude soorten die het commercieel bij de vakmensen niet gehaald hebben, maar die voor de liefhebber opnieuw geïntroduceerd worden.

Nu we het toch over zaad en zaaien hebben. Wanneer je langzaam kiemend zaad zaait, zou je het kunnen mengen met een bedje radijs- of sterrekersaad. Die soorten kiemen snel zodat je al na een paar dagen kunt zien waar je gezaaid hebt. Zeker bij het onderhoud is dat handig. Denk aan schoffelen en harken.

Maart roert zijn staart, een bekende spreuk die je nog al eens hoort als het weerbeeld in maart wisselend is. Toch is het de maand waarin de dagtemperatuur zo hoog kan zijn dat allerlei insecten op pad gaan, op zoek naar nectar of stuifmeel. Op mooie, maartse

dagen zijn de wilgen overdekt met zoemen-de zoekers. Een fascinerend gezicht en gehoor en je hoeft niet bang voor ze te zijn. Ze hebben het veel te druk met andere, belangrijker dingen zoals het verzamelen van voedsel voor de eerste broed en het verzamelen van materiaal voor de bouw van het eerste nest.

Mooi weer in maart is essentieel voor ze, een koude en natte lente betekent een slechte start die ze soms niet of nauwelijks te boven komen in de maanden daarna.

Insekten kunnen op verschillende manieren overwinteren. Als eitje, pop, larve of volwassen dier. Die vroege fladderaars zijn als volwassen dieren de winter doorgekomen, vandaar dat je er zo vroeg van kunt genieten. Wat dacht je van de citroenvlinder en andere soortgenoten? Lieveheersbeestjes die genieten van de zon aan de zijkant van een paal of aardkluit? Dieren genieten niet alleen van de zon, maar ook van de snel oplopende grondtemperatuur. Zwarte grond, dat wil zeggen, grond zonder plantengroei, neemt op een zonnige dag snel warmte op. Aan de andere kant staat deze snel warmte af aan het einde van de dag.

Zowel in de natuur als in je tuin is rond deze tijd van alles aan de hand, veel meer dan je

in de gaten kunt hebben. Als je even niet kijkt valt er wat nieuws te zien. Opeens bloemen de kanariegele primula's onder je vlierstruik, er scharrelen een paar padden rond in de buurt van je vijvermoeras, de sleedoorn bloeit aan de kale takken met in Drecht gewassen, witte bloemetjes en als je de moeite neemt om even door je knieën te gaan ruik je de ragfijne geur van het maarts viooltje, dat overigens ook wel op andere momenten in het seizoen bloeit.

Het weer

Tot slot nog een paar weerspreuken:

'Maartse wind en aprilse regen,
dan is de maand mei een zegen'

en een variant:

'Een droge maart en een natte april,
dat is boeren naar hun wil'

en:

'Een droge maart, een natte april en een
koele mei, zet zuivel, boter en hooi ons bij'
Met andere woorden: vruchtbaar weertje!

Nestkast

Wanneer je snel bent kun je nog net een nestkast timmeren voor mezen of mussen. Bestel infoblad 'nestkasten' door overmaking van f 3,- op giro 5710885. Bouwtekeningen van verschillende kasten (holenbroeders, half holenbroeders en torenvalk) die gemakkelijk te maken zijn.

Peter Kouwenhoven

Index

De Kleine Aarde

1992

Personen- en zakenregister

Onderwerp nummer/blz

A

Aardappel, tijdschrift	81/38
Aardappels, aktie	83/36
Aardappels, rooien	81/57
Aardappels, telen	80/55
Aardpeer, telen	80/55
Achterhuis, H.	82/18
Additieven	82/52
Afhaalcentrum, vegetarisch	82/37
Afval, betaalsysteem	82/27
Afval, gft	82/26
Afval, huisvuil	82/27
Afval, plastic	83/51
Afval, vuilniszakken	81/52
Afvalscheiding, informatie	82/25
Afvalwinkel, Rotterdam	82/25
Afwas, tips	80/51
Afwasmachine	82/50
Albert Heyn	83/41
Andermaal, afhaalcentrum	82/37
Architectuur, groen	80/46
Ashford, G.	83/6
Auto, aktie	82/7
Auto, aktie	83/49
AVVN, milieuplan	80/56

B

Bakfietsen, gemeenten	81/52
Bataat, telen	80/55
Bedrijven, milieubeleid	80/47
Beerze, camping	80/17
Bezoeker, Paraguay	81/6
Bioritme, dierentuin	82/16
Bloei, tweede	82/58
Bloemberg, verdeelcentrum	80/9
Bloemen, telen	80/55
Bloemenwei, zaaien	83/57
Boeck, A. de	81/45
Boele, E.	83/23
Boerenmarkten	81/41
Bollen, telen	80/55
Bollenteelt, watergebruik	81/14
Bomen, knotten	80/59
Bomenstichting, folders	82/53
Bos, oer-, Oisterwijk	83/32
Bosbeheer, tropisch	82/28
Bouw, nieuwsbrief	82/37
Bouwen ekologisch	81/45

Bouwen, NMB-Postbank	81/20
Bouwen, gemeentehuis	82/47
Bouwen, integratie	80/45
Bouwen, stromingen	80/43
Brandstof, biologisch	83/29
Broedtijd, bescherming	80/51
Broeikasje, in huis	80/57
Bron, De, tuinderij	80/11
Brood, oud, recepten	80/38
Bruin, P. de	82/43
Buskermolen, K.	81/29
Burg, I. van den	82/19

C

C1000, milieukarte	83/42
Caldo Verde, recept	80/42
Camping De Roos	81/17
Camping Het Rentmeesterke	81/17
Capricas, geitenhouderij	81/23
Carpoolers, CIN	80/31
Cassuto, M.	81/23
CBS, milieustatistiek	83/46
Chemoboxen	80/50
Club van Rome, rapport	80/31
COET, eko-tuinbouw	80/12
Computer, cfk-vrij	82/51
Computer, duurzaam gebruik	83/20
Computer, papier	81/50

D

Deersum, energieproject	83/19
Den, inheemse grove	83/32
Dieren, ongewervelde	82/54
Dordrecht, boom	82/31
Douchekoppen, aktie	82/51
Douchekoppen, zuinig	81/13
Druif, snoeien	80/57
Dunnen, juni	80/57
Duurzame ontw., video	81/5

E

Earth Alarm, schrijfkarte	83/30
Ecomat, bouw	81/45
Efraim	81/41
EG, biol. landbouw	80/4
Ekohuis, DKA	83/4
Ekologisch eten, kosten	83/40
Ekonomie, folder	80/6
Elst, konsumentenkring	80/13
Encyclopedie, SNM	80/47
Enveloppen, polyethyleen	81/56
Etiketten, hergebruik-	81/52

F

Fiets, hulpkistjes ANWB	80/6
Fiets, milieubelastend	82/49
Fiets, transport DKA	82/6
Fiets, vouw-	80/25
Fietskoerier, Amsterdam	83/21
Fietskoeriers, buitenland	83/22
Fietskoeriersdienst, starten	83/22
Fietstocht, Siberie	82/48
Fietsverzorging	82/48
Fietsverzorging	83/50
FNV, arbeidstijd	82/19
Fruit, innemen	82/58
Fruit, klein- telen	81/55

G

Geesteren, camping	80/17
Gemeenten, milieu	80/23
Gereedschap	83/55
Gevangenis, milieuzorg	80/16
Gezondheid, milieu	82/32
Global Forum, conferentie	82/23
Granen, recepten	83/38
Grasspriet, De	80/15
Greenpeace, wateraktie	81/16
Groenbemester	81/57
Groene Consumentengids	81/43
Groene Handelsgids	80/4
Groene Keuken	80/43
Groene Keuken	81/4
Groene Keuken	82/29
Groene Keuken	83/5
Groene Loper, De	83/23
Groene Pluim	81/27
Groene Pluim	82/5
Groene Pluim	83/19
Groene Vrijdag, Stichting de	82/40
Groene Wegwijzer, De	80/6
Groente, abonnement	80/11
Groesbeek, tuinderij	80/11
Grond, spitten	82/55
Grond, tests	82/55
Grootkeuken, biol. voeding	81/41
Grootkeuken, biol. voeding	82/40

H

Heg, snoeien	80/59
Holst, S.	82/45
Hoogendoorn, S.	80/53
Hoppener-Helmich, J.	82/32
Hout, Europees	81/31

Hout, verduurzaam	81/50
Hout, verduurzaam	82/50
Hout, Robinia	82/22
Hout, tropisch bosbeheer	82/28
Houtzagerij, Twickel	81/25
Hulst	83/59

I

IJs, vijver	83/59
Indianen	80/19
ISC, scharrelvlees	83/26
Isolatie, schelpen	82/43

J

Janssen, R.	82/17
Jongh, J. de	83/24

K

Kaas, geite-	81/23
Kappen, akties tegen	82/30
Keurmerk, Eko	80/37
Kinderen, milieuboeken	82/53
Kinderen, milieutips	80/51
KIOF, Kenia	83/6
Klooienberg, De	83/17
Komposttoilet	81/13
Komposttoiletten	83/43
Konsumentenkring Speenkruid	80/13
Kooklessen, netwerk	82/37
Koomen, J.	81/14
Krant, vrekken-	81/50
Kringloopmaatschappij	83/24

L

Labbeget, verdroging	81/12
LAMIGO, opbouwwerk	83/11
Landbouw, internat. uitwiss.	80/21
Landbouw, landschapsbeheer	80/53
Lastenverschuiving	82/20
Leem, bouwen	82/45
Levelt, H.	82/5
Loo, P. vd	80/12
Lucifers, zwavelvrij	81/50
Luierservice	80/50
Luierservice	81/49
Luizen, blad-	82/59

M

Maandverband	81/47
Milieu Advies Bureau R' dam	82/25
Media, milieutip DKA	81/4
Media, milieutip DKA	83/6

Meiknol, telen	80/55	Schoonheidssalon	81/21	Voedsel, doorstraling	80/37	Ekomerkt wordt het	
Melkpakken, invriezen	81/51	Schotland, bebossing	82/47	Voedsel, manifest	83/40	garantiemerkt	80/37
Mendes, C., boek	83/53	Servies, eetbaar	80/4	Voedsel, Portugal	80/41	Nieuw: de voedingswijzer	80/39
Mest, brief DKA	81/4	Simon Levelt, koffie	81/27	Voedsel, posterserie	81/4	Smaak van vroeger, De	82/40
Mijt, rondknop	83/59	Simon Levelt, koffie	82/5	Voedsel, posterserie	83/6		
Milieu, Beleidsplan Pers.	83/7	Skal	80/37	Vogeltrek	82/59	Recepten	
Milieu, Hongarije	80/4	Sla, bewaren	80/51	Vos	83/58		
Milieu, India	82/28	Slagenlandschap, Labbeget	81/12	Vraat, tuin	83/58	Brood, oud	80/38
Milieu, ontwikkeling, video	80/18	Slakken, huis-	80/51	Vrijenhoef, R.	82/22	Granen	83/38
Milieu, Zuid-Afrika	83/31	Slob, M.	83/21	Vrijenhoef, R. prijs	83/7	Mediterraan: tomaat, aubergine,	
Milieubeweging, resultaten	81/52	Solidaridad, milieu	83/40	Vrouwen, milieu	83/16	komkommer, paprika	82/38
Milieudefensie, actieplan	81/26	SOM, paddestoelen	80/56	Vrouwennetwerken, milieu	83/15	Paksoi	81/38
Milieujaarboek	83/53	Spaarlampen, deelbaar	83/50	Vruchten, eetbaar	81/58	Peulvruchten	83/38
Milieukeurmerk	82/51	Spuitsbussen	80/50	Vulpen, inktpatroon	80/50	Venkel	81/38
Miljeumeter, test	81/19	Stad, groen	81/43				
Minifauna	82/54	Stekken, afleggers	82/57	W		In de tuin	
Mode, milieu	80/27	Stop Kalkar, opheffing	82/37	Waard, F. de	80/32		
Moestuinen, regulatie	83/54	Supermarkten, enquête	80/6	Waddenwoning	82/43	Gereedschap	83/55
Moerascypres, aktie	82/31	Symposium, DKA	83/18	Water, verdroging	81/9	Ideale grond	82/55
				Waterspaarbus, VEWIN	81/15	Kleinfruit: maandenlang	
N		T		Watertips	81/15	smullen	81/55
Nederland, natuurfoto's	83/53	Tampons	81/47	Watertribunaal	81/10	Moestuinders en de vage regels	83/54
Natuur en Milieu, kongres	83/28	Tassenaktie, Groene Tas	82/51	Waterverbruik	81/16	seizoen begint, Het	80/55
Natuurvoeding, promotie	82/37	Techniek, alternatieve	81/53	Wespen	80/58	tuin in de herfst, De	82/57
Natuurvoedingswinkels	80/15	Techniek, DKA	81/54	Wieden, juni	80/57	tuin in de lente, De	80/57
Natuurwinkel, De	80/15	Techniek, milieu	83/52	WNF, Uiterwaarden	83/56	tuin in de winter, De	83/57
Nieuwbouw, DKA	80/29	Teelt, gecontroleerde AH	83/41	Wijk, milieubewustzijn	81/16	tuin in de zomer, De	81/57
Nieuwe Band, De	80/9	Teeltplan, tuin	83/57	Wijkboerderij, Zwolle	83/17		
NS-jaarkaart, DKA	80/7	Tijd, arbeid	82/17	Wijken, milieu-akties	83/10	Milieu thuis	
		Tijd, kulturen	82/10	Wijkbeheer, Deventer	83/13		
O		Tijd, lied	82/16	Wijkmilieuplan	83/11	Afwasmachine	82/50
Oase, De	81/21	Tijd, lied	82/21	Woltersen, J.	83/32	Afwastips	80/51
Oisterwijk, oerbos	83/32	Tijd, milieu	80/17	Worldwatch Institute	82/52	Allerlei	80/50
Olietank, tuin	83/47	Tijd, natuurlijke	82/18	Wortels, bespoten	81/51	Apple minder zuur	82/51
Opbouwwerk, milieu	83/11	Tijd, ouderen	82/12			Beste chemobak nog niet ideaal	80/50
		Tijd, vrije	82/15	Z		Broedgelegenheid	80/51
P		Tijdrekening, geschiedenis	82/13	Zaaibed, katten	80/59	Deelbare spaarlampen	83/50
Paddestoelen, dia-serie	82/56	Timmerbedrijf, varend	81/33	Zaaien, februari	83/57	Geïmpregneerd tuinhout	81/50
Paksoi, recepten	81/38	Tuin, biotopen	82/59	Zaaien, mei	80/57	Groene Tas, De	82/51
Pastinaak, zaaien	80/55	Tuin, winterklaar	82/57	Zonne-energie, kalkulator	83/46	Hergebruik kaarten	83/50
Permakultuur, stad	80/32	Tuinieren, video	81/5	Zonne-energie, opstellen	81/6	Inktpatroon voor vulpen	80/50
Pet-fles	80/50	Twickel, houtzagerij	81/25	Zonnewijzer, DKA	81/7	Invriezen van oude melkpakken	81/51
Peulvruchten, recepten	83/38			Zijdeveld, C.	80/23	Klagen tegen reclaimedrukwerk	82/50
Peulvruchten, zaaien	80/57	U				Komputerpapier	81/50
Planten, geur	81/59	UNCED, Global Forum	82/23			Olieën	83/50
Planten, lokstof	81/59	UNCED, kaartenaktie	80/16	Vaste rubrieken		Pet-fles	80/50
Plastic, aktie	83/51	UNCED, vervoer naar	80/16			Pur-schuim	80/51
Poel, H. van der	82/13			<i>Boitwen en Wonen</i>		Slakken	80/51
Politiek Manifest	83/4	V				Spuitsbussen	80/50
Poppen, R.	83/19	Varne, timmerbedrijf	81/33	Bouwen op vijf manieren	80/43	Sterrenslag	83/50
Potplanten, ekologisch	81/29	Veerboten, voet/fiets	83/25	Ekologisch bouwen houdt zweem van		Verduurzaamd hout II	82/50
Pur-schuim, cfk's	80/51	Veiling, biol. bloemen	83/48	alternatief	81/29	Vieze luiers	80/50
		Veiling, eko-tuinbouw	80/12	Klussen in kleinste kamertje	83/45	Vrekkenkrant	81/50
R		Venkel, recepten	81/38	Kompakt bouwen	80/45	Wortels	81/51
Recepten, mediterrane	82/38	Verdeelcentra, natuurvoeding	80/9	Nieuwbouw op De Kl. Aarde	80/29	Zwaluw introduceert	
Reklame, biol. produkten	83/37	Verdroging, Schiermonnikoog	81/11	strond naar grond, Van	83/43	zwavelvrije lucifer	81/50
Reclamedrukwerk, aktie	82/50	Vervoer, DKA	83/6	Waddenwoning vol schelpen	82/43		
Regenwaterreservoir	81/13	Vlees, aktie	83/27	Wonen in een derde huid	82/45	Recensies	
Regenwoud, boek	83/53	Vlees, discussie DKA	83/26				
Rifkin, J.	83/27	Vlees, scharrel	83/26	<i>Voeding</i>		Achterhuis, H.:	
Rozen	81/57	Vliegen, konsumentengids	81/4	Anders eten in Portugal	80/41	De illusie van groen	82/21
		Vlinderstichting, afbranden	81/42	Albert Heyns		Achterhuis, H.:	
S		VN, duurzame energie	82/37	'gecontroleerde teelt'	83/41	De maat van de techniek	83/52
Sanitair, klussen	83/45	Voedingsvoorlichting	81/40	'Een leven lang fit'		Acco: Over tijd, verkenningen van de	
Schiedam, milieuzorg	80/23	Voedingswijzer	80/40	speelt in op emoties	81/40	temporele organisatie van onze	
Schiermonnikoog, water	81/11	Voedsel, dia-serie	82/7			samenleving	82/21

As, De, nr 93:		Wereldwijde Revolutie	80/31
Stad, Straat, Federatie	80/46	Landman, W. en Zijlstra, M.:	
Beaart, K.:		Alles op z'n tijd	82/21
Bestrijdingsmiddelenwijzer	82/52	Liemers Trio: Drie dichters. MR. H. J.	
Bookchin, M.:		Steenbergenstichting	82/21
Post-scarcity Anarchism	80/46	LMO: Ecologisch bouwen,	
Breeveld, J.:		wonen en werken	80/46
De Risico's van het Denken	83/52	Loesje en partners:	
Bruna BV: Additievwijzer	82/52	De Groene Wegwijzer	80/6
Bureau Milieu en Werk:		Maandblad Tribaal Nieuws.	
Gft ja of nee	82/26	Tijdschrift	80/20
CBS:		Ministerie van VROM: Vierde nota	
Algemene Milieustatistiek	83/46	over de ruimtelijke ordening:	
Centrale Raad voor de Milieuhygiëne:		op weg naar 2015	80/46
Milieu van jaar tot jaar	83/53	Morris, D.: Self-reliant cities: energy	
Chatwin, B.: The Songlines	82/21	and the transformation	
Consumentenbond:		of urban America	80/46
De Groene Consumentengids	81/43	Natuur en Milieu Encyclopedie.	
Court, T. de la:		Eindred. D. Kloeg	80/47
Het autoboeke. DKA	83/49	NIVAA: De aardappel.	
Deelstra, T.: Natuur in steden.		Tijdschrift	81/39
Ministerie van LNV	81/43	NVEL: De Groene Handelsgids	80/4
DHV Amersfoort: Rapport gedifferentieerd tariefsysteem afvalinzameling		Paasche, H.: De ontdekkingsreis van de neger Lukanga Mukara	82/21
	82/28	Pointing, C.: Een groene	
Duyvendak, J. ea: Tussen Verbeelding en Macht, 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland	81/52	geschiedenis van de Aarde	83/52
Elkington, J. en Burke, T.:		Rifkin, J.:	
Groen Zaken doen	80/47	De grenzen van de Tijd	82/21
Ende, M.:		Souza, M.: De Regenwoudman	83/53
Momo en de tijdspaarders	82/21	Stichting Natuur en Milieu:	
Goes, H.: Fietsverzorging.		Actieboek Natuur en Milieu	82/30
Stichting Fiets!	82/48	Tielbeek, L.: Stijtuinen. IVN	82/53
Gomes, M. ea:		Tijen, T. van: De organisatie	
A vision from the south	82/6	van de algemene afzondering	80/46
Halm, H. van: Natuur nabij	82/52	Tuiavij: De Papalagi	82/21
Hof, S. van 't: Minimilieu van minifauna. LONL	82/54	Twaalf Ambachten:	
IKVOS: Voedsel voor de toekomst.		werkmapp komposttoilet	83/44
Manifest	83/40	Uitgeverij Mingus: '50 eenvoudige dingen voor kinderen...'	80/51
Iris-Natuurvoedingsgids	82/52	Vale, B. en R.: Green Architecture,	
Janssen, R.: Arbeid, Tijd en		design for a sustainable future	80/46
Geld ontschaarsen	82/21	Vereniging Milieudefensie:	
Janssen, R.: Armoede of Soberheid.		Groene Raad is duur	81/43
Comm. Oriënteringsdagen	82/21	Vereniging Nederlandse Gemeenten:	
Jenkins, M.: Modder en muggen	82/48	Draaiboek Tankslag	83/47
Kers, M.: Natuur in Nederland	83/53	Worldwatch Institute:	
King, A. en Schneider, B.: De eerste		Hoe is de wereld eraan toe	82/52
		Zirkoon: 'Stap voor stap'-reeks	82/53

La Grande Combe

Een gewoon bijzonder verblijf in Z-Frankrijk

welkom zijn
eenvoud in het dagelijks leven
ontmoeting, ontdekking en inspiratie
natuurbeleving

ST. LES SOURCES - 12480 St. Izair - FRANKRIJK
09 - 3365994501. Folder en inl.: 02990 - 70044

Vandaag als vlas op het veld, morgen lijnolie voor onze natuurverf. En... voordat de voorraad op is, is er alweer opnieuw gezaaid! Wilt u meer informatie, bel 02550-36650, of schrijf naar Terra bv. postbus 409, 1970 AK IJmuiden.

AQUAMARIJN

CAMPING DE ROOS

In de luwte van de Sallandse bossen, geborgen in het versterkte Vechtdal, belooft u een ouderwetse kampeervakantie.

Ruime plaatsen in een prachtig glooiend rivierduinlandschap en een harmonieuze sfeer maken het mogelijk echt tot rust te komen.

Er is een Gimsel kampwinkel waar voornamelijk natuurvoeding verkocht wordt. Voorzieningen zoals elektriciteit, warme douches, wasserette en fietsverhuur zijn aanwezig.

Bovendien zwem- en speelgelegenheden in de Vechten in de zijarm ervan, o.a. een kinderbad met straalje.

Een klein gedeelte van de camping, een grote open plek in het bos, is kampeerbewijsterrein.

Wilt u een wat luxere vakantie, dan kunt u bij ons een van de zeven comfortabele, rustig gelegen bungalows huren.

Hebt u belangstelling?
Vraag een folder!

Beerzerweg 10 - 7736 PJ Beerze
Ommen (Ov.) telefoon 05235 - 1234

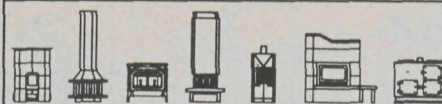
KELTENHOF

wilde planten kwekerij

Heemplanten, stinzenplanten,
uitheemse wilde planten,
keukenkruiden.

Ook varens en waterplanten.

Geopend do. vrij. en za. van
9.00 - 17.00 uur en na afspraak.
Wijksestr. 25. 6617 BX Bergharen
Tel: 08873-2176

BOS

OPEN HAARDEN, KACHELS
AGA FORNUIZEN

Walseweg 28, 3999 NS Tull en 't Waal, (bij Nieuwegein Zuid),
tel: 03402-62284, fax: 03402-67432.
Open van di. t/m zat. van 9.00-17.00

Huize Schoonoord

Vegetarisch retraite-huis
in Ubbergen (bij Nijmegen)

biedt elke maand
gastenweekend/week aan ieder die
even niets hoeft, bij wil komen, zich
even terug wil trekken in schitterende
natuur in een sfeer vol Schoon Oord.

Info: tel. 080 - 237141

DE ANTI-WEGWERP-LUIER

- beter voor het milieu
- 100% natuurlijk katoen
- anti-allergisch
- perfecte pasvorm
- handige klittenband-sluiting
- geldbesparend
(tot ruim f 2000,-
per luierperiode!)

informatie & verkoop:
bel 03417-59528!

Carla's Company
Postbus 390
3850 AJ Ermelo

Reeds 20 jaar specialist in paddestoe-
lenzaden (broed).
Vele soorten uit voorraad of op bestel-
ling leverbaar.

Broedhandel
Mushroomspawn
Pilsbrut

Tauber

Sleestraat 14, 6014 CA Ittervoort
Tel. 04756 - 6225

Natuurlijke kleding

Mode, stoffen
babykleding

Obilot Natuurtextiel

Groenmarkt 1
7201 HW
Zutphen
tel.
05750-17091
open:
di. t/m vr.
10-18,
za. 10-17 uur

frusan WORMENMEST

organische mest
van hoge kwaliteit

GOED VOOR - KAMERPLANTEN
- BORDERS
- GRASVELDEN
- GROENTENTUIN

ZEELAND WORMENCULTURES
POSTBUS 43, 4370 AA KOUDEKERKE
TEL. 01185 - 2313

NEDERLAND

GIRO 26655
BEVRIJDINGSFONDS
KOMITEE ZUIDELIJK AFRIKA
AMSTERDAM
020 627 08 01

Het ANC eist
vrije verkiezingen
voor iedereen
in Zuid-Afrika.
Het ANC van
Nelson Mandela
moet daarom
sterk staan in
de onderhandelingen
met president
De Klerk.
Steun het ANC
bij de opbouw
van haar organisatie
in Zuid-Afrika.

Onze
nieuwe
voorjaarskatalogus
is uit.

Een catalogus
boordevol nieuwe
milieuvriendelijke
artikelen voor het hele
gezin.

■ Cosmetica ■ Keukengerel
■ Schrijfwaren ■ Schoonmaakprodukten
■ Kleding ■ Verf.
En nog veel meer.

Bel. 05220-62631 of stuur een kaartje zonder postzegel
naar "Alver", antwoordnummer 421, 7940 WB Meppel

GEZOND BOUWEN EN WONEN

woonwinkel

bouwbiologische
produkten

natuurverven, bedden,
matrassen, natuurstoffen,
isolatie-materiaal, boeken,
recyclingpapier, netvrij-
schakelaars, vloerbedekking,
houten lampen, meubelen.
di t/m vrij 10 - 18 u za 10 - 17 u
do koopavond 085 - 510204

jan franssen

bouwbiologisch

binnenhuisarchitect

wonen in een gezond huis,
interieuradvies en ontwerp van
woon- en werkruimten,
advies bij renovatie en ver-
bouwingsplannen, tekeningen
voor bouwvoorvragen.

085 - 437583

Wielakkerstraat 14 6811 DB Arnhem

Zo is wijn van nature

Goede manieren

Château Prodor presenteert een keuze uit meer dan 100 gekontroleerde ecologische wijnen uit vele landen van de wereld. Deze wijnen zijn gemaakt zonder gebruik van kunstmest, agressieve bestrijdingsmiddelen of synthetische kleur- reuk en smaakstoffen. Zuivere wijn laat zich beter beoordelen, proeft puur en er is voor elke fijnproever ruimschoots kwaliteit in te vinden.

Betrouwbare bronnen

Château Prodor werkt met een keur van bekwame en milieubewuste wijnboeren, die de geavanceerde technieken zo weten te hanteren, dat het ecologisch evenwicht tijdens de groei en het vinificatieproces niet verstoord wordt. Château Prodor spant zich er al 15 jaar voor in, dat al zijn wijnen voortdurend onder toezicht van internationaal erkende ecologische instituten staan.

VRAAG OM EEN UITGEBREIDE FOLDER

Château Prodor

Kempenaar 01-28 ☆ 8242 BA Lelystad ☆ Telefoon 03200-43728 ☆ Fax 03200-41717

Genieten van een vakantie
in eigen land?

Rekreatiebungalowpark DEN en DUIN te NORG is gelegen in de afwisselende natuur van DRENTHE en biedt o.m. mogelijkheden voor een prachtige wandel- en fietsvakantie. Ook voor een midweek of een lang weekend.

Voor inlichtingen en kleurenfolder tel. 05928-13164, Lange-
loërduinen L17, 9331 VH Norg.
Tevens gezellige groepsruimte aanwezig (tot 25 pers.) voor
familiefeestje of reünie.

MANSO
COGULERAS

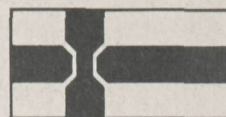

Unieke kampeervakantie in de Spaanse Pyreneeën

Op ons landgoed, gelegen in de uitlopers van de Spaanse Pyreneeën (tussen het Meer van Bañolas en Olot), vindt u géén modern hotel of verwarmd zwembad. Wél bieden wij een aantal ingerichte bungalowtenten, buiten gezichtsafstand van overige gasten geplaatst te midden van de bossen en de bergen van het 250 ha grote landgoed Manso Coguleras.

In de ongerepte natuur, bij het stromende water van de eigen beek, omgeven door bloemen, kruiden, vlinders en vogels, kunt u hier helemaal uzelf zijn, zonder taalproblemen. Een eigen zwembad hoog in de bergen en de mogelijkheid om te blijven eten als u dat wilt, maken een verblijf verder tot een unieke belevenis. Voor f 450,- per bungalowtent per week bent u onze gast. Beperkte mogelijkheden eigen tent: f 225,- p.w.

Schrijf voor inlichtingen naar Els Bakker, Rembrandtlaan 2,
3941 CH Doorn of bel 03430-13778. Na 15 april: Leonie Visser,
Frans van Mierisstraat 21a, 2316 AK Leiden.
Telefoon 071- 217087.

Sluit een huwelijk van natuurlijk
fins grenehout met hollandse
architectuur en je krijgt een top-
kwaliteit om in te wonen, een on-
vervalst Finn-Logs huis.
Gelukkiger huwelijk bestaat niet!!

FINN-LOGS

architectuur
in hout en glas,
gebruikmakend van...
en in harmonie
met de natuur zelf.

Bel even voor een vrijblijvend
nader gesprek, of voor meer
schriftelijke informatie.

Finn-Logs

Idsteinlaan 15
5252 BJ Vlijmen
Telefoon 04108-16344
Telefax 04108-18337

100% KATOEN

Matrassen, dekbed-
den, kussens, nek-
steunen, enz. op
elke gewenste maat.
Handgemaakt vol-
gens eeuwenoude
Japanse tradi-
tie. Bel voor
folder, etc.

Pesthuislaan 41,
1054 RH Amsterdam
Tel. 020 - 6852924
(di t/m za 12-18 uur)

BRIMEX

Biologische bestrijdings-
& bemestingsmiddelen.

Samengestelde organische
meststoffen en
enkelvoudige
meststoffen.

Overakkerstraat 248
4834 XR Breda
Tel. 076-656759

UNIEK IN NEDERLAND

Grote collectie Oude- en Antieke Zwitserse tegelkachels.

- * uitstekend geschikt voor ons zeeklimaat.
- * aangename stralingswarmte
- * een van de meest rendementsvolle kachels
- * keuze uit 150 stuks van de meest eenvoudige tot de mooiste versierde kachel.
- * variërend in gewicht van 75 - 750 kg.

Vraag vrijblijvend folder:

De Stoffelhoeve
Stationsweg 86
5807 AC Oostrum-Venray (LB)
Telefoon 04780-80361/85956

Zaterdags geopend of na telefonische afspraak.

WOLWIKKEL AMSTERDAM

Wereldwijd gingen miljoenen ouders u voor
In Europa verkochten wij er 150.000

WOLLEN LUIERBROEKEN

van 2 lagen 100% wol

- Ademt en ontziet daardoor de tere huid
- milieuvriendelijk
- makkelijk wasbaar
- sluit met klittenband

BESTELLEN BIJ IMPORTEUR

alleen door vooruitbetaling:

- door overschrijving op Postbank 5459380 van Wolwikkel Amsterdam met vermelding

van de gewenste artikelen.

- sneller: door girobetaalkaart of bank betaalcheque met een briefje op te sturen naar Wolwikkel Amsterdam, A. Schelfhoutstraat 65, 1058 HT Amsterdam Tel: 020-6177397

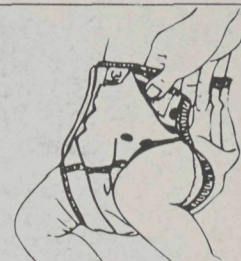
Prijzen bij importeur excl. f3.- porto totaal

VRAAG GRATIS BROCHURE

alle maten f39.50

vanaf 3 stuks f1,50 korting per stuk

N	tot 6,5 kg	3	10 - 12,5 kg
1	6,5 - 8 kg	4	12,5 - 15 kg
2	8 - 10 kg	5	15 - 20 kg

OOK VERKRIJGBAAR BIJ:

AMSTERDAM Zaailling, Ruysdaelstraat 23
BERGEN De Garve, Nesdijk 20 b
BREDA Leander, Boschstraat 104
LEIDEN De Hoorn, Marsstraat 41
NIJMEGEN Regenboog, v. Welderenstraat 17
ZEIST Rozemarijn, Lammerlust 48
ZWOLLE Zonnebloem, Rode Haanstraat 6
EINDHOVEN, Toermalijn, Kruisstraat 65a

FILIGRANE

Galerie voor kleding en stoffen
van natuurlijke materialen

Ria van Leur - Feitsma
Markeweg 51 8398 GL Blesdijke
Tel.: 05614 - 1918

Ergane

organic wear

smaakvolle kleding van

BIOLOGISCH KATOEN

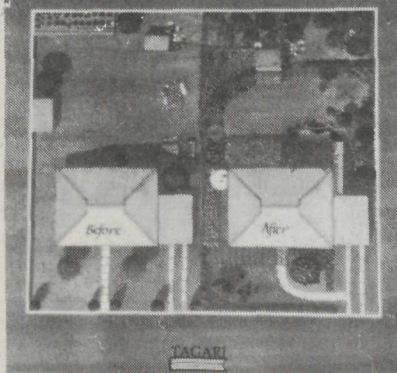
Folder met bestelbon
verkrijgbaar via

Postbus 342 6800 AH
Arnhem 085 - 432942

INTRODUCTION TO PERMACULTURE

Bill Mollison

with
Remy Mia Slay

PERMAKULTUUR

ontraadsel duurzaamheid
ontwerp voor overvloed!

F 50,- inkl.

200 pag. geïllustreerd

Leesbaar Landschap
giro 64 59 130, A'dam

*Als danskunst je lief is...
denk dan eens aan eurythmie!*

Oriëntatieweek Euritmie-opleiding 26 t/m 30 april

- woord- & tooneuritmie leren kennen
- college's volgen in spraakvorming en antroposofie
- hospiteren in lessen
- mogelijkheden tot gesprek met studenten en docenten
- kortom: zelf ervaring opdoen met deze bewegingskunst

Kosten: f 200,- (reductie mogelijk)

ACADEMIE VOOR EURYTHMIE

Riouwstraat 1, 2585 GP Den Haag
Tel. 070 - 3550039

RED DE BOMEN! EET PLANTAARDIG!

Is er één boom gered dankzij het gepraat in Den Haag? Gelukkig kunnen we zelf iets doen: plantaardig eten. Dat belast het milieu nauwelijks en het is nog veel gezonder ook!

Zeg nee tegen:

- mestoverschotten
- zure regen
- hormoonshandalen
- welvaartsziekten
- dierenleed

Vraag vandaag nog gratis informatie over puur plantaardig (veganistisch) eten. En probeer onze overheerlijke recepten eens!

NVV
Postbus 1087
6801 BB Arnhem
Tel. 085 - 420746

Steunt u ons werk? Postbank 5248618

smederij/constructiebedrijf

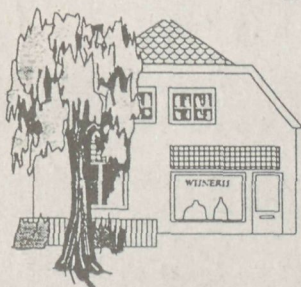
Handvervaardigde tuinbouwgereedschappen:

GRELINETTEN (spitvorken) met verenstalen pennen
van Ø 13 mm (voor zware grond)
ROLSCHOFFELS 30 cm br. / VOORNTREKKERS
POTTENPERSEN Ø 40, Ø 50, Ø 60, Ø 80 mm
PREI- en AARDAPPELPLANTERS etc.
SIERSMEEDWERK (hekken, poorten etc.)

Hofstraat 14, 7121 DM Aalten, Tel. 05437-76575/76830

WIJNERIJ

ALLES VOOR HET ZELF MAKEN VAN WIJN
EN HET BROUWEN VAN BIER

Openingstijden:
dinsdag t/m vrijdag van 10.00 tot 18.00 uur
zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur
en verder na telefonische afspraak
('s maandags gesloten)

Riet Beijer
Koninginnelaan 32
3762 DE SOEST

☎ 02155 - 20979

giro 5462428

GIORGIO ROSSANO WIJNIMPORT

Italiaanse wijnen
uit de biologische landbouw

Italiëlaan 3, 5632 TA Eindhoven Telefoon 040-429502

Wij zijn gespecialiseerd in maatschappelijk verantwoord
en milieuvriendelijk beleggen, ook met een lijfrentepolis.

- Belastingvrij sparen tot f 220.000,-
- Pensioen- en hypotheekadviezen, vermogensbeheer
- VRAAG ONZE BROCHURE: telefoon 020 - 622 99 06

DE EENHOORN
BEDRIJFS- EN PENSIOENADVIESBUREAU
SARPHATIKADE 7 • 1017 WV AMSTERDAM

Val Sinestra

Vroeger Kurhaus in het Unterengadin, nu Nederlands
pension.

Veel ruimte, rust en wandelmogelijkheden. Ook geschikt
voor berg- en wintersport.

Rijke flora. Verrassend lekker (ook veget.) eten, gezellige
ongedwongen sfeer.

Voor enkelingen, groepen, families.

2-weekse busreis v.a. Arnhem SFr. 610,- p.p., incl.

volpension. Voor kinderen korting en speciale weken.

Verdere informatie tel. 03412-61630 of fam. Kruit, Val
Sinestra, 7554 Sent, tel. 09/418493105.

VAKANTIEOORD ZONNETIJ

Lhee 88a, 7991 PK DWINGELOO. Tel. 05219-7208

Uniek natuurterrein gelegen midden in de
bossen van Drenthe.

Biedt u rust, ruimte en een prachtige natuur.

Verhuur van gezellige huisjes,
en de mogelijkheid te rijden op
IJSLANDSE PONY'S.

Gespecialiseerd in buitenritten,
picknicktochten etc.

Huisdieren toegestaan.

Inlichtingen en uitgebreide folder op aanvraag.

maandverband

Dit milieuvriendelijke maandverband is niet gebleekt
en bevat geen plastic; het is gevuld met ongebleekte pulp
en in plaats van een plastic bescherm laagje
wordt er gebruik gemaakt van bijenwas
om doorlekken te voorkomen.

Bescherm uw natuur!

Het Zuidhollands Land-
schap heeft zorg voor de
natuur. Ook in uw omgeving. Wij
hebben al 60 gebieden met een
oppervlakte van 2.500 ha veilig
gesteld. Maar er moet nog véél werk
worden verzet. Wordt begunstiger en help ons. U
krijgt er rust en groene ruimte voor terug.

STEUN ONS ALS BEGUNSTIGER
Bel 010-4135045.

GRATIS WINKELN IN 26 WÉRELDLANDEN

Vraag nú de jubileum Novib-catalogus aan en u kunt thuis "winkelen in de Derde Wereld".

De Derde Wereld vervult veel behoeften van de ontwikkelde wereld. Wij zijn dus al partners. Waarom kunnen we niet goede partners worden, die elkaar bijstaan?

Shyam Sharma
TARA-projects, India

Mijn vrienden zijn altijd verrast wanneer ik hun vertel dat ik die cadeautjes bij Novib koop. Want steun aan de Derde Wereld en mooie artikelen kan volgens hen niet samengaan. Ik weet gelukkig beter.

Monique Moss
Novib-klant

U vindt op 76 pagina's ruim 700 artikelen die gemaakt zijn door mensen uit de Derde Wereld die liever hun handen gebruiken dan ze op te houden. Zij maken produkten die zij willen verkopen voor een eerlijke prijs. Novib betaalt hen die prijs en schakelt op deze wijze tussenhandelaars uit.

U vindt in deze extra dikke catalogus sieraden, tassen, serviesgoed, tafelkleden, boeken, speelgoed, kleding, cadeau-artikelen, kerst- en nieuwjaarskaarten en nog veel meer.

Vraag nu die gratis jubileum Catalogus aan, en oordeelt u zelf over wat de Derde Wereld u te bieden heeft.

Voor telefonisch aanvragen bel, 05490-70770 (elke dag tussen 9 en 24 uur).

NOVIB
CATALOGUS
Uitgebracht in samenwerking met S.O.S. Wereldhandel

Op dit moment maken hart- en vaatziekten ergens in Nederland een slachtoffer. En over 8 minuten weer.

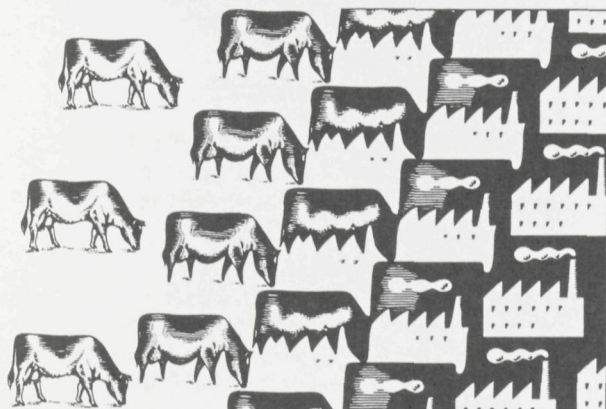
De Hartstichting vecht voor uw leven.

Dank zij uw hulp hebben wij in 25 jaar veel bereikt. Toch krijgen nog steeds 60.000 Nederlanders per jaar een hartinfarct of een beroerte. Wij moeten daarom doorgaan en zijn daarbij volstrekt aangewezen op úw hulp. Gééft royaler dan ooit in ons jubileumjaar.

nederlandse hartstichting
giro: 300, bank: 70.70.70.600
Sophialaan 10, 2514 JR 's-Gravenhage

BIOTECHNOLOGIE BOERENBEDROG

Dierlijke machines die zoveel mogelijk produceren met zo min mogelijk bedrijfsstoringen. De biotechnologie belooft koeien met gouden horens. Via kunstmatige voortplantingstechnieken en genetische manipulatie. 't Zijn niet de dieren, de boeren of de consumenten die beter worden van dit "machinale ouderschap" maar alleen Postbus 85980, 2508 CR Den Haag.

de industrie. Zij verwerft de patenten op de nieuw te ontwikkelen superrassen! Dieren worden ontdieren. Dáárom is de Dierenbescherming tegen. Wilt u meer weten, bel dan 070-3 423 423 voor alle informatie over de gevaren van biotechnologie. Steun ons op giro 25685 o.v.v. "campagne biotechnologie" of word lid voor f 36,- per jaar. Telefoon 070-3 423 423.

**STOP DE
BIOTECH
NOLOGIE**

NAAR HET WERK?

**BETER OP DE FIETS!
DAN VERVUIL JE NIETS**

fietters and enfs

■ Windenergie

Misschien is hij de reïnkarnatie van Van Gogh. Zo niet, dan is hij een zeer bijzonder kunstenaar. Bij Boymans en Van Beuningen in Rotterdam klopte hij brutaal aan om zijn werk te laten beoordelen. Asjemenou! Had de Culturele Raad Noord-Holland het ook al gezien? Nee, want de Bergense kunstenaar Cees Admiraal (57) had een late roeping. Pas op vijftigjarige leeftijd begon hij met schilderen en ont-

dekte hij zijn begenadigde talent. Zijn stijl is een mengeling van impressionisme en expressionisme. Het meest opvallend is echter het prachtige kleurgebruik, waarin vooral blauw prominent aanwezig is. 'Windenergie' schilderde Admiraal in 1989, evenals enkele andere werken met energie als onderwerp. Zelf zegt hij over zijn werk: 'Ik schilder alles zoals ik het zie. En het liefst gebruik ik zelfgemaakte verfsoorten. Voor elke kleur vind ik wel een steen die ik vermaal en meng met lijnolie. Welke stenen ik gebruik? Dat houd ik liever geheim.'

8 710206 110411

Werk van Cees Admiraal is bij de kunstenaar thuis te zien tijdens twee weekeinden van 17/18 en 24/25 april. Koffie en thee staan klaar! Adres: Notweg 37, Bergen (Noord-Holland).